ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

Маркетинг кафедраси

К. Отамурадов

«Туризмда стандартлаштириш ва сертификатлаштириш» фанидан

маърузалар матни

САМАРҚАНД – 2007

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Отамурадов К. «Туризимда стандартлаштириш ва сертификатлаштириш» фанидан маърузалар матни. Самарқанд, СамИСИ, 2007.

Маърузалар матни 5810600 «Туризм операторлик хизматини ташкил этиш» таълим йўналиши бўйича таҳсил олаётган бакалаврлар учун мўлжалланган. Шунингдек ушбу маърузалар матнидан 5340300 «Маркетинг», 5810800 «Туризм маркетинги», 5341400 «Товаршунослик ва товарларнинг тижорат экспертизаси» ва 5340400 «Бизнесни бошқариш» таълим йўналишлари бўйича таҳсил олаётган талабалар ҳам фойдаланиши мумкин.

Кафедра мажлисида тавсия этилган (_ - сонли баённома, 2006 йил)

Институт Ўқув-услубий Кенгашида тасдиқланган ва чоп этиш учун тавсия этилган (__- сонли баённома, 2007 йил)

Тақризчилар:

1. Нормахматов Р.Н. – техника фанлар номзоди, доцент
2. Ахмеджанова Ф.А.- техника фанлар номзоди, доцент

Самарқанд - 2007

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Мавзу 1: Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш фанининг мазмуни ва аҳамияти

1. Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот сифатини таъминлашда стандартлаштириш ва сертификатлаштиришнинг аҳамияти, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш фанининг мазмуни ва вазифалари.
2. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш давлат марказининг ташкил этилиши.
3. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва уларнинг аҳамияти.

Тавсия этилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Стандартлаштириш тўғрисида»ги қонуни.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги қонуни.
3. Ўэбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонуни.
4. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш. Маърузалар матни. Самарқанд, 2004.
5. К.Атамурадов. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. Самарқанд, 2004.

1. Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот сифатини таъминлашда стандартлаштириш ва сертификатлаштиришнинг аҳамияти, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш фанининг мазмуни ва вазифалари

Мамлакатимизнинг бозор иқтисодиёти муносабатлари шароитидаги асосий вазифаларидан бири, мамлакатда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини яхшилаш, унинг ички ва ташқа бозорда рақобатбардошлигини ошириш ҳамда аҳолининг халқ истеъмол товарларига бўлган талабларини тўлароқ қондириш ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ушбу муаммони ҳал этишда стандартлаштириш ва сертификатлаштириш муҳим роль ўйнайди. Чунки, маҳсулот сифатини асосан уларни стандартлаштириш ва сертификатлаштириш орқали таъминланади. Маҳсулот сифатини таъминлашга эса, унинг сифат кўрсаткичларини меъёрлаштириш орқали эришилади.

Ҳозирги вақтда иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатларда сифат, ички ва ташқи бозорга чиқариладиган маҳсулот ҳажмини кўпайтириш гарови ва фойда олишнинг асосий манбаи ҳисобланади.

Маълумки, мамлакатда сифатли маҳсулот қанча кўп ишлаб чиқарилса, шунча сифатсиз маҳсулотлар миқдорининг камайишига, унинг ҳисобига хом ашё ва яримфабрикатларнинг тежалишига, стандарт ва бошқа меъёрий ҳужжатларнинг талабларига риоя қилиш ҳисобига тайёр маҳсулот реализациясининг ошишига олиб келади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Ҳозирги кунда Республикамиз биргина Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) давлатлари билангина эмас, балки дунёнинг кўпгина ривожланган мамлакатлари билан ҳам савдо-сотиқ муносабатларини амалга ошириб келмоқда. Ҳеч кимга сир эмас, бошқа мамлакатлар билан иқтисодий алоқаларнинг ривожланишида ташқи бозорга чиқариш учун мўлжалланган маҳсулот сифати ҳал қилувчи омиллардан бири бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам сифатли маҳсулот давлатлараро савдо-сотиқ соҳасидаги техник тўсиқларни бартараф этишда гаров сифатида хизмат қилиши мумкин.

Демак, ички ва ташқи бозор учун мўлжалланган маҳсулотлар сифатини яхшилаш ўта муҳим заруратлардан бири бўлиб ҳисобланар экан, чунки маҳсулот сифати иқтисодий ислоҳатларни янада чуқурлаштириш ва давлат сиёсатини мустаҳкамлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Миллий маҳсулотни ички ва ташқи бозордаги рақобатбардошлигини таъминлаш учун унинг фақат сифатинигина яхшилаб қолмасдан, балки корхоналар (фермер хўжаликлари, фирмалар ва бошқалар) ва жисмоний шахслар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни ҳам ишлаб чиқарувчилар, сотувчилар, хизмат кўрсатувчилар ва истеъмолчилар соғлиги, уларнинг мол-мулки ҳамда атроф-муҳитга зарарсизлигини таъминлашни талаб этади.

Маълумки, маҳсулот сифати унинг асосий кўрсаткичлари орқали характерланади. Шунинг учун ҳам маҳсулот сифатига қўйиладиган талаблар ва меъёрий ҳужжатларга киритиладиган сифат кўрсаткичлари илғор фан ва техника, технология ва халқаро тажрибаларнинг талабларига жавоб берадиган бўлиши керак. Ундан ташқари, маҳсулотнинг сифат ва хавфсизлик кўрсаткичлари ишлаб чиқарувчилар, назорат қилиш, соғликни сақлаш ва табиатни муҳофаза қилиш органлари билан келишилган бўлиши керак.

Ҳеч кимга сир эмас, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот қанча сифатли бўлса, у шунча жаҳон бозорида ўз ўрнини топади ва мамлакат иқтисодиётига ижобий таъсир кўрсатади. Шунинг учун ҳам ташқи бозорга чиқариладиган маҳсулотнинг ҳажми мамлакатда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатига боғлиқ бўлади.

Шундай экан, маҳсулот сифатини таъминлашда стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Стандартлаштириш мамлакат халқ хўжалигини ривожлантириш режасининг таркибий қисми ҳисобланади. Янги маҳсулот ишлаб чиқариш, илғор технологиялар, воситалар ва назорат усулларини яратиш, маҳсулотни ташиш ва сақлаш, стандартлар ва бошқа меъёрий – техник ҳужжатлар (МТҲ) яратиш ҳамда уларга қатъий риоя қилиш шароитидагина мумкин.

Ҳозирги кунда инсон фаолиятини стандартлаштиришсиз тасоввур этиш қийин, чунки инсон ўзининг фаолият доирасида доимо стандарлаштириш билан узвий боғланган.

Стандартлаштиришнинг маҳсулот сифатини таъминлашдаги аҳамияти биргина сифат ва хавфсизлик кўрсаткичларини мувофиқлаштирибгина қолмасдан, балки тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун сарфланадиган хом ашё ва қўшимча материаллар миқдорини, хом ашё ва маҳсулотларни сақлаш ҳарорати, нисбий намлиги, муддати ҳамда технологик жараёнларнинг парамертларини миқдорий жиҳатдан меъёрлаштиришдан ҳам иборат. Ундан ташқари ишлаб

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

чиқаришдаги технологик жараёнларни ўтказиш, асбоб-ускунлардан фойдаланиш усуллари ва хом ашё ҳамда тайёр маҳсулотларнинг айрим сифат кўрсаткичларига ёзма талаблар қўяди.

Стандартлаштириш назарий, амалий, табиий ва аниқ фанлар (математика, физика, кимё) асосида ривож топади ва бошқа фанларнинг ривожланишида муҳим аҳамиятга эга.

Стандартлаштириш бозор иқтисодиёти шароитида ҳам ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш вазифасини бажаради, чунки унинг қатъий техник ва технологик талаблари, яъни маҳсулот ишлаб чиқарувчиларни барча турдаги маҳсулотларнинг энг яхши намуналарини тайёрлашга ундайди. Шунинг билан биргаликда стандартларга риоя қилиш буюм ҳаётий даврининг барча босқичларидаги ўтишини енгиллаштиради. Бу ҳол эса ўз навбатида, бутун ишлаб чиқариш маромини таъминлайди ва натижада ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини яхшилашга олиб келади.

Техниканинг ривожи машина ва асбоб-ускуналарнинг ўзаро боғланган тизимларини, хом ашё ва материалларнинг кенг доирадаги номенклатурасини қўллаган ҳолда, уларнинг ишлатиш режалари талабчанлигини янада кучайтириши билан чамбарчас боғлиқ. Бу ерда, албатта бирламчи хом ашё ва материаллар ҳамда бутловчи буюмлар сифатига бўлган талаблар янада кучаяди; илмий изланиншлар, лойиҳалаштириш, яратиш ва буюмни ишлатиш даврининг барча босқичларида маҳсулот сифати ва техник даражасини бошқариш тизимида энг муҳим звено сифатида стандартлаштиришнинг роли ортади.

Энди бир оз бўлсада стандартлаштиришнинг ривожланиш тарихига эътибор қаратамиз.

Стандартлаштириш элементлари бу термин ҳали маълум бўлмаган пайтдан пайдо бўла бошлаган. Масалан, бизнинг эрамиздан олдин 111- минг йилликда Египет пирамидаси – Хеопс қатъий равишда маълум ўлчамларда ишлов берилгёан тошдан ясалган. Ёки бўлмаса, аниқ ўлчамдаги 410х200х130 ммли ғишт ишлатиш билан Египетда фараонлар қурилган; Қадимги Римда сув ғилдираги ва катапульт (ҳарбий тош отиш машинаси) қуришда пропорционал сонлар усули қўлланилган; Римда шаҳар сув қувурини қуришда маълум диаметрдаги қувурлардан фойдаланилган; Египет аскарлари бир хил «стандарт» ёй ва ўқлар билан таъминланган; 1Х –Х асрларда Тожикистон ва Ўзбекистонда қурилиш учун бир намунадаги ғиштлардан фойдаланилган; Амир Темур лашкарлари ишлатган найза ва камонлари, Иван Грозний қўшинлари отган тўп ўқлари стандарт ўлчамда бўлган. Шундай қилиб, аста-секинлик билан стандартлаштириш тарихи ривожлана борган.

Стандартлаштириш машиналар ишлаб чиқаришни такомиллаштиришда йирик партиядаги буюмлар ишлаб чиқаришга ундовчи радикал восита сифатида пайдо бўлди. Масалан, 1841 йилдан Англияда Джон Витворт томонидан яратилган Винт резьбаларининг ягона тизими қўлланила бошланган. Россияда биринчи бор стандартлаштириш XV1- асрнинг ўрталаридан бошлаб пушкалар учун снарядлар тайёрлашда қўлланилган. Кейинчалик Х1Х- асрдан бошлаб темир йўл қурилишида стандартлаштириш янада ривожланди. Натижада темир йўл ғилди-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

рақларининг кенглиги ва диаметри, вагонлар ранги, бирлаштирувчи воситалар ва бошқа элементлар стандартлаштирилди.

Собиқ иттифоқда стандартлаштиришга 1918 йилдан бошлаб мустаҳкам асос солинди.

Маҳсулот сифатини таъминлашда стандартлаштириш билан бир қаторда метрологиянинг ҳам аҳамияти катта. Чунки, у хом ашё ва материаллар ва тайёр маҳсулот сифат кўрсаткичлари, уларни сақлаш ва технологик жараёнлар параметрларининг ҳамда бошқа меъёрий кўрсаткичларини стандарт ва техник шартларда белгиланган талабларга мос келишини аниқлаб беради. Шундай экан, стандартлаштиришда маҳсулот сифатига маълум меъёрлар ва талаблар қўйилса, метрология уларнинг стандартлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар талабига мослигини аниқлайди.

Маҳсулот сифатини таъминлашдаги яна бир омиллардан бири *сертификациялаштириш* ҳисобланади, чунки сертификатлаштириш маҳсулотнинг истеъмолчи ва ишлаб чиқарувчи соғлиги ҳамда атроф - муҳит учун хавфсизлигини таъминлайдиган кўрсаткичларни стандарт ва бошқа меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келишини аниқлайди ва назорат қилади.

Демак, стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш ўзаро бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, уларнинг асосий вазифалари бир мақсадга, яъни ички ва ташқи бозор рақобатида қатнаша оладиган сифатли ва инсон ҳаёти ҳамда атроф муҳит учун безарар маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлашдан иборат.

2. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш давлат марказининг ташкил этилиши

Собиқ иттифоқнинг парчаланишидан сўнг ўз мустақиллигига эришган республикамиз олдида давлатлараро иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорликни ривожлантириш, миллий маҳсулот сифатини бозор иқтисодиёти талаблари даражасига етказиш, унинг инсон ҳаёти ва соғлиги ҳамда атроф-муҳит учун хавфсизлигини таъминлаш муаммолари пайдо бўлди. Бу муаммоларни ечиш учун мамлакатимизда стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича давлат сиёсатини амалга оширадиган ва ушбу масалалар бўйича керакли ишларни ташкил қиладиган давлат идорасини ташкил қилиш ҳамда стандартлаштириш , метрология ва сертификатлаштириш ва маҳсулот сифати устидан давлат назоратини олиб боришнинг ҳуқуқий асосларини яратиш вазифалари турар эди.

Республикамиз олдида турган ушбу муоммаларни ҳал этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 1992 йилнинг 2 мартида «Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш тўғрисида»ги 93-сонли қарор қабул қилинди. Ушбу қарорда республикамизда бу йўналиш бўйича бажариладиган ишлар Мустақил ҳамдўстлик давлатлари (МДҲ) билан ўзаро хўжалик, савдо, илмий-техник ва бошқа муносабатларни сақлаш, дунё мамлакатлари билан савдо-иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорлик қилишда техник тўсиқларни йўқотиш мақсадида амалга оширилиши кўрсатиб ўтилган.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Собиқ СССР «Давлат стандарти»нинг республика ҳудудида жойлашган ташкилотлари ва корхоналарини бирлаштириш асосида, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошида Ўзбек стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш Ўзбекистон давлат маркази (Ўздавстандарт) ташкил этилди. (Ҳозирги кунда «Ўзстандарт» агентлиги деб аталади). Ўздавстандарт собиқ СССР «Давлат стандарти»нинг вориси деб эълон қилинди. Шунинг билан бир қаторда собиқ СССР давлат стандарти малака ошириш институтининг руспубликадаги филиали Ўзбекистон стандартлаштириш ва маҳсулот сифатини бошқариш соҳаларидаги тадқиқот ва мутахассислар тайёрлаш институтига (ЎзТМТИ) айлантирилди. Ҳозирги кунда ЎзТМТИ Ўздавстандартнинг илмий базаси ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 мартдаги «Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш тўғрисида»ги 93-сонли қарорига асосан Ўздавстандарт таркибига қуйидаги корхона ва ташкилотлар киритилган:

- ЎзТМТИ;
- Ўзбекистон «Эталон» ишлаб чиқариш бирлашмаси;
- Тошкент «Стандартлар» 2-сон дўкони;
- Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича ҳудудий марказларга (ҲСМСМ) айлантирилган Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар стандартлар ва ўлчаш техникалари устидан давлат назорати лабораториялари.

Ҳозирги кунда ҲСМСМлар Қорақалпоғистон Республикаси пойтахти Нукус шаҳрида ва республика вилоятларининг марказларида ҳамда Ўздавстандарт идораларини йирик ишлаб чиқариш марказларига яқинлаштириш мақсадида Олмалиқ, Бекабод, Қўқон, Тошкент ва Чирчиқ шаҳарларида ташкил этилган. Бу ердан кўриниб турибдики, республикамизда йирик ишлаб чиқариш марказларининг кўпайиши ҲСМСМлар сонини янада ошишига сабаб бўлмоқда.

Юқорида кўрсатиб ўтилган Ўздавстандарт таркибига кирадиган барча ташкилотлар Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасидаги корхоналар тўғрисида», «Стандартлаштириш тўғрисида», «Метрология тўғрисида», «Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида», «Озиқ-овқат маҳсулотлари сифати ва хавфсизлиги тўғрисида», «Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 93-сонли қарори билан 1992 йилнинг 2 мартида тасдиқланган «Ўзбек стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаш маркази тўғрисида Низом»га ва Ўздавстандарт томонидан тасдиқланган корхона ва ташкилотлар низомларига асосан фаолият кўрсатади. Шунинг билан биргаликда Ўздавстандарт ташкилотларига вазирликлар, муассасалар, шу жумладан ўқув юртлари, корхоналар ва уларнинг бирлашмаларига услубий ва амалий ёрдам кўрсатиш вазифаси ҳам юклатилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг юқорида кўрсатиб ўтилган қарорига асосан корхона стандартларини ишлаб чиқишга ҳуқуқ берадиган меъёрий ҳужжатларда қўллаш учун мажбурий ва тавсия этиладиган асосий талаблар, стандартлаштириш органлари ва хизматларининг вазифалари бел-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

гиланган ҳамда Ўзбекистон давлат стандартлаштириш тизимининг асосий тамойиллари тасдиқланган.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг мамлакатда стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш ишларини ҳуқуқий таъминлаш бўйича Ўзбекистон Республиканинг «Стандартлаштириш тўғрисида» (28.12.1993 й.)», «Метрология тўғрисида» (28.12.1993й.), «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида» (28.12.1993й.) ва «Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида»ги (30.08.1997й) қонунлари қабул қилинди.

Республикамизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини ҳозирги замон талаблари даражасига етказиш бўйича қилинадиган ташкилий ишларни ўз вақтида бажарилиши, мамлакатимизда Ўзбекистон Давлат стандартлаштириш миллий тизими (Ўз ДСТ), Ўзбекистон ўлчашлар бирлигини таъминлаш тизими ва Ўзбекистон Республикаси сертификатлаштириш миллий тизимини шаклланишига имкон яратиб берди.

3. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва уларнинг аҳамияти

Ўзбекистон Республикасининг «Стандартлаштириш тўғрисида», «Метрология тўғрисида» ва «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонунларининг асоссий мақсади – Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган ишлаб чиқариш саноат корхоналарида хусусий ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотлари сифатини бозор иқтисодиёти талаблари даражасига етказиш ҳамда истеъмолчилар ҳаёти, соғлиги, мол-мулки ва атроф –муҳит учун хавфсизлигини таъминлашдан иборат.

Юқорида қайд этилган қонунларнинг мазмуни маъруза матнининг кейинги бўлимларида кўриб чиқилиши сабабли, биз бу ерда фақат бу қонунларнинг бўлимларида кўрсатилган асосий масалаларни кўриб чиқамиз холос.

Ўзбекистон Республикасининг «Стандартлаштириш тўғрисида»ги қонуни 1993 йил 28 декабрда қабул қилинган ва у 1994 йилнинг 28 феврал ойидан бошлаб кучга киритилди. Ушбу қонун 4 бўлим ва 12 моддани ўз ичига олади.

1- бўлим. Умумий қоидалар.

2- бўлим. Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар .

3- бўлим. Стандартлар устидан давлат назорати

4- бўлим. Давлат стандартлаштириш ва назорати бўйича ишларни молиявий таъминоти. Стандартларни қўллашни рағбатлантириш.

Қонуннинг «Умумий қоидалар» бўлимида стандартлаштиришнинг асосий мақсади, стандартлаштиришнинг давлат тизими, стандартлаштириш бўйича ишларни бажариш тартиби, стандартлаштириш бўйича қонунлар ва халқаро шартномалар ҳамда битимлар (1-5 моддалар) тўғрисидаги масалалар кўрсатилган.

Қонуннинг «Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар» бўлими (6-7 моддалар) Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўлланиладиган меъёрий ҳужжатларнинг тоифалари, уларга қўйиладиган асосий талаблар ва стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларни сертификатлаштиришда қўлланишига доир маълумотларни ўз ичига олади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Қонуннинг «Стандартлар устидан давлат назорати» бўлимида (8-10 моддалар) давлат назорати органлари (идоралари) ва объектлари, давлат инспекторларининг ҳуқуқлари ва маъсулиятлари, стандартлаштириш тўғрисидаги қонунларни бузганлиги учун жавобгарликлари тўғрисидаги маълумот кўрсатилган.

Қонуннинг «Давлат стандартлаштириш ва назорати бўйича ишларни молиявий таъминоти. Стандартларни қўллашни рағбатлантириш» бўлими давлат стандартлаштириш ва назорати бўйича ишларни молиявий таъминоти ва стандартларни қўллашни рағбатлантириш масалаларини ўз ичига олган (11-12 моддалар).

Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги қонуни ҳам 1993 йилнинг 28 декабрида қабул қилинган ва 1994 йилнинг 28 февралидан бошлаб кучга кирган. Бу қонун 5 бўлим ва 22 моддадан тузилган бўлиб, улар қуйидагилардан иборат:

1- бўлим. Умумий қоидалар

2- бўлим. Физикавий катталиклар бирликлари, уларни тиклаш ва қўллаш.

3- бўлим. Ўзбекистон Республикасининг метрологик хизматлари.

4- бўлим. Давлат метрологик текшируви ва назорати.

5- бўлим. Метрология бўйича ишларни маблағ билан таъминлаш.

Қонуннинг «Умумий қоидалар» бўлимида метрологиянинг асосий тушунчалари, метрология тўғрисида қонунлар мажмуи, халқаро шартномалар ва битимлар, метрология бўйича фаолиятнинг давлат томонидан бошқарилиши кўрсатилган (1-4 моддалар).

Қонуннинг «Физикавий катталиклар бирликлари, уларни тиклаш ва қўллаш» бўлими (5-8 моддалар) физик катталиклар бирликлари, физик катталиклар бирликларининг этолонлари, ўлчаш воситалари ва ўлчашни бажариш услубларини ўз ичига олган.

Ушбу қонуннинг «Ўзбекистон Республикасининг метрологик хизматлари» бўлимида Ўзбекистон Республикаси метрологик хизматининг тузилиши, давлат метрологик хизматларининг таркиби ва юридик шахсллар метрологик хизматлари тўғрисида маълумотлар берилган (9-11 моддалар).

Қонуннинг «Давлат метрологик текшируви ва назорати» бўлимида (12-20 моддалар) метрологик текшируви ва назорат ўтказиш тартиби, уларнинг объектлари, давлат метрологик текшируви ва назоратнинг тадбиқ соҳаси, давлат метрологик текшируви ва назоратининг турлари, ўлчаш воситаларининг типларини тасдиқлаш, уларни қиёслаш ва калибрлаш тартиблари кўрсатилган.

Қонуннинг «Метрология бўйича ишларни маблағ билан таъминлаш» бўлими (21-22 моддалар) метрологик ишларни давлат томонидан маблағ билан таъминлаш ва метрологик ишлар ва хизматлар учун тўлов турлари ҳақидаги масалаларни ўз ичига олган.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонуни 1993 йилнинг 28 декабрида қабул қилинган ва 1994 йилнинг 28 декабридан кучга кирган.

Ушбу қонун 4 боб ва 23 моддадан иборат бўлиб, республикада маҳсулотлар, хизматлар ва бошқа объектларни сертификатлаштиришнинг ҳуқуқий, иқтисодий

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ва ташкилий асослари ҳамда сертификатлаштиришда қатнашувчи томонларнинг ҳуқуқлари, бурчлари ва масъулиятларини белгилайди.

Қонун қуйидаги боблардан ташкил топган:

1- боб. Асосий қоидалар.

2-боб. Сертификатлаштириш фаолиятига доир умумий талаблар.

3-боб. Маҳсулотни мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштириш.

4-боб. Низоларни кўриб чиқиш. Сертификатлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатларни бузганлиги учун жавобгарлик.

Қонуннинг «Асосий қоидалар» боби (1-6 моддалар) асосий тушунчалар: сертификатлаштириш миллий тизими», «Маҳсулотларни сертификатлаштириш», «Мувофиқлик сертификати», «Мувофиқлик белгиси», «бир турдаги маҳсулотларни (ишларни, хизматларни) сертификатлаштириш тизими ва синов лабораториясини аккредитация қилиш», сертификатлаштиришнинг мақсад ва вазифалари, сертификатлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари, халқаро шартномалар ва битимлар, Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш объектлари ва субъектларни тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган.

Қонуннинг «Сертификатлаштириш фаолиятига доир умумий талаблар» бобида мувофиқлик сертификати ва мувофиқлик белгиси, сертификатлаштириш фаолиятига лицензия бериш, сертификатлаштириш тўғрисида ахборот ҳақида маълумотлар берилган (7-9 моддалар).

Қонуннинг «Маҳсулотни мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштириш» боби мажбурий сертификатлаштиришни жорий этиш, мажбурий сертификатлаштиришни ўтказиш шартлари, мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотларга қўйиладиган талаблар, тайёрловчиларнинг (тадбиркорларнинг) маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш вақтидаги мажбуриятлари, четдан олиб келинадиган ва четга олиб чиқиб кетиладиган маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш, мажбурий сертификатлаштириш ишларининг давлат томонидан молиявий таъминоти, мажбурий сертификатлаштириш қоидаларига риоя этилишини давлат томонидан текшириш ва назорат қилиш, ихтиёрий сертификатлаштириш, ихтиёрий сертификатлаштиришни амалга оширувчи субъектлар ва ихтиёрий сертификтлаштириш тизимлари ҳақидаги масалаларни ўз ичига олган (10-19 моддалар).

Қонуннинг «Низоларни қараб чиқиш. Сертификатлаштириш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлиги учун жавобгарлик» бобида (20-23 моддалар) мазкур Қонунни қўллаш билан боғлиқ низоларни қараб чиқиш, шикоятларни кўриб чиқиш, сертификатлаштириш органларининг ва синов лабораторияларининг (марказларининг) жавобгарлиги, тайёрловчиларнинг (тадбиркорларнинг) мажбурий сертификатлаштириш қоидаларини бузгалиги учун жавобгарлиги ҳақида маълумотлар берилган.

Таянч иборалар:

Фан, техника, технология ва илғор тажриба; метрология ; сертификатлаштириш; стандартлаштириш; ҲСМСМ, ЎзДСТ; меъёрий ҳужжатлар; стандарт мажмуи; халқаро стандарт; миллий стандарт; маҳсулот сифати.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Мавзу 2 : Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш давлат тизими ва стандартлаштириш бўйича ишларнинг мақсади ва вазифалари

1.Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш давлат тизими тўғрисида тушунча.

2. Станлартлаштириш бўйича атамалар ва уларнинг таърифи.

3. Стандартлаштиришнинг асосий мақсади ва вазифалари.

4. Стандартлаштириш соҳалари ва стандартлаштириш миллий органлари.

5. Стандартлаштириш идоралари ва уларнинг вазифалари.

6. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш хизмати.

Тавсия этилган адабиётлар

1. O`z Dst 1.0: 1998 Ўзбекистон стандартлаштириш Давлат тизими. Асосий қоидалар.

2. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш. Маърузалар матни. - Самарқанд, СамКИ, 2004.

3. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. – Самарқанд, 2004.

4 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 2 мартдаги «Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш тўғрисида»ги 93-сонли қарори.

1. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш давлат тизими тўғрисида тушунча

Ҳозирги кунда стандартлаштириш билан боғлиқ бўлмаган бирорта фаолиятни топиш қийин. Чунки ҳар қандай соҳа (фан, техника, савдо, саноат ва бошқалар) стандартлаштириш билан боғлиқ бўлган ўзига хос меъёрий-техник ҳужжатлар асосида ўз фаолиятини юргизади.

Стандартлаштириш маҳсулот сифатини яхшилаш, табиий бойликларни тежаш, бошқариш усулларини такомиллаштириш, аҳолининг иқтисодий аҳволини яхшилаш, мамлакат иқтисодиётини янада мустаҳкамлаш, савдо-сотиқ ишларни яхшилаш, мамлакатлар ва халқлар ўртасидаги алоқалар ва дўстликни мустаҳкамлаш учун хизмат қилади.

Бозор иқтисодиётига ўтаётган бир шароитда Ўздавстандарт республикамизда стандартлаштириш, маҳсулот сифатини яхшилаш, метрология соҳасида илмий-техник прогресс талабларига жавоб берадиган стандартлаштириш тизими ривожининг асосий йўналишларини белгилаб берди.

Маълумки, маҳсулот сифати, мамлакатда стандартлаштириш давлат тизимининг тўлиқ шаклланганлиги, маҳсулот ишлаб чиқариш учун мўлжалланган стандартларда белгиланган меъёрлар, талаблар ва қоидаларнинг дунёдаги илмий-техник ривожи даражасига мос келиши билан боғлиқ. Шунинг учун ҳам

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

маҳсулотларга белгиланган меъёрий ҳужжатлар халқаро, минтақавий ва саноат бўйича энг ривожланган хорижий давлатларнинг меъёрий ҳужжатлари билан доимо узвий боғлиқ бўлиши керак.

Мамлакатимизда стандартлаштириш билан боғлиқ бўлган барча ишлар миллий стандартлаштириш тизими талаблари асосида амалга оширилади. Миллий стандартлаштириш давлат тизими Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) мамлакатлари ва ривожланган хорижий давлатларнинг стандартлаштириш бўйича миллий тизимлари билан уйғунлаштирилган ва дунё илмий – техник ривожига асосланган.

Стандартлаштириш давлат тизими деб, республикамизда стандартлаштириш ишларини ташкиллаштириш, стандартлаштириш бўйича идора ва хизматларни ташкил этиш, Ўзбекистон Республикаси стандартлари ва техник шартларини ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлаш, расмийлаштириш, уларга ўзгартиришлар киритиш, бекор қилиш ва амалдаги стандартлар талаблари асосида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар устидан назорат ўтказиш қонун-қоидаларини ўз ичига олган меъёрий ҳужжатлар мажмуига айтилади.

Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш давлат тизимининг мазмуни ва унинг меъёрий ҳужжатлари мажмуи O'zDst 1.0: 1998 (Ўзбекистон республикасини стандартлаштириш Давлат тизими. Асосий қоидалар) да тўлиқ аск эттирилган.

Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш давлат тизимининг стандартларининг қоидалари барча давлат, жамоа, ижарачи, акционерлик, қўшма ва бошқа корхоналар ҳамда ташкилотлар, концернлар, уюшмалар, акционер жамиятлари ва бошқа бирлашмалар томонидан, уларнинг идоравий мансублиги ва мулкчилик шаклидан қатьий назар, Ўзбекистон Республикаси вазирликлари ва давлат бошқарувининг бошқа идоралари, маҳаллий ўз-ўзини бошқариш идоралари, шунингдек ташаббускорлик фаолияти билан шуғулланаётган фуқаролар томонидан бутун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўлланиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш - давлат тизими қуйидагиларни ўз ичига қамраб олади: стандартлаштириш бўйича асосий атама ва тушунчалар, стандартлаштиришнинг мақсади ва вазифалари, тамойиллари, стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил этиш доиралари ва стандартлаштириш билан шуғулланадиган ташкилотлар номлари ва вазифалари, стандартлаштириш объектлари, стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларни қўллаш, улар тўғрисидаги маълумотларни чоп этиш, маълумотлар билан таъминлаш, меъёрий ҳужжатлар устидан давлат назоратини ўтказиш, давлат стандартлаштириш ва назорати бўйича ишларни маблағ билан таъминлаш ҳамда Ўзбекисон Республикасининг стандартлаштириш бўйича ишларида халқаро ҳамкорлик қилиш қоида ва тартибларини.

Ҳозирги кунда Ўздавстандартнинг маълумотнома - ахборот фонди (справочно-информационный фонд, СИФ) 70 мингдан кўпроқ меъёрий ҳужжатларни ўз ичига олади. Буларга ИСО, МЭК, EN ва бошқа ташкилотлар стандартлари ҳам киради.

Ўзбекисон Республикаси 1994 йилнинг 1 январидан бошлаб Стандартлаш бўйича халқаро ташкилот ИСОнинг аъзоси ҳисобланади. Ўздавстандарт бу ташкилотда Ўзбекистон Республикаси (давлати) номидан иш олиб боради. Худди

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ДЕВКО ташкилотининг ҳам доимий аъзоси ҳисобланади. ДЕВКО-бу бозор иқтисодиётига ўтаётган ва ривожланаётган мамлакатлар учун ИСОнинг дастури ҳисобланади.

2. Стандартлаштириш бўйича атамалар ва уларнинг таърифи

Стандартлаштириш бўйича чуқур билимга эга бўлиш учун стандартлаштириш соҳасидаги атамалар ва тушунчалар, маълум бир тушунчаларнинг номини билдирагадиган сўз ёки сўз бирикмаларининг мазмунини яхшироқ билиб олишни тақозо этади. Шунинг учун ҳам атамаларнинг мазмунини тушуниш орқали ҳар қандай илмий-техник ва бошқа маълумотларни ўзлаштириб олиш мумкин бўлади. Стандартлаштириш соҳасида кўплаб стандартлаштирилган атамалар мавжуд, улар ишлаб чиқарувчи, тайёрловчи, сотувчи ва истеъмолчиларнинг ўзаро тушунадиган мазмунида бўлиб, илмий-техника ривожига мос келади ва халқаро талаб меъёрлари билан мувофиқлаштирилган. Ушбу атамалар Республикамиз миллий стандартлари, ишлаб чиқарувчи (таъминловчи) ва истеъмолчилар ўртасида тузиладиган шартнома, далолатнома, қайдномалар ва бошқа расмий ҳужжатларнинг барча турларида, илмий-техник, ўқув ва маълумотнома адабиётларида қўлланилади. Бу атамалар қуйидагилардан иборат :

- стандартлаштириш;
- халқаро стандартлаштириш;
- минтақавий стандартлаштириш;
- миллий стандартлаштириш;
- стандартлаштириш объекти;
- стандартлаштириш соҳаси;
- стандарт;
- халқаро стандарт;
- минтақавий стандарт;
- уйғунлаштирилган стандарт;
- бирхиллаштирилган стандарт;
- айнан ўхшаш стандарт;
- стандартлар мажмуи;
- меъёрий ҳужжат;
- бирхиллаштириш;
- мослашувчанлик;
- ўзаро алмашувчанлик;
- маҳсулотни ҳимоя қилиш;
- бир турдаги маҳсулотлар гуруҳи;
- хавфсизлик;
- атроф-муҳитни муҳофаза қилиш.

Энди ушбу атамаларга қисқача бўлсада таъриф бериб ўтамиз.

Стандартлаштириш – бу маълум соҳада, аниқ ва маълум мураккаб масалаларга нисбатан, ҳамма учун умумий, кўп марталаб фойдаланиш учун ўрнатилган тартиблар ёрдамида тартиблаштиришнинг энг мақбул даражасига эришишга қа-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ратилган фаолият. Стандартлаштириш атамаси миллий, минтақавий ва халқаро стандартлаштириш тушунчалари билан узвий боғлиқ.

Миллий стандартлаштириш – бу муайян бир мамлакат (мисол учун Ўзбекистон Республикаси ёки саноати ривожланган маълум бир давлат) доирасида ўтказиладиган стандартлаштириш.

Минтақавий стандартлаштириш - бу дунёнинг фақат жўғрофий ёки иқтисодий ҳудудига қарашли мамлакатларнинг тегишли идоралари иштирок этиш учун очиқ бўлган стандартлаштириш.

Халқаро стандартлаштириш - бу барча мамлакатларнинг тегишли идоралари эркин ҳолда иштирок этиши мумкин бўлган стандартлаштириш.

Стандартлаштириш жараёнида стандартлаштириш объектининг сифати ва инсон ҳаёти ҳамда атроф-муҳит учун хавфсизлигини таъминлайдиган меъёрлар, қоидалар ва талаблар белгиланади. Одатда стандартлаштириш объекти сифатида стандартлаштириладиган нарса (маҳсулот, жараён, хизмат ва бошқалар) тушунилади. Объектларга материаллар, таркибий қисмлар, асбоб-ускуналар, тизимлар, иш олиб бориш тартиби ёки фаолияти ва бошқалар киради. Стандартлаштириш ҳар қандай объектнинг муайян хусусиятлари билан чекланиши мумкин. Масалан, пойабзалларга нисбатан ёндашиладиган бўлса, унинг катта-кичиклиги (размери) ва пишиқ–пухталигини алоҳида стандартлаштириш мумкин.

Стандартлаштириш фаолиятида «Стандартлаштириш соҳаси» деган ибора ҳам кўп ишлатилади. ***Стандартлаштириш соҳаси*** деб, ўзаро боғланган стандартлаштириш объектларининг мажмуига айтилади.

Стандартлаштириш натижасида фаолият турлари ёки уларнинг натижаларига тегишли қоидалар ёки тавсифлар белгиланади. Буларни ўз ичига олган ҳужжатга ***меъёрий ҳужжат*** деб айтилади. ***Ҳужжат*** – бу маълумотлар ёзилган манбадир.

Меъёрий ҳужжат атамаси «Стандарт», «Техник шарт», «Раҳбарий ҳужжат», «Йўриқнома», «Қўлланма» ва бошқа тушунчаларни ўз ичига олади.

Стандарт инглиз сўзидан (standart) олинган бўлиб, меъёр, *намуна, эталон* деган маънони билдиради. Стандарт – бу кўпчилик манфаатдор томонлар келишуви (консенсус) асосида ишлаб чиқарилган, маълум соҳаларда энг мақбул даражали тартиблаштиришга йўналтирилган ҳамда фаолиятнинг ҳар хил ва турларига ёки натижаларига тегишли бўлган умумий қонун-қоидалар, тавсифлар, талаблар ва усуллар белгиланган ҳамда тан олинган идора томонидан тасдиқланган меъёрий ҳужжат.

Стандартлар фан, техника ҳамда илғор тажрибаларнинг умумлаштирилган натижаларига асосланади ва жамият учун юқори даражадаги фойдага эришишга қаратилган.

Стандартлар даражасига кўра халқаро, минтақавий ва миллий бўлади.

Халқаро стандарт – бу стандартлаштириш бўйича шуғулланадиган халқаро ташкилот томонидан қабул қилинган ва истеъмолчиларнинг кенг доираси учун яроқли бўлган стандарт.

Минтақавий стандарт - бу стандартлаштириш бўйича шуғулланадиган минтақавий ташкилот томонидан қабул қилинган ва истеъмолчиларнинг кенг доираси учун яроқли бўлган стандарт.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Миллий стандарт – бу стандартлаштириш бўйича шуғулланадиган миллий идора томонидан қабул қилинган ва истеъмолчиларнинг кенг доирасига яроқли бўлган стандарт.

Стандартлар уйғунлаштирилган, бирхиллаштирилган ва айнан ўхшаш стандартларга бўлинади. ***Уйғунлаштирилган стандарт*** деб, маҳсулот, жараён ва хизматларнинг ўзаро алмашувчанлиги ва тақдим этилган ахборот ёки синов натижаларини ўзаро тан олишни таъминлайдиган стандартлаштириш бўйича шуғулланадиган турли идоралар билан биргаликда қабул қилинган ва бир хил объектларга тегишли бўлган стандартларга айтилади. Мазмунан ўхшаш, аммо тақдим этилиш шакли томонидан бошқача уйғунлаштирилган стандартлар *бирхиллаштирилган стандартлар* деб аталади. Ҳам мазмунан, ҳам шаклан уйғунлаштирилган стандартлар *айнан ўхшаш стандартлар* дейилади.

Стандартлар мажмуи - бу ўзаро боғланган стандартлаштириш объектларига келишилган талабларни белгиловчи ва маълум илмий-техник ёки ижтимоий-иқтисодий муоммаларнинг ечимини меъёрий ҳужжатлар билан таъминлаш учун умумий мақсад билан бирлашган ўзаро боғланган стандартлар тўплами.

Стандартлаштиришнинг мақсади кўп қиррали бўлиб, уларга қуйидаги атамалар киради: маҳсулот, жараён ва хизматларнинг бирхиллиги, мослашувчанлиги, алмашувчанлиги, одам организми ва атроф-муҳит учун хавфсизлиги, маҳсулотни ҳимоя қилиш ва бошқалар.

Бирхиллаштириш - (унификациялаштириш) деганда, муайян эҳтиёжни қондириш учун зарур бўлган энг мақбул ўлчамлар сони ёки маҳсулот, жараён ва хизмат турларини танлаш тушунилади.

Мослашувчанлик - бу маҳсулотлар, жараёнлар ёки хизматларнинг ўзаро номақбул таъсир кўрсатмайдиган ҳолда биргаликда, топшириқдаги шароитларда белгиланган талабларни бажариш учун фойдаланишга яроқлилигидир.

Ўзаро алмашувчанлик деб, бир хил талабларни бажариш мақсадида бир хил буюм жараён ва хизматдан фойдаланиш ўрнига бошқа бир хил буюм, жараён ва хизматнинг яроқлилигига айтилади.

Маҳсулотни ҳимоя қилиш деганда, маҳсулотдан фойдаланиш, транспортда ташиш ёки сақлаш пайтида уни иқлим ва бошқа ноқулай шароитлар таъсиридан сақлаш тушунилади.

Хавфсизлик - бу зарар етказиш мумкин бўлган ножўя хавф-хатарнинг йўқлигидир.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш деб, атроф-муҳит, маҳсулотлар, жараёнлар ва хизматларни салбий таъсирлардан ҳимоя қилишга айтилади.

Амалдаги стандартларнинг талабларига риоя қилиш ва улар асосида ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар, жараён ва хизматлар устидан олиб бориладиган назорат *давлат назорати* дейилади. Давлат назорати- бу корхоналар, мансабдор шахслар ва фуқароларни стандартларнинг мажбурий талаблари ҳамда маҳсулотлар, жараёнлар ва хизматлар сифати, шунингдек сертификатлаштирилган маҳсулотга нисбатан шартларга риоя этишни назорат қилиш бўйича ваколатга эга бўлган давлат идорасининг фаолиятидир.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

3. Стандартлаштиришнинг асосий мақсади ва вазифалари

Ҳар бир соҳанинг аниқ мақсади ва вазифалари бўлганлиги каби, стандартлаштириш бўйича фаолият ҳам ўзига хос мақсад, вазифалар ва тамойилларга эга. Жумладан, Ўзбекистон Республикасида стандартлаштиришнинг асосий мақсади қуйидагилардан иборат:

- маҳсулот, хизмат ва жараёнлар сифат бўйича аҳоли ҳаёти, соғлиги ва мол-мулки ҳамда атроф-муҳит учун хавфсизликни таъминлаш ва ресурсларни тежаш масалаларида истеъмолчилар ҳамда давлат манфаатларини ҳимоя қилиш;
- маҳсулотнинг ўзаро бир-бирига мос келиши ва ўзаро алмашувини таъминлаш;
- фан, техника ва технология ривожи даражасига жавоб бера оладиган ҳамда аҳоли ва халқ хўжалигининг эҳтиёжларига мувофиқ маҳсулот сифати ва рақобатбардошлигини ошириш;
- ресурсларнинг барча турларини тежашга ва ишлаб чиқаришнинг техник-иқтисодий кўрсаткичларини яхшилашга кўмаклашиш;
- савдо-иқтисодий ва илмий-техник тўсиқларни бартараф этиш ва жаҳон бозорида миллий маҳсулотнинг рақобатбардошлигини оширишга кўмаклашиш;
- ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техник дастурлар ва лойиҳаларни амалга ошириш;
- табиий ва техноген фожиалар ва бошқа фавқулотда ҳолатларни юзага келишини ҳисобга олган ҳолда халқ хўжалиги объектларининг хавфсизлигини таъминлаш;
- истеъмолчиларни ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар номенклатураси ва сифати тўғрисидаги тўлиқ ва ишонарли ахборотлар билан таъминлаш;
- мамлакат мудофаа қобилиятини таъминлаш ва унинг сафарбарлик тайёргарлигига кўмаклашиш;
- ишлаб чиқарувчи (сотувчи, ижро этувчи) маълум қилган маҳсулот сифати тўғрисидаги кўрсаткичларни таъминлаш.

Стандартлаштириш фаолиятининг вазифалари унинг асосий мақсадидан келиб чиқади ва унга қуйидагилар киради:

- истеъмолчилар ва давлат манфаати мақсадида маҳсулот сифати ва номенклатурасига нисбатан энг мақбул талабларни белгилаш;
- аҳоли, давлат ва экспорт эҳтиёжлари учун ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга керакли талабларни белгиловчи меъёрий ҳужжатлар тизими ва уларнинг ишлаб чиқиш қоидаларини яратиш, ишлаб чиқиш, қўллаш ҳамда меъёрий ҳужжатлардан тўғри фойдаланиш устидан назорат ўрнатиш;
- миллий стандарт талабларини халқаро, давлатлараро, минтақавий ва саноати ривожланган давлатлар стандартларининг талаблари билан уйғунлаштириш;
- параметрик ва ўлчаш турлари ҳамда таянч конструкцияларини белгилаш ва қўллаш асосида буюмларнинг конструктив жиҳатдан бир-бирига мослаштирилган ва блок – модуллаштирилган қисмларини бирхиллаштириш (унификациялаш);

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- маҳсулот, унинг таркибий қисмлари ва бутлаш буюмларининг кўрсаткич ва тавсифларини бир-бирига мослаштириш ҳамда мувофиқлаштириш;
- маҳсулотнинг эргономик ҳусусиятларига талаблар белгилаш;
- метрологик меъёрлар, қоида ва талабларни белгилаш;
- халқаро ҳамкорликни кенгайтириш, халқаро тажрибалардан фойдаланиш, давлатлараро ва минтақавий стандартлаштириш ишларида қатнашишни фаоллаштириш;
- халқаро ва давлатлараро стандартларини қўллаш тажрибасинин кенгайтириш;
- техника-иқтисодий ва ижтимоий маълумотларни таснифлаш ва кодлаш тизимини яратиш ва олиб бориш;
- технологик жараёнларга талаблар белгилаш;
- синов ва сертификатлаштириш жараёнлари ва маҳсулот сифатини баҳолаш ҳамда назорат қилишни меъёрий-техник томондан таъминлаш.

4. Стандартлаштириш соҳалари ва стандартлаштириш миллий органлари

Стандартлаштириш ишлари билан ҳар бир давлатнинг миллий органлари (идоралари), халқаро ташкилотлар ва хўжалик юритувчи объектларнинг стандартлаштириш бўйича хизматлари шуғулланадилар.

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни вазирликлар, техник қўмиталар, корхоналар, бирлашмалар ва бошқа манфаатдор ташкилотларнинг истиқболли режалари асосида тузилган йиллик режа бўйича Ўздавстандарт амалга оширади.

Стандартлаштириш ишлари қуйидаги миқёсларда олиб борилади:
- халқаро;
- давлатлараро;
- минтақавий;
- миллий;
- хўжалик юритувчи субъектлар доирасида.

Стандартлаштириш ишлари *халқаро миқёсда* махсус халқаро стандартлаштириш ташкилотлари томонидан олиб борилади. Халқаро стандартлаштириш ташкилотлари томонидан ишлаб чиқилган стандартлар ва тавсияномалар дунёнинг барча давлатлари учун (биринчи навбатда ушбу ташкилотга аъзо бўлган давлатлар учун) муҳим аҳамиятга эга бўлиб, улар ўртасида савдо-сотиқ ишлари ва илмий-техник ҳамкорликни ривожлантириш ҳамда миллий стандартларни яратиш бўйича ишларни такомиллаштириш енгиллаштиришга қаратилган.

Давлатлараро миқёсдаги стандартлаштириш *бўйича ишлар* давлатларнинг ўзаро келишуви асосида ташкил қилинган давлатлараро стандарлаштириш ташкилоти томонидан амалга оширилади. Ишлаб чиқилган стандартлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар фақат ўзаро келишилган давлатларда миллий стандартлар ва меъёрий ҳужжатлар билан бир қаторда қўлланилади. Давлатлараро меъёрий ҳужжатлар фақат ўзаро келишилган давлатлар ўртасида савдо-сотиқ ишларни ҳамда иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорликни ривожлантириш учун

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

мўлжалланган. Давлатлараро стандартлаштириш икки ва ундан ортиқ томонлама келишувлар асосида ташкил этилади.

Минтақавий стандартлаштириш ишлари ушбу минтақада жойлашган мамлакатлар келишуви асосида ташкил этилган стандартлаштириш бўйича минтақавий ташкилот томонидан олиб борилади. Минтақавий стандартлар ва меъёрий ҳужжатлар фақат шу минтақада жойлашган мамлакатлар учун тааллуқли бўлиб, шу мамлакатлар ўртасида савдо-сотиқ ишларни ҳамда иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорликни ривожлантириш учун мўлжалланган.

Миллий стандартлаштириш ишлари фақат битта мамлакат ўртасида амалга оширилади. Стандартлаштириш бўйича ишларни ушбу мамлакатнинг миллий стандартлаштириш ташкилоти амалга оширади. Миллий стандартлар ва меъёрий ҳужжатлар фақат шу мамлакатда қўлланилади.

Стандартлаштириш ишлари корхона миқёсида ҳам амалга оширилади *Корхона стандартлари* фақат шу корхона ва унинг ишлаб чиқарган маҳсулотидан фойдаланувчи корхоналар учун мўлжалланган холос. Корхона стандартлари шу корхонананинг стандартлаштириш хизмати томонидан ишлаб чиқилади ва унинг асосий мақсади корхонада ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини юқори даражада таъминлашга қаратилган.

5. Стандартлаштириш идоралари ва уларнинг вазифалари

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйча ишларни олиб борувчи идоралар тизимига қуйидаги ташкилотлар киради:

- Ўздавстандарт (Ўзстандарт агентлиги);
- Ўзбекистон Республикаси давлат Архитектура ва қурилиш қўмитаси;
- Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси;
- Ўзбекистон Республикаси Соғликни сақлаш вазирлиги;
- Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш ҳудудий марказлари (ҲСМСМ);
- Табиатни муҳофаза қилиш қўмиталари ва Соғликни сақлаш вазирлигининг тегишли ҳудудий идоралари.

Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш тўғрисида»ги 1992 йил 2 мартдаги 93-сонли қарорига асосан Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси қошидаги стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш, Ўзбекистон давлат маркази – Ўздавстандарт, (Ўзстандарт агентлиги), стандартлаштириш ишлари бўйича миллий идора ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ўз фаолиятида вазирликлар, бошқармалар, ассоциациялар, концернлар ва республиканинг бошқа бошқарув органлари билан бевосита муносабатда бўлади. Керак бўлган тақдирда давлат бошқарув органлари, хўжалик юритувчи субъектлар ва жамоа бирлашмаларининг стандартлаштириш ишларини ҳал қилиш мақсадида жалб этиши мумкин.

«Ўзстандарт» агентлигининг асосий вазифаси маҳсулот рақобатбардошлигни ошириш бўйича республика халқ хўжалигига кўмаклашиш мақсадида стандартлаштириш, ўлчашлар бирлигини таъминлаш ва мил-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

лий сертификатлаштириш давлат тизимларини нормал ишлаб туриши ҳамда такомиллашиб боришини таъминлашдан иборат.

Бу вазифаларни бажариш учун «Ўзстандарт» агентлиги қуйидаги ишларни амалга оширади:

- стандартлаштириш соҳасида республикада миллий сиёсатни ҳал қилиш ва амалга ошириш;
- давлат бошқарув ташкилотлари, корхона ва бирлашмаларнинг стандартлаштириш бўйича фаолиятларини ўзаро мувофиқлаштириш;
- стандартлаштириш бўйича ишларни олиб бориш ва умумташкилий қоидаларни белгилаш;
- меъёрий ҳужжатларга риоя қилиш устидан давлат назорати ва текширувларини амалга ошириш;
- стандартлаштириш соҳасидаги кадрларни касбий тайёрлаш ва қайта тайёрлашни ташкил қилиш ҳамда ўтказиш;
- стандартлаштириш бўйича ишларни ўтказишнинг умумий ташкилий услублари ва халқаро, регионал стандарт ва меъёрий ҳужжатларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш қоидаларини белгилаш.

Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш давлат тизимининг қоидаларига биноан стандартлаштириш ишларини ташкил қилиш ва мувофиқлаштириш учун маълум бир мутасадди ташкилот тайинланади. Масалан, қурилиш ва қурилиш индустрияси соҳасида, шу жумладан, лойиҳалаш, конструкциялаш, стандартлаштириш ишларини ташкиллаштириш, мувофиқлаштириш ва таъминлаш вазифаси Ўзбекистон Республикаси Архитектура ва қурилиш давлат юклатилган.

Табиий ресурслардан фойдаланишни тартибга солиш, атроф-муҳитни ифлосланиш ва бошқа зарарли таъсирлардан муҳофаза қилиш соҳасидаги стандартлаштириш ишларини ташкил қилиш, мувофиқлаштириш ва таъминлаш Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш бўйича давлат қўмитаси вазифасига киради.

Тиббий мақсадлар учун мўлжалланган маҳсулотлар, тиббий техника буюмлари ва республика саноат корхоналарида ишлаб чиқарилаётган ҳамда четдан келтирилаётган маҳсулотлар таркибидаги инсон организми учун зарарли моддалар миқдори ва ўлчаш хатоликлари меъёрларини аниқлаш соҳасидаги давлат стандартлаштириш ишларини ташкил қилиш, мувофиқлаштириш ва таъминлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси Соғликни сақлаш вазирлиги маъсул ҳисобланади.

Ўлчашлар бирлигини таъминлаш соҳасидаги, шу жумладан, қурилиш, қурилиш индустрияси, табиат ресурсларидан фойдаланишни тартибга солиш, атроф-муҳитни ифлосланиш ва бошқа зарарли таъсирлардан муҳофаза қилиш, тиббий мақсадлар учун мўлжалланган маҳсулотлар, тиббий техника буюмлари, республика саноат корхоналарида ишлаб чиқарилаётган ва четдан келтирилаётган маҳсулотлар таркибидаги инсон организми учун зарарли моддалар меъёрларини аниқлаш бўйича давлат стандартлаштириш ишларини ташкиллаштириш, мувофиқлаштириш ва таъминлаш масъсулияти Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) зиммасига юклатилган.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Шундай қилиб, юқорида таъкидлагандек, Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ҳамда Соғликни сақлаш вазирлиги ўзларига биркитилган соҳалар бўйича стандартлаштириш режалари ва ишларини ташкил қилади, миллий стандартларни кўриб чиқади, тасдиқлайди, уларнинг амал қилиш муддатларини узайтиради ёки бекор қилади ва уларга керакли ўзгартиришлар киритади.

Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва шаҳарларда стандартлаштириш бўйича ишларга Ўздавстандартнинг стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш ҳудудий марказлари (СМСҲМ) умумий услубий раҳбарлик қилади. У ердаги стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш, мувофиқлаштириш ва унинг муқобил даражасини таъминлаш ишларини Ўздавстандарт, («Ўзстандарт» агентлиги) Ўзбекистон Республикасининг Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ва Соғликни сақлаш вазирлигининг тегишли ҳудудий идоралари амалга оширади.

Стандартлаштириш ташкилотларига вазирликлар, муассасалар, корхоналар, бирлашмалар ва хўжалик юритувчи субъектларга амалий ва услубий ёрдам кўрсатиш ҳамда меъёрий ҳужжатларга риоя қилиниш устидан Давлат назоратини ўтказиш вазифалари юклатилганлиги сабабли, стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш ҳудудий марказлар (ҲСМСМ) Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)нинг бевосита раҳбарлигида ўзларига биркитилган ҳудудларда қуйидаги ишларни амалга оширадилар:

- истеъмолчилар ва давлат манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида маҳсулотларга, шу жумладан, четдан келтирилаётган ва четга чиқарилаётган маҳсулотларга, меъёрий ҳужжатларда белгиланган мажбурий талабларга давлат, кооператив, ижара, ҳиссадорлик, қўшма ва республикадаги бошқа корхоналар томонидан риоя қилиниши устидан давлат номидан назорат текширувларини ўтказиш;
- давлат стандартлари, техник шартлар ва уларга киритилган ўзгартиришларни давлат рўйхатига олинишини таъминлаш;
- хўжалик юритувчи субъектларни меъёрий ҳужжатлар билан таъминланишини ташкил қилиш ва уларга шу масала юзасидан амалий ёрдам кўрсатиш;
- корхона метрологик хизматлари, ўлчаш, таҳлил ва калибрлаш ҳамда синов лабораториялари (марказлари)ни аттестация қилиш ва аккредитлаш;
- вазирликлар, муассасалар, корхоналар бирлашмалар, хўжалик юритувчи субъектларнинг стандартлаштириш, метрология ва сертификтлаштириш масалалари бўйича фаолиятларини мувофиқлаштириш, уларни услубий қўлланма ва кўрсатмалар билан таъминлаш.

Юқорида таъкидлагандек, Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) нинг илмий базасини «Ўзбекистон стандартлаштириш ва маҳсулот сифатини бошқариш соҳаларидаги тадқиқот ва мутахассисларни тайёрлаш институти (ЎзТМТИ), ишлаб чиқариш базасини эса, «Этолон» бирлашмаси ва меъёрий ҳужжатлар билан таъминлаш ташкилотларини «Стандартлар» дўкони ташкил қилади.

ЎзТМТИ стандартлаштириш бўйича тармоқ тизимлари ва тармоқ меъёрий ҳужжатларини ишлаб чиқади. Уларнинг илмий-техник даражасини баҳолайди, республика ишлаб чиқариш корхоналари мутахассислари ва стандартлаштириш,

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

метрология ва сифатни бошқариш фани ўқитиладиган ўқув юртларининг ўқитувчиларини малакасини оширади, Ўздавстандарт идоралари учун кадрлар тайёрлайди, стандартлаштириш ва маҳсулот сифати соҳасидаги концепциялар, услубий материаллар ва чора-тадбирларни экспертиза қилади. Булардан ташқари стандартлаштириш соҳасида Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)нинг топшириғига асосан бошқа ишларни ҳам бажаради.

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишни ташкил қилиш, таъминлаш, экспертизадан ўтказиш, келишиш ва тасдиқлашга тайёрлаш учун фаолият турлари бўйича техник қўмиталар (ТҚ) ташкил қилинган. Техник қўмиталар (ТҚ) манфаатдор вазирликлар, муассасалар, ассоциациялар, концернлар, корхона ва ташкилотлар мутахассисларидан ташкил этилади.

6. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш хизмати

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни стандартлаштириш хизмати ходимлари бажаради. Бунинг учун қуйидаги хизмат бўлимлари ташкил этилади:

- стандартлаштириш бўйича техник қўмиталар;
- республика вазирликлари, идоралари, уюшмалари, ассоциация ва концернлари қошида стандартлаштириш бўйича таянч (базали) ташкилотлар ва бўлимлар;
- корхона ва муассасалар, шу жумладан олий ўқув юртлари қошидаги стандартлаштириш хизматлари: конструкторлик–технологик ёки илмий-тадқиқот бўлимлари, лаборатрия ва бюролар.

Республика, тармоқ, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ), давлалатраро ва халқаро стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш соҳасидаги ишларни бажариш учун юқорида таъкидлагандек, манфаатдор вазирликлар, идоралар, концернлар, бирлашмалар, корпорацияларнинг мухтор вакиллари бўлган мутахассислардан ташкил этилган техник қўмиталар тузилади.

Техник қўмиталар (ТҚ) Ўздавстандарт томонидан тасдиқланган раҳбарий ҳужжат (РҲ Ўз 51-013-23 Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш Давлат тизими. Стандартлаштириш бўйича техник қўмита ҳақида умумлашган Низом) асосида шаклланган нодавлат ташкилот ҳисобланади

Техник қўмитага асосий истеъмолчилар (буюртмачилар), маҳсулотни лойиҳалайдиган ва ишлаб чиқарадиган, шу жумладан, бутловчи буюмлар, хом ашё ва материаллар етказиб берувчи корхоналар, илмий-техник ва муҳандислик жамиятлари, касаба уюшмалари, давлат назорат органлари, сертификатлаштириш идоралари ва синаш лабораториялари (марказлари) ҳамда бошқа манфаатдор ташкилотлар аъзо бўлишлари мумкин.

Шу нарсани алоҳида таъкидлаш жоизки, ТҚ таркибига аъзо сифатида асосий истеъмолчилар, Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ва Соғликни сақлаш вазирлиги вакилларини киритилиши албатта шарт. Шунинг билан биргаликда хоҳлаган ташкилот ТҚга аъзо сифатида киритилиши ва аъзоликдан чиқарилиши мумкин.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Техник қўмита ўз фаолиятида ҳаракатдаги барча қонунларга, Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш Давлат тизими ва Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ҳамда Соғликни сақлаш вазирлигининг бошқа меъёрий ҳужжатлари ва Ўзбекистон Республикаси аъзо бўлган стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича давлатлараро Кенгаш ва бошқа халқаро (ИСО, МЭК ва ш.к.) ҳамда минтақавий ташкилотларнинг раҳбарий ҳужжатлари (РҲ)га амал қилади.

ТҚ доирасида бажариладиган ишларнинг ҳажми ва йўналишларига қараб, кичик қўмиталар (КҚ) ва ишчи гуруҳлар (ИГ) ташкил этилади. Ҳар бир ТҚ ўзига биркитилган соҳа бўйича стандартлаштириш ишларини олиб боради. Масалан, ТҚ1 «Пахта» ва бошқалар.

Техник қўмитанинг ташкил қилиниши таъсис этувчи корхоналар, Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ва Соғликни сақлаш вазирлигининг қўшма буйруғи билан расмийлаштирилади. Ундан олдин, яъни буйруқ чиқишдан илгари базасида техник қўмита ташкил этилаётган корхона Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ва Соғликни сақлаш вазирлиги билан қуйидаги ҳужжатлар келишиб олинади:

- ТҚ тўғрисидаги Низом;
- асосланган стандартлаштириш объектларининг рўйхати ёки ТҚ фаолиятининг соҳаси;
- ТҚга биркитиш учун таклиф этиладиган давлат меъёрий ҳужжатларининг рўйхати;
- раиси, котиби ва кичик қўмитасида кўрсатилган техник қўмитанинг таркиби;
- ТҚ аъзолари - корхоналар рўйхати.

Техник қўмита тўғрисидаги бўйруқни тайёрлаш жараёнида унга берилади-ган тартиб рақами (номери) ва номи аниқланади. Буйруққа имзо чекилгандан сўнг ундан ва юқорида қайд этилган ҳужжатларнинг биттадан нусхаси Давлат реестридан ўтказиш ва қўмита ҳақидаги маълумотларни чоп этиш учун Ўздавстандартга юборилади. Сўнгра ТҚ ташкил этилганлиги ҳақидаги маълумотнома стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича давлатлараро Кенгашининг котиблиги (секретарияти)га Ўздавстандарт томонидан юборилади.

Янги ташкил этилган техник қўмиталарга Ўздавстандарт томонидан халқаро ва давлатлараро техник қўмиталар ишида Ўзбекистон Республикаси номидан қатнашиш ҳуқуқи берилиши мумкин.

ТҚ асосан янги стандартларни ишлаб чиқади ва амалдаги республика стандартлари ва техник шартларини қайта кўриш, жорий этиш ёки бекор қилиш масалалари бўйича таклифлар тайёрлайди; Ўзбекистон Республикаси стандартларини халқаро, минтақавий ва саноати ривожланган хорижий давлатларнинг миллий стандартлари билан уйғунлаштириш ишларини олиб боради; стандартлаштириш бўйича давлатлараро ТҚлар, меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқадиган корхона ва ташкилотлар, истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиш жамиятлари, сертификатлаштириш марказлари ва бошқа манфаатдор корхона ва ташкилотлар билан

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ҳамкорлик қилади; стандартлаштириш режаларини тузади. Шунинг билан биргаликда, техник қўмиталарга халқаро ва давлатлараро стандартлаштириш соҳаси бўйича ҳам кўплаб вазифалар юклатилади. Уларнинг энг асосийлари қуйидагилардан иборат: халқаро ва давлатлараро техник қўмиталар ишида қатнашиш; халқаро ва давлатлараро стандартларнинг лойиҳасини тузиш ёки уларнинг ишлаб чиқишда фаол иштирок этиш; Ўзбекистон Республикасининг стандартларини халқаро ва давлатлараро стандарт сифатида қабул қилдириш имкониятларини кўриш; халқаро ва давлатлараро стандартлаштиришда Ўзбекистон Республикаси манфаатларини ҳимоя қилиш ва ҳоказолар.

Саноат ва қишлоқ хўжалиги тармоқларида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш ва мувофиқлаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, идоралари, уюшмалари, концернлари, корпорация ва ассоциациялари қошида стандартлаштириш бўлимлари ёки хизматлари ҳамда фан ва техниканинг тегишли имкониятларига эга бўлган ташкилотларда стандартлаштириш бўйича таянч (базали) ташкилотлар тузилади ва улар стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларни (ўзларининг соҳалари бўйича) ишлаб чиқади.

Стандартлаштиришнинг маҳсулот сифатини яхшилашдаги муҳим аҳамиятини эътиборга олган ҳолда, ишлаб чиқариш корхоналари ва ўқув муассасалари қошида стандартлаштириш бўйича хизматлар: конструкторлик – технологик ёки илмий-тадқиқот бўлимлари, лабораториялари ёки бюролари ташкил этилади. Булар корхона ва муассасаларда стандартлаштириш бўйича ишларга ташкилий-услубий ва илмий-техник раҳбарлик қилишади, илмий-текшириш ва тажриба-конструкторлик ишларини бажаради.

Таянч иборалар:

Илмий-техник ривож, уйғунлашган, ҳужжатлар мажмуи, стандарт, стандартлаштириш, миллий, минтақавий ва халқаро стандартлаштириш, стандартлаштириш соҳаси ва объекти, меъёрий ҳужжат, уйғунлаштирилган, бирхиллаштирилган ва айнан ўхшаш стандарт, бирхиллаштириш, мослашувчанлик, маҳсулотни ҳимоя қилиш, хавфсизлик, давлат назорати, рақобатбардошлик, ресурслар ва иқтисодий кўрсаткич, дастур ва лойиҳалар, истеъмолчи, маҳсулот сифати.

Халқаро; давлатлараро; минтақавий; миллий; хўжалик юритувчи субъектлар; Ўздавстандарт; Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари; Соғликни сақлаш вазирлиги; ҲСМСМ (ҳудудий марказлар); ЎзТМТИ; «Этолон», Техник қўмита (ТҚ); Таянч ташкилот ёки бўлим; Стандартлаштириш хизмати ёки илмий – тадқиқот бўлимлари, лабораториялар ва бюролар; РҲ ЎЗ 51-013-93; Кенгаш котибиати.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Мавзу 3. Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар ва стандартлаштириш объектлари

1. Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларнинг тоифаси, шартли белгилари ва даражалари .
2. Стандартлаштириш объектлари.
3. Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларнинг турлари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш. Маърузалар матни. - Самарқанд: СамКИ, 2004..
2. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. - Самарқанд, 2004.
3. Сборник нормативно- правовых документов по стандартизации, метрологии и сертификации. Для руководителей и специалистов среднего и малого бизнеса. – Т: 2001.
4. O,z Dst 1.7: 1998 ГСС Уз. Порядок применения международных, региональных, межгосударственных, национальных стандартов и нормативных документов других государств.
5. ГОСТ 1.0.- 92 Правила проведения работ по межгосударственной стандартизации. Общие положения.

1. Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларнинг тоифаси ва шартли белгилари

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида Ўзбекистон Республикасининг O`z DSt 1.0: 1998 (Ўзбекистон стандартлаштириш давлат тизими. Асосий қоидалар) стандартига асосан стандартлаштириш бўйича қуйидаги меъёрий ҳужжатлар қўлланилади:

- давлатлараро стандартлар – ГОСТ;
- Ўзбекистон давлат стандартлари – O'z DSt;
- тармоқ стандартлари - TS;
- техник шартлар – TSh;
- корхона стандартлари – KS.

Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар гуруҳига стандартлаштириш бўйича раҳбарий ҳужжатлар (РҲ), турли хилдаги меъёрлар ва қоидалар, йўриқномалар, техник- иқтисодий ва ижтимоий маълумотлар таснифлагичи киради.

Стандартлаштириш бўйича ҳар бир тоифали меъёрий ҳужжатнинг ўзига хос обьекти (талаблар, қоидалар, тавсифлар) ва қўлланиш доираси бўлади. Давлат стандартларига қуйидаги қоида, талаб ва тавсифлар киради:

- маҳсулот (хизмат) нинг асосий истеъмол тавсифлари ва унинг инсон ҳаёти, соғлиги, мол-мулки, атроф-муҳит учун ва техник хавфсизлигини белгилайдиган талаблар;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- маҳсулотнинг техник ва маълумотлар томонидан бир-бирига мос келиши ҳамда ўзаро алмашуви бўйича талаблар;

- назорат услублари, ўраб-боғлаш (упаковка), маркалаш, ташиш, сақлаш, ишлатиш, таъмирлаш ва утилизация қилишга қўйиладиган талаблар;

- маҳсулотни тадқиқ қилиш (лойиҳалаш), ишлаб чиқариш ва уни истеъмол қилиш, жараёнларни бажариш ва хизмат кўрсатиш, техника ва маълумотлар бирлигини таъминлаш бўйича қоидалар ва меъёрлар, шу жумладан, техник ҳужжатларни расмийлаштириш, қўйиш (допуск) ва ўтқазиш (посадка), сифатни таъминлашнинг умумий қоидалари, ресурсларни сақлаш ва улардан оқилона фойдаланиш, атама ва тушунчалар, шартли белгилар, метрологик ва бошқа ташкилий-услубий ҳамда умумтехник қоида ва меъёрлар.

Давлат стандартлари, миллий стандарт сифатида қабул қилинган халқаро, минтақавий ва давлатлараро стандартлар Ўзбекистон Республикасининг барча ҳудудида ва корхоналарида қўлланилади.

Тармоқ стандартлари (TS) шу тармоқда ишлаб чиқариладиган ва қўлланиладиган маҳсулот (хизмат)га агар шу маҳсулотга давлатлараро ва давлат стандартлари бўлмаса ишлаб чиқилади. TSлар шу маҳсулотни ишлаб чиқарадиган тармоқ корхоналари ва уни истеъмол қиладиган бошқа соҳа истеъмолчилари учун қонун кучига эга бўлади.

Техник шартлар (TSh) аниқ маҳсулот учун ишлаб чиқилади: техник шартларда белгиланадиган талаблар бир турли маҳсулотлар гуруҳига мўлжалланган стандартларда белгиланадиган талабларга мувофиқ ёки улардан юқори бўлиши керак.

Корхона стандартлари (KSt) фақат шу корхонада ишлаб чиқариладиган маҳсулот учун ишлаб чиқилади ва амалга киритилади. KStлар фақат шу корхона ва унинг маҳсулотини истеъмол қиладиган истеъмолчилар учун қонун кучига эга.

Маълумки, ҳарқандай тасдиқланган меъёрий ҳужжатларга шартли белгилар берилади. Меъёрий ҳужжатларнинг шартли белгилари уларнинг индекси, рўйхатга олинган тартиб рақами ва тасдиқланган йилидан иборат бўлади. Масалан, O'z DSt 1.0: 1998, O'z DSt 1.7: 1998, ГОСТ 4353-91 ва бошқалар. Давлат тоифасидаги меъёрий ҳужжатларнинг индекси давлат ва ҳужжат номларининг қисқача ёзилган шартли белгиларидан, бошқа ҳужжатларнинг индекси эса фақат меъёрий ҳужжатларнинг қисқача номларидан иборат бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг O'z ДSt 1.0: 1998 стандартнинг 3 бўлимида кўрсатилганидек, давлат тоифасидаги меъёрий ҳужжатларининг индекслари қуйидагича ифодаланади:

- ГОСТ- давлатлараро стандарт;
- O`z ДSt - Ўзбекистон давлат стандарти;
- O`z ДТ - Умумдавлат таснифлагичи;
- O`z РН - Ўзбекистон раҳбарий ҳужжати;
- O`zSt ДТ- Ўзбекистон стандартлаштириш давлат тизими;
- O`z SДТ- Ўзбекистон сертификатлаштириш давлат тизими;
- O`z O`ДТ- Ўзбекистон ўлчашлар бирлигини таъминлаш давлат тизими;
- O'zAT – Ўзбекистон аккредитлаш тизими.

Тармоқ тоифасидаги меъёрий ҳужжатлар индекси:

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- TSt - тармоқ стандарти;
- TT – тармоқ таснифлагичи;
- RH - раҳбарий ҳужжат;
- T - тавсиянома.

Маъмурий – ҳудудий тоифадаги меъёрий ҳужжатлар индекси:
- MH St- маъмурий ҳудудий стандарт;
- KSt - корхона стандарти;
- Tsh - техник шартлар.

Бошқа ҳужжатларнинг қисқа шартли ифодаланиши:
- KHT - конструкторлик ҳужжатларнинг ягона тизими;
- THT - технологик ҳужжатларнинг ягона тизими;
- MST - маҳсулотни синаш тизими;
- HBT - ҳужжатларни бирхиллаштириш тизими;
- NKAT-нашриёт, кутубхона ва ахборот ишлари бўйича стандартлар тизими;
- TP – техник пухталиги;
- MУAT – маҳсулотни яратиш ва ишлаб чиқаришни ташкил қилиш тизими;
- MSKT - маҳсулот сифат кўрсаткичлари тизими;
- ST – сифат тизими;
- TKT – техник - иқтисодий ва ижтимоий ахборотни таснифлаш ва кодлашнинг ягона тизими ва бошқалар.

Шу нарсани қайд этиш жоизки, ҳужжат номи лотин алифбосида фақат давлат тилида ёзилади. Масалан, O'z ДSt. Рус тилидаги давлатлараро стандартлар аввалгидек сақланиб қолинган, масалан, ГОСТ.

Агар халқаро ва ҳудудий стандартлар асосида Ўзбекистон Республикаси миллий стандартлари ишлаб чиқилган бўлса, у ҳолда унинг шартли белгисини кўрсатишда O'zДSt қисқача шартли ифодасидан сўнг халқаро ёки ҳудудий стандарт қабул қилинган рақамлар ва индексидан кейин икки нуқта қўйилиб, сўнгра миллий давлат стандарти сифатида қабул қилинган тўртта рақамдан иборат йил кўрсатилади. Масалан, ISO 9000 – 2 ва ISO 9000-1 халқаро стандартлари Ўзбекистон миллий стандарти сифатида қабул қилинган. Ўзбекистон стандартлаштириш Давлат тизимининг таркибига кирадиган стандартлар талабларига биноан уларга қуйидаги шартли белгилар берилган:

O`zДSt 9000-2:1999 ва O`zДSt ISO 9000 –1:1999. Раҳбарий ҳужжатлар ҳам худди шундай белгиланади.

Ўзбекистон давлат стандарти сифатида қабул қилинган халқаро, ҳудудий ва бошқа мамлакатларнинг миллий стандартларига шартли белгилар қўйиш тартиби O'z ДSt 1.7: 1998 (ГСС Уз. Порядок применения международных, региональных, межгосударственных стандартов и нормативных документов других государств) миллий стандартида кўрсатиб берилган.

Стандартлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга бериладиган шартли белгилар уларни давлат рўйхатидан ўтказиш пайтида амалга оширилади.

Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар стандартлаштириш даражаси бўйича қуйидагича бўлинади:
- давлат миқёсидаги меъёрий ҳужжатлар;
- тармоқ миқёсидаги меъёрий ҳужжатлар;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- корхона миқёсидаги меъёрий ҳужжатлар.

Давлат миқёсидаги меъёрий ҳужжатлар гуруҳи қуйидагиларни ўз ичига олади:

- давлатлараро стандарт - ГОСТ;
- Ўзбекистон давлат стандарти – O`zДSt;
- умумдавлат таснифлагичи – O`zДТ;
- меъёрлар ва қоидалар;
- Ўзбекистон раҳбарий ҳужжати – O`zRH;
- тавсияномалар – O`zT.

Давлат миқёсидаги меъёрий ҳужжатлар Ўздавстандарт, («Ўзстандарт» агентлиги) Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитлари ва Соғликни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланади.

Тармоқ миқёсидаги меъёрий ҳужжатлар гуруҳига қуйидагилар киради:

- тармоқ стандарти – TSt;
- тармоқ таснифлагичи - TT;
- меъёрлар ва қоидалар;
- раҳбарий ҳужжат – RH;
- тавсияномалар – T.

Тармоқ миқёсидаги меъёрий ҳужжатлар, меъёрлар ва қоидалар тармоқ бошқарув органлари томонидан тасдиқланади.

Корхона миқёсидаги меъёрий ҳужжатларга қуйидагилар киради:

- техник шартлар - TSh;
- корхона стандарти – KSt.

Корхона миқёсидаги меъёрий ҳужжатлар корхона раҳбарияти томонидан тасдиқланади.

2. Стандартлаштириш объектлари

Стандартлаштириш объектлари дейилганда, фан ва техника, саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, транспорт, маданият соғликни сақлаш, халқаро савдо ва бошқа соҳаларда кўп марталаб ишлатиладиган аниқ маҳсулот , меъёр, қоида, талаб, услублар, атамалар ва бошқалар тушунилади.

Стандартлаштириш бўйича ҳар бир меъёрий ҳужжат ўзига тегишли объектга эга. Масалан, халқаро стандартларнинг стандартлаштириш объектлари ГОСТ 1.0 -92 (Правила проведения работ по межгосударственной стандартизации. Общие положения) ва Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш объектлари O'zДSt 1.0: 1998 (Ўзбекистон стандартлаштириш давлат тизими. Асосий қоидалар)да кўрсатилган.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги давлатлараро стандартларининг объектига барча ҳамдўстлик мамлакатларда истеъмол учун ишлаб чиқарилган маҳсулот (хизмат)лар ва жараёнлар киради.

O'zДSt 1.0:1998 га асосан ***Ўзбекистон давлат стандартларининг объекти*** бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- ташкилий-услубий ва умумтехник меъёрлар ва талаблар;
- маҳсулотга қўйиладиган талаблар, умумтехник меъёрлар ва қоидалар;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- тармоқлараро қўлланишга мўлжалланган маҳсулот;

- давлат аҳамиятига эга бўлган хўжалик объектларининг элементлари, шу жумладан, банк тизимлари, фойдаланиладиган табиат ресурслари, мудофаа, транспорт, алоқа, энергосистема ва шунга ўхшашларга қўйиладиган талаблар;

- давлат ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техник дастурларининг объектлари.

Ташкилий-услубий ва умумтехник меъёрлар ва талабларнинг асосий қисми қуйидагилардан иборат:

- стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш ва ўтказиш тартиблари;
- маърифат (билим) ва фаолиятнинг турли соҳаларидаги терминологик тизимлар;
- маҳсулот ишлаб чиқариш ва ишлаб чиқаришда ҳамда қўллашда ишлатиладиган ягона тил, бир-бирига мос келадиган дастурлаш, маълумотлар технологиясининг техник воситалари ва техник ҳужжатлар;
- техник-иқтисодий ва ижтимоий маълумотларни таснифлаш ва кодлаш;
- техника хавфсизлиги, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, меҳнат гигиенаси, эргономика ва техник эстетик талаблар;
- типик ўлчамлар қаторлари ва умуммашинасозликда қўлланиладиган буюмларнинг ўзига хос конструкциялари (шарик-подшипниклар, биркитиш болтлари, асбоб-ускуналар, деталлар ва бошқалар);
- маҳсулот сифати ва уни назорат қилишни таъминлаш тизимлари ва услублари;
- ўлчаш бирлигини таъминлайдиган ва метрология таъминоти билан боғлиқ меъёрлар, қоидалар, талаблар ва ташкилий ишлар тартиби;
- хом ашё ва материаларнинг константалари ҳамда асослари тўғрисидаги ахборотнома маълумотлари.

Тармоқ стандартлари давлатлараро ва Ўзбекистон давлат стандартларига кирмайдиган маҳсулот (хизмат)лар ва жараёнлар учун ишлаб чиқилади. Шунинг учун ҳам **тармоқ стандарлаштириш объектларига** давлатлараро ва Ўзбекистон давлат станадартлари объектлари бўлмаган ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, бошқариш ва сифатни таъминлаш соҳаларидаги меъёрлар, қоидалар ҳамда маҳсулотлар киради.

Корхона стандартлаштириш *объектларига* қуйидагилар киради:

- бошқа истеъмолчиларга сотиладиган маҳсулот;
- ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, уни ва маҳсулот сифатини бошқариш қоидалари ва меъёрлар;
- фақат ушбу корхонада яратиладиган, қўлланиладиган ва ишлаб чиқариладиган буюмларнинг таркибий қисми бўлган деталлар ва қисмлар;
- технологик асбоб-ускуналар ва инструментлар, технологик меъёрлар, талаблар ва типик-технологик жараёнлар;
- корхонанинг истеъмолчиларга кўрсатадиган хизматлари.

2. Стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларнинг турлари

Давлат стандартлаш тизими стандартлаштириш объектларининг ўзига хос хусусиятлари ва уларга қўйиладиган талабларнинг мазмунига кўра стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар қуйидаги турларга ажратилади:

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- асос бўлувчи санадартлар;
- маҳсулот (хизмат)га қўйиладиган стандартлар;
- жараёнларга қўйиладиган стандартлар;
- назорат (синаш, ўлчаш, таҳлил қилиш) услубларига қўйиладиган стандартлар.

Асос бўлувчи стандартлар фаолиятнинг маълум бир соҳаси бўйича умумий, ташкилий-услубий қоидалар, фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳаларининг ўзаро тушунилиши, техник бирлиги ва маҳсулотни яратиш, қўллаш, атроф-муҳитни ҳимоя қилиш ва меҳнатни муҳофаза қилиш жараёнларида ҳар хил илм-фан соҳаларининг, техника ва ишлаб чиқаришнинг ўзаро боғлиқлигини таъминлайдиган ва бошқа умумтехник талабларни белгилайди.

Маҳсулот (хизмат)га қўйиладиган меъёрий ҳужжатлар бир турдаги маҳсулот (хизмат) гуруҳларига ёки аниқ бир маҳсулот (хизмат)га талаблар белгилайди.

Жараёнларга қўйиладиган меъёрий ҳужжатлар маҳсулот ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш, истеъмол қилиш, таъмирлаш, утилизация қилиш ва технологик жараёнларда турли ишларни бажариш услубларига талаблар қўяди.

Назорат усуллари (синовлар, таҳлил қилиш, ўлчашлар, тавсифлар) стандартлари маҳсулотнинг битта ёки бир неча турдош гуруҳларига ишлаб чиқилади ва уларни синаш учун намуналарни танлаш тартиблари ҳамда маҳсулот сифат кўрсаткичларини баҳолаш бирлигини таъминлаш мақсадида фойдаланиш, тавсифларни назорат қилиш (синаш,таҳлил қилиш, таърифлаш, ўлчаш) усулларини, шунингдек маҳсулотни яратиш, назорат қилиш, сертификатлаштириш ва истеъмол қилиш даврида синаб кўриш усулларини белгилайди.

Юқорида кўрсатиб ўтилганлардан ташқари стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларнинг қуйидаги турлари ҳам мавжуд:

- умумтехник шартлар стандарти;
- техник шартлар стандарти;
- атамалар ва таърифлар стандарти;
- тамғалаш (маркировка) стандарти;
- белгилар стандарти;
- номенклатура стандарти.

Умумтехник шартлар стандарти ягона (умумий) талаблар, шу жумладан, маҳсулот ишлаб чиқаришнинг бутун режали даври мобайнида энг мақбул техник даражани маҳсулот сифати ва тежамкорлигини таъминлайдиган ишлатиш таърифлари, бутлиги, қабул қилиш услублари, тамғалаш, ўраб-боғлаш, ташиш ва сақлаш, ишлатиш ва таъмирлашга оид кўрсатмалар, кафолатлар ва бошқа талаблар белгилайди.

Техник шартлар стандарти муайян маҳсулот учун ҳар томонлама талабларни, шу жумладан, ишлатиш, бутлаш, қабул қилиш, назорат услублари, тамғалаш, ташиш, сақлаш талаблари, ишлатиш ва таъмирлаш, ишлаб чиқарувчи кафолатларига кўрсатмалар ишлаб чиқиш, етказиб бериш, ишлатиш ва таъмирлашга оид талаблар белгилайди.

Атамалар ва таърифлар стандарти фан, техника, саноат ва қишлоқ хўжалиги, қурилиш, транспорт, маданият, соғликни сақлаш ва халқ хўжалигининг бошқа соҳаларида кўп қўлланиладиган атамалар ва уларнинг таърифларини белгилайди.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Тамғалаш стандарти истеъмолчиларни маҳсулотнинг асосий хусусиятларидан хабардор қилиш учун тамғалашнинг ягона (умумий) талабларини белгилайди.

Белгилар стандарти стандартлашнинг турли объектлари учун шартли, рақамли, ҳарф-рақамли белгилашни; ўлчов бирлиги ва уларнинг ҳажми, ёзув ўрнини босувчи рамзлар ва бошқаларни белгилайди.

Номенклатура стандарти стандартлаштириш объектларининг тизимлаштирилган рўйхатини, уларнинг хусусиятлари ва кўрсаткичларини белгилайди.

Таянч иборалар:

давлатлараро стандартлар; давлат стандарти; тармоқ стандарти; техник шартлар; корхона стандарти; миллий стандарт шаклида қабул қилинган халқаро стандартлар шартли белгилари; давлат миқёсида, тармоқ ва корхона миқёсида; меъёрий ҳужжат; ГОСТ 1.0.- 92; O'zДSt 1.0: 1998; МДҲ мамлакатлари; меъёрлар, қоидалар; талаблар хўжалик объектлари; ягона техник тил; техник восита ва ҳужжатлар; гигиена, эргономика, эстетика; тармоқ ва корхона стандартлаштириш объекти; асос бўлувчи, маҳсулотга қўйиладиган, жараёнларга қўйиладиган ва назорат услублари стандарти; тамғалаш, номенклатура ва белгилар стандарти.

Мавзу 4. Ўзбекистон давлат стандартларини ишлаб чиқиш, тасдиқлаш ва жорий этиш тартиблари

1. Давлат стандартларини ишлаб чиқиш тартиблари ва босқичлари.
2. Стандарт лойиҳасини ишлаб чиқиш ва уни фикр-мулоҳозалар олиш учун юбориш.
3. Фикр-мулоҳозалар устида ишлаш, стандарт лойиҳасининг сўнги таҳririни ишлаб чиқиш, келишиш ва тасдиқлаш.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. РД Уз. 51-040-95 Планирование республиканской стандартизации.
2. РСТ Уз. 1.1-92 ГСС Уз. Порядок разработки, согласования, утверждения и регистрации государственных стандартов Узбекистана.
3. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш. Маърузалар матни. – Самарқанд: СамКИ, 2004.
4. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. – Самарқанд, 2004.

1. Давлат стандартларини ишлаб чиқиш тартиблари ва босқичлари

Ўзбекистон давлат стандартлари Ўз РСТ 1.1.-92 (Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Ўзбекистон Республикасининг стандартларини ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлаш ва қайд қилиш қоидалари) стандар-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

тига асосан давлат стандартлари техник қўмиталар, стандартлаштириш бўйича таянч ташкилотлар, вазирликлар, давлат миқёсидаги идоралар, концернлар, уюшмалар, ширкат, давлат, акционерлик ва қўшма корхоналар ҳамда муассасалар томонидан; ***тармоқ стандартлари*** *ва* ***техник шартлар*** тармоқ бошқарув идораларининг стандартлаштириш бўйича таянч ташкилотлари, хўжалик юритувчи субъектларнинг стандартлаштириш бўйича бўлимлари томонидан ва **корхона стандартлари** ҳамда ***техник шартлар*** корхона стандартлаштириш хизматлари томонидан ишлаб чиқилади.

Давлат стандартлаштириш ишлари стандартлаштириш бўйича йиллик режа асосида амалга оширилади. Республика стандартлаштириш режасига биринчи навбатда миллий стандартлар талаблари билан уйғунлашиши, инсон ҳаёти ва соғлиги учун хавфсизлиги, атроф-муҳитни муҳофаза қилиниши, истеъмолчилар ҳуқуқини ҳимоя қилиниши, миллий, ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техник дастурларнинг амалга оширилишини таъминлайдиган миллий стандартлар ишлаб чиқиш ишлари киритилади. Стандарлаштириш бўйича йиллик режа РҲ Ўз 51.040-95 (Планирование республиканской стандартизации) раҳбарий ҳужжат талабларига асосан тузилади. Бунинг учун стандартлаштириш бўйича юқорида кўрсатиб ўтилган стандартлаштириш бўйича объект ва субъектларнинг стандартлаштириш бўйича узоқ муддатга мўлжалланган дастурлари ва иш режалари асос қилиниб олинади.

Давлатлараро стандартлар ва стандартлаштириш бўйича республика меъёрий ҳужжатлари давлатлараро стандартлаштириш ва республика давлат стандартлаштириш тизимларининг талаблари асосида ишлаб чиқилади. Давлатлараро стандартлар ГОСТ1.2. –97 ва O'z ДSt 1.7: 1998, давлат стандартлари РСТ Ўз 1.1-92 ва РСТ Ўз. 1.5.-93, тармоқ стандартлари РСТ Ўз 1.9-95 ва РСТ Ўз 1.5 –93, корхона стандартлари РСТ Ўз 1.3-92 ва РСТ Ўз 1.5-93 ва техник шартлар РСТ Ўз 1.2-92 ва РСТ Ўз 1.5-93 стандартлари талаблари асосида ишлаб чиқилади, тасдиқланади, қайта кўрилади, ўзгартиришлар киритилади ва бекор қилинади.

Стандартларни ҳар хил ташкилотлар мутахассисларининг ишчи гуруҳлари томонидан ишлаб чиқишга рухсат этилади.

Стандартнинг бир неча ташкилий томонидан ишлаб чиқилишида, етакчи ишлаб чиқувчи ташкилот ҳамкорликда иш бажарувчи ҳар бир ташкилот билан иш кўлами ва муддатларини белгилайди. Етакчи ишлаб чиқарувчи ташкилот стандарт лойиҳасини ўз вақтида ишлаб чиқишга, ҳамкорликда иш бажарувчи ташкилотлар ўзларига топширилган ишларни (вазифаларни) ўз вақтида бажарилишига жавобгар ҳисобланади.

Стандарт лойиҳасининг мазмуни ва техник-иқтисодий томонидан асосланганлиги, кўрсаткичларининг меъёр ва талабларини фан ва техниканинг ҳозирги ютуқларга мос келишига стандартни ишлаб чиқувчи ва тасдиқловчи ташкилот жавоб беради.

Республикада меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлашга тақдим этиш ва тасдиқлаш, жорий этиш, амалда стандартларни қайта кўриш, ўзгартиришлар киритиш ва бекор қилиш қоида ва тартиблари O'zДSt 1.4:1998 стандарт талаблари асосида амалга оширилади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Стандартларни ишлаб чиқиш тўрт босқичдан иборат бўлади. Биринчи босқичда техник топшириқ, иккинчи босқичда – стандарт лойиҳаси (биринчи таҳрири) тайёрланади ва фикр-мулоҳазалар олиш учун юборилади, учинчи босқичда-фикр-мулоҳазалар ва стандартларнинг охирги таҳрири устида ишланиб, стандартнинг охирги таҳрири тайёрланади ҳамда тасдиқлашга тақдим этилади, тўртинчи босқичда эса- стандарт тасдиқланади ва давлат рўйхатидан ўтказилади. Стандарт учун техник топшириқ фақат зарурат туғилганда ишлаб чиқилади ва тасдиқланади. Қолган ҳолларда бирданига стандарт лойиҳасининг биринчи таҳрири ишлаб чиқилади.

2. Стандарт лойиҳасини ишлаб чиқиш ва уни фикр мулоҳазалар олиш учун юбориш

Стандарт лойиҳаси техник қўмита иш режаси, тасдиқланган стандартлаштириш жадвали, янги маҳсулот турларини яратиш режаси, манфаатдор ташкилотлар таклифи ва бошқа ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг ташаббусига асосан ишлаб чиқилади.

Агар стандарт лойиҳасини ишлаб чиқиш жараёнида муомаладаги ўзаро боғлиқ бўлган меъёрий ҳужжатларни қайта кўриб чиқиш, ўзгартириш ёки бекор қилиш лозим топилса, у ҳолда етакчи ишлаб чиқувчи ташкилот томонидан меъёрий ҳужжатларни кўриб чиқиш, ўзгартириш ёки бекор қилиш бўйича асосланган таклифлар тайёрланади ва улар асосий тадбирлар режасига киритилади.

Стандарт лойиҳасини ишлаб чиқишда унинг тоифаси, тури ва бўлиши зарур бўлган элементлари эътиборга олинади ва улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- титул варағи;
- сўз боши;
- кириш қисми;
- мундарижа;
- стандартнинг номи;
- қўлланиш доираси;
- меъёрий ҳаволалар;
- умумий қоидалар;
- белгиланиш ва қисқартиришлар;
- талаблар (меъёрлар);
- иловалар ва биографик маълумотлар.

Стандарт лойиҳасини ишлаб чиқиш билан бир вақтда стандарт лойиҳасига тушунтириш хати хам тузилади ва маъқулланса стандартни жорий қилиш бўйича асосий ташкилий-техник тадбирлар режасининг лойиҳаси ишлаб чиқилади.

Тушунтириш хатида стандарт тоифаси ва тўлиқ номи, стандарт лойиҳаси таҳриринг тартиб рақами ва стандартни ишлаб чиқиш босқичлари тўғрисида маълумотлар берилади. Тушунтириш хатида кўрсатилиши бўйича стандарт лойиҳасининг бўлимлари қуйидагилардан иборат бўлади:

- стандартни ишлаб чиқиш учун асос;
- стандартни ишлаб чиқиш мақсади ва вазифалари;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- стандартлаштириш объектининг тавсифи;
- стандартнинг илмий-техник даражаси;
- стандартни жорий қилишдаги техник-иқтисодий самарадорлиги;
- стандартни жорий қилиш, ҳаракатга киритиш ва назорат қилиш;
- бошқа меъёрий ҳужжатлар билан ўзаро боғлиқлиги;
- фикр-мулоҳазалар олиш учун юборилганлиги тўғрисида маълумот;
- келишилганлиги тўғрисида маълумот;
- ахборот манбалари;
- қўшимча маълумотлар.

Тушунтириш хати стандарт лойиҳасининг ҳар бир таҳририга тузилади.

Стандарт лойиҳасининг бўлимлари тўғрисидаги маълумотлар профессор Худойшукуров Т. ва доцент М. Каримовлар томонидан тайёрланган маъруза матнлари (2004 йил) тўпламида тўлиқ берилган.

Агар ишлаб чиқарилаётган стандарт лойиҳаси стандартлаштириш режасига киритилмаган бўлса, у ҳолда юқори идоранинг ушбу стандартни ишлаб чиқиш учун асос қилиб олинган ҳужжати асос бўлади. Шунинг билан биргаликда стандарт лойиҳаси келишишни талаб этмаса, у ҳолда тушунтириш хатида стандартнинг келишилиши шарт эмаслиги кўрсатилади ва асослаб берилади.

Стандарт лойиҳасига тушунтириш хатининг охирги варағида стандартни ишлаб чиқувчи етакчи ташкилот (корхона) раҳбарининг ўринбосари, стандарт лойиҳасини ишлаб чиқувчи раҳбар ва ҳамкорликда бажарувчи ташкилотлар раҳбарларининг имзолари бўлиши керак.

Стандарт лойиҳасига тушунтириш хати ва асосий тадбирлар режаси лойиҳасини фикр-мулоҳазалар олиш учун юборишдан олдин керак бўлган илмий-техник кенгаш ёки етакчи ишлаб чиқувчи ташкилотнинг техник кенгашида буюртмачи-ташкилот (асосий истеъмолчи) вакилининг иштирокида кўриб чиқилади. Сўнгра стандарт лойиҳасига тушунтириш хатининг асосий тадбирлар режаси лойиҳалар билан биргаликда кўпайтирилиб, фикр-мулоҳазалар олиш учун қуйидаги манфаатдор ташкилотларга юборилади:

- буюртмачи ташкилот (асосий истеъмолчи) ёки унинг стандарт лойиҳасини келишиш бўйича таянч ташкилотларидан бири;
- давлат назорат бўлими, касаба уюшмаси ташкилоти, транспорт, Соғликни сақлаш вазирлиги, Табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси (агар стандарт лойиҳасида уларнинг ваколатига тегишли шартлар қўйилган бўлса);
- биркитилган маҳсулот ёки фаолият соҳаси юзасидан стандартлаштириш бўйича таянч ташкилотлар (агар улар стандарт лойиҳасини ишлаб чиқишда иштирок этмаган бўлса);
- стандартларни жорий қиладиган ва жорий қилишни таъминлайдиган ташкилот ва корхоналар;
- стандарт лойиҳасининг ишлаб чиқилиши билан боғлиқ бўлмаган равишда қайта кўриб чиқиш, ўзгартириш, бекор қилиш, лозим топилган тадбирда бир-бири билан боғлиқ бўлган амалдаги меъёрий ҳужжатларни тасдиқлаган

ташкилотлар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Стандарт лойиҳаси корхона ва ташкилотлар томонидан кўриб чиқилгандан сўнг, ўз фикр-мулоҳазаларини стандарт лойиҳасини ишлаб чиқувчи ташкилотга 15 кун ичида (қабул қилган кундан бошлаб) кечикмасдан юборадилар ва фикр-мулоҳазалар охирида корхона ҳамда ташкилотлар ўзларига керакли стандарт сонини кўрсатадилар.

3. Фикр-мулоҳазалар устида ишлаш, стандарт лойиҳасининг сўнги таҳririни ишлаб чиқиш, келишиш ва тасдиқлаш.

Корхона ва ташкилотлар томонидан юборилган стандарт лойиҳаси бўйича фикр-мулоҳазалар билан етакчи ташкилот танишиб чиққандан сўнг, уларга асосан фикр-мулоҳазалар мажмуини тузади.

Белгиланган вақтдан сўнг юборилган фикр-мулоҳазалар етакчи ташкилотнинг ихтиёрига кўра кўриб чиқилади ва маъқул бўлса фикр-мулоҳазалар мажмуига қўшилади. Сўнгра фикр-мулоҳазалар мажмуига асосан стандарт лойиҳасининг сўнги таҳрири ишлаб чиқилади ва асосий тадбирлар режаси ҳамда тушунтириш хатига аниқликлар киритилади.

Агар ишлаб чиқарувчи ташкилот билан бошқа манфаатдор ташкилотлар ўртасида стандарт лойиҳаси ёки асосий тадбирлар режаси лойиҳаси бўйича низолар пайдо бўлса, у ҳолда етакчи ишлаб чиқувчи ташкилот низоларни муҳокама қилиш мақсадида кенгаш чақиради ва манфаатдор ташкилотлар ҳамда истеъмолчиларнинг вакиллари иштирокида унинг мажлиси ўтказилади. Етакчи ташкилот кенгаш қатнашчиларига кенгаш бошлангунча 10 кун олдин оладиган муддатда фикр-мулоҳазалар мажмуидан кўчирма ва кенгаш таклифномаларини юборади. Кенгаш қарори унинг барча қатнашчилари имзо чеккан баённома бўйича расмийлаштирилади. Баённома ёки унга илова қилинган алоҳида рўйхатда кенгаш иштирокчиларининг исми, фамилияси, отасининг исми ва мансаби кўрсатилади. Кенгашда қабул қилинган қарор асосида стандарт лойиҳаси, тушунтириш хати ва асосий тадбирлар режасининг охирги таҳрири тузилади ва у биринчи таҳрирдек истеъмолчилар ва манфаатдор ташкилотлар билан келишиб олинади.

Етакчи ишлаб чиқувчи ташкилот стандарт лойиҳасининг охирги таҳririни бир вақтнинг ўзида келишиладиган барча ташкилотларга тушунтириш хати, асосий тадбирлар режаси лойиҳаси ва низоларни муҳокама қилиш юзасидан қабул қилинган кенгаш баённомасининг кўчирмаси билан бирга юборади. Агар стандарт лойиҳаси, асосий тадбирлар режаси ва тушунтириш хати бўйича яна янги фикр-мулоҳазалар пайдо бўлса, улар юқорида кўрсатилган ҳужжатларни олган кундан бошлаб 15 кун ичида юборилиши керак. Ушбу муддат ичида фикр-мулоҳазалар ва таклифлар келиб тушмаса, у ҳолда стандарт лойиҳаси келишилган ҳисобланади.

Стандарт лойиҳаси бўйича ташкилотлар ўртасида давом этаётган низолар бўйича Ўздавстандарт, Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, Архитектура ва қурилиш давлат қўмитаси, Соғликни сақлаш вазирлиги ўзларига тааллуқли фаолият турлари бўйича охирги қарорни қабул қилишади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Келишилган стандарт ёки келишилганлик тўғрисидаги хат етакчи ишлаб чиқувчи ташкилотга юборилиши шарт.

Стандарт лойиҳасини охирги таҳririни тасдиқлашга юборишдан олдин таянч ташкилот ёки стандартлаштириш бўйича техник қўмита ўзига биркитилган маҳсулотлар ёки фаолият соҳаси бўйича стандартни илмий-техник ва ҳуқуқий экспертизадан ўтказади.

Ишлаб чиқувчи ташкилот томонидан стандарт лойиҳаси тасдиқлаш учун қуйидаги тўплам шаклида берилади:

- илова хати;
- стандарт лойиҳасининг охирги таҳririга тушунтириш хати;
- асосий тадбирлар режасининг лойиҳаси;
- стандарт лойиҳасининг 4 та нусхаси, улардан иккитаси биринчи нусха бўлиши шарт;
- стандарт лойиҳаси тўғрисида фикр-мулоҳазалар мажмуи;
- стандарт лойиҳасининг келишилмаганлигини тасдиқловчи асл нусхаси;
- қолган келишмовчиликлар ҳақидаги маълумотнома.

Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитлари, Соғликни сақлаш вазирлиги ўзларига тегишли стандарт лойиҳаси ва бошқа ҳужжатларни кўпи билан 15 кун ичида кўриб чиқилиши ва экспертизадан ўтказилишини таъминлайди, камчиликлари бўлса қайта ишлаш тўғрисида қарор қабул қилади.

Стандарт уни тасдиқлаган ташкилот қарори билан жорий этилади ва унинг муддати чекланмаган ёки чекланган тарзда тасдиқланади. Шу пайтнинг ўзида стандартни жорий қилиш санаси, унинг биринчи текширув муддати ва кейинги текширувлар муддатлари ҳам белгиланади. Амал қилиш муддати чекланган стандартни текширишдан ўтказиш муддати унинг амал қилиш муддатига 9 ой қолганда стандарт муддатини чўзиш ёки бекор қилиш бўйича ҳужжатни тасдиқлашга тақдим этиш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда белгиланади. Қўлланиш муддати тугаши билан стандарт қонуний кучини йўқотади.

Республика стандартини давлат рўйхатига олиш Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) томонидан амалга оширилади. Давлат рўйхатидан ўтказиш учун стандарт 4 нусхада (2 нусха асли ва 2 нусха кўчирма) топширилади.

Стандартни давлат рўйхатидан ўтказиш учун китоб шаклига келтирилиб, муқоваланиб топширилиши ва у 5 кун ичида рўйхатдан ўтказилиши керак.

Стандартнинг қайси ташкилот тасдиқлаганлигидан қатъий назар, унга рақамли белгини Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) беради. Бериладиган белги қуйидагилардан иборат бўлади:

- ҳужжатнинг кўрсаткичи – O`z DSt;
- рўйхатнинг тартиб рақами;
- тасдиқланган йилининг рақам сонлари.

Масалан, O'zDSt 1.0: 1998 "Ўзбекистон стандартлаш давлат тизими. Асосий қоидалар", Ўз РСТ 1.3.- 92 "Ўзбекистон Республикаси Давлат стандартлаштириш тизими. Корхона стандартларини ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлаш қоидалари" ва бошқалар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Стандартни рўйхатга олган идора унинг асл нусхаси ва иккинчи нусхасини стандартни ишлаб чиққан ташкилотга қайтаради, иккинчи нусхаси Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)да қолади. Стандарт Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) рўйхатидан ўтказилгандан сўнг 15 кун ичида унинг бир нусхаси Республика илмий-техник кутубхонасига юборилади.

Таянч иборалар:

РҲ Ўз 51-040-95; ГОСТ 1.2-97; O'z ДSt 1.7:1998; РСТ Ўз 1.1-92; РСТ Ўз 1.5-93; РСТ Ўз 1.3 - 92; РСТ Ўз 1.2- 92; O'z ДSt; 1.4:1998; меъёрий ҳужжатлар элементлари; стандарт лойиҳасига тушунтириш хати; фикр-мулоҳазалар; техник топшириқ; илмий-техник кенгаш; буюртмачи; баённома.

Мавзу 5. Стандартлаштириш бўйича давлат назорати

1. Меъёрий ҳужжатларни назорат қилиш тартиблари.
2. Стандартларни текшириш ва қайта кўриб чиқиш.
3. Стандартларни ўзгартириш ва бекор қилиш тартиблари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Стандартлаштириш тўғрисида»ги қонуни.
2.«Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 12 август 1994 йилдаги 410-сонли қарори.
3. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлатириш, метрология ва сифатни бошқариш. Маърузалар матни.- Самарқанд: СамКИ, 2004.
4. РД Уз 51-033-97 Осуществление государственного надзора за стандартами и средствами измерений.
5. РСТ Уз.1.5-93 ГСС Уз. Порядок проверки, пересмотра, изменения и отмены стандартов и технических условий.

1. Меъёрий ҳужжатларни назорат қилиш тартиблари

Агар вазирликлар, уюшмалар, корпорациялар, концернлар, давлат ишлаб чиқариш корхоналари, кооперативлар, қўшма, акционерлик, шахсий ва бошқа корхоналар, муассаса ва ташкилотлар, ишлаб чиқариш ва тижорат билан шуғулланадиган фуқаролар маҳсулотга белгиланган талабларга риоя қилишмаса, у ҳолда энг ривожланган хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари даражасида ишлаб чиқилган стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар ҳам маҳсулот сифатини кафолатлашга ожизлик қилади. Шунинг учун ҳам амалдаги стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан республикада давлат назорати ўрнатилади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Ўзбекистон республикасида барча хўжалик юритувчи субъектлар томонидан ишлаб чиқариладиган маҳсулотга белгиланган меъёрий ҳужжатларнинг бажарилиши шарт бўлган талаблар ва стандартлаштириш бўйича қонунчилик ҳужжатларини бажарилиши устидан давлат назорати Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабрда қабул қилган «Стандартлаштириш тўғрисида»ги қонуни, Республика Вазирлар Маҳкамасининг 12 август 1994 йилдаги «Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг айрим қарорларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги 410-сонли қарори билан тасдиқланган «Стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан давлат назорати тўғрисида Низом» ва O'z ДSt 1.0:1998 "Ўзбекистон стандартлаштириш давлат тизими. Асосий қоидалар" стандарти талабларига асосан раҳбарий ҳужжатлар (РД Уз. 51-033-97 ва РД Уз 51-041-95) да белгиланган тартибда амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасида ўтказиладиган давлат назоратининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат: вазирликлар, идоралар, ассоциациялар, концернлар, давлат корхоналари, кооперативлар, қўшма ҳиссадорлик, ижара, кичик ва бошқа корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар, уларнинг қайси идорага мансублиги ва мулкчилик шаклидан қатъий назар, улар томонидан стандартларни ўз вақтида амалда тадбиқ этиш ва уларнинг талабларига қатъий равишда риоя қилишини таъминлаш, стандартларнинг илмий-техник даражаларини таҳлил қилиш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, илмий-техник тараққиётини жадаллаштириш, меҳнат унумдорлиги, маҳсулотнинг техник даражаси ва сифатини яхшилаш мақсадида фан ва техника ютуқларидан самарадорли фойдаланишга кўмаклашиш.

Ишлаб чиқарувчилар ва синов лабораториялари томонидан ҳаракатдаги стандартларнинг бажарилиши шарт бўлган талабларига риоя қилиниши устидан давлат назорати, уларнинг ишлаб чиқараётган маҳсулотлари (хизматлари)ни ушбу талабларга мос келиш даражасини назорат қилиш орқали амалга оширилади. Шунинг учун ҳам меъёрий ҳужжатлар асосида ишлаб чиқарилаётган-мажбурий сертификатлаштириладиган ва сертификатлаштирилмайдиган ҳамда четдан келтирилган маҳсулотлар давлат назоратининг объекти бўлиб хизмат қилади.

Хўжалик юритувчи субъектлар томонидан (сертификатлаштирилган ва импорт қилинган) маҳсулотга белгиланган стандартлаштириш бўйича меъёрий ва қонунчилик ҳужжатларининг бажарилиши шарт бўлган талабларига риоя қилиш устидан назорат ишлари қуйидаги идоралар томонидан амалга оширилади:

- Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги);
- Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ва Соғликни сақлаш вазирлиги ҳамда уларнинг ҳудудий органлари;
- махсус вакил сифатида белгиланган бошқа давлат бошқарув органлари.

Стандартларнинг бажарилиши шарт бўлган талабларига риоя қилиш устидан қуйидаги шахслар назорат ўтказадилар:

- Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасининг стандартлар устидан назорати бўйича давлат бош инспекторлари;
- вилоят ва шаҳарларнинг стандартлар устидан назорати бўйича давлат бош инспекторлари;
- стандартлар устидан назорати бўйича инспекторлар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

“Ўзбекистон Республикаси стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан давлат назорати тўғрисида”ги Низомга асосан Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги), Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ва Соғликни сақлаш вазирлигининг раҳбарлари ўзлари эгаллаб турган лавозимларига кўра стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан назорат қилиш бўйича Ўзбекистон Республикасининг бош давлат инспекторлари, уларнинг ўринбосарлари эса – Ўзбекистон Республикаси бош давлат инспекторларининг муовинлари ҳисобланадилар.

Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш Ўзбекистон давлат маркази Ўздавстандарт вориси «Ўзстандарт» агентлигининг стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш ҳудудий (регионал) марказлари (СМСҲМ), Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари ва Соғликни сақлаш вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси ва шаҳарлардаги ҳудудий марказларнинг раҳбарлари ўзларининг лавозимларига кўра стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан давлат назорати бўйича Қорақалпоғистон Республикасининг вилоят ва шаҳарларининг бош инспекторлари, уларнинг ўринбосарлари бош инспекторларининг муовинлари ҳисобланади. -

Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмиталари, Соғликни сақлаш вазирлиги ва сертификатлаштириш бўйича ҳудудий марказлар (СМСҲМ) нинг бўлим бошлиқлари, уларнинг ўринбосарлари ва бош мутахассислари ўзларининг эгаллаб турган лавозимларига кўра стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан назорати бўйича давлат инспекторлари ҳисобланади.

Қуйидаги идоралар Ўзбекистон Республикасида стандартлар устидан давлат назоратиини амалга оширадилар:

- Ўзбекистон Республикаси бўйича -Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентдиги);
- қурилиш, қурилиш саноати ҳамда лойиҳалаш ва конструкциялаш соҳаси бўйича Архитектура ва қурилиш давлат қўмитаси;
- табиат ресурсларидан фойдаланишни бошқариш, атроф-муҳитни ифлосланиш ва бошқа зарарли таъсирлардан ҳимоя қилиш соҳаси бўйича-Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси;
- тиббиёт маҳсулотлари, тиббий техника буюмлари, дориворлар, даволаш воситалари ҳамда республика саноатларида ишлаб чиқариладиган ва импорт бўйича четдан келтирилган маҳсулотлар таркибида инсон организми учун зарарли бўлган моддаларни аниқлаш масалалари соҳаси бўйича – Соғликни сақлаш вазирлиги.

Қорақалпоғистон Республикаси, вилоят ва шаҳарларида стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан давлат назорати Ўздавстандартнинг минтақавий стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш марказлари ҳамда ўзларининг ваколатлари доирасида Архитектура ва қурилиш давлат қўмитаси, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ва Соғликни сақлаш вазирлигининг ҳудудий идоралари томонидан олиб борилади. Улар давлат назоратини бевосита корхона, ташкилот ва муассасаларда амалга оширадилар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Стандартлар талабига риоя қилиниши устидан давлат назоратини Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон республикаларининг бош давлат инспекторлари, вилоят ва шаҳарларнинг бош давлат инспекторлари ва стандартлар устидан назорат қилиш бўйича давлат инспекторлари амалга оширадилар.

Стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан назоратнинг амалга оширувчи мансабдор шахслар ҳокимият органларининг вакили ҳисобланади ва улар давлат ҳимоясида бўлади. Улар Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентдиги) томонидан белгиланган тартибда аттестациядан ўтадилар.

Ўзбекистон Республикасининг барча бош давлат инспекторлари ва давлат инспекторларининг ҳуқуқ ва вазифалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 1994 йил 12 августда қабул қилинган 410-сонли қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикаси стандартлари ва ўлчаш воситалари устидан давлат назорати тўғрисидаги Низом»да тўлиқ кўрсатиб берилган.

2. Стандартларни текшириш ва қайта кўриб чиқиш

Республикада қўлланилаётган стандартларни республика халқ хўжалиги, мамлакат аҳолиси ва экспорт эҳтиёжларига мос келишини таъминлаш ҳамда стандартларни қайта кўриш, ўзгартириш ва уларни бекор қилиш, стандартларни текширишдаги асосий мақсад ҳисобланади.

Стандартларни текшириш уларда кўрсатилган муддат бўйича, аввал стандартни ишлаб чиққан ташкилотлар, техник қўмиталар (агар мавжуд бўлса), стандартлаштириш бўйича таянч, буюртмачи ва бошқа манфаатдор ташкилотлар биргаликда келишилган ҳолда ўтказилади. Бунинг учун стандартларни ишлаб чиққан ташкилот раҳбари томонидан стандартлаштириш бўйича техник қўмиталар, таянч, буюртмачи (асосий истеъмочилар) ва бошқа манфаатдор ташкилотлар вакилларидан иборат комиссия тузилади.

Текшириладиган стандартлар рўйхати стандартлаштириш бўйича йиллик ва истиқбол режалари лойиҳаларига киритилади.

Стандартларни текшириш жараёнида кўрсаткичлар номенклатураси ва уларнинг миқдори, меъёрлар, қоидалар, тавсифлар, атамалар ва тушунчалар, белгилар, услублар, физик катталик бирликлари; шунингдек, маҳсулотнинг инсон ҳаёти ва соғлиги учун хавфсизлиги, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, ўзаро алмашувчанлигини таъминлайдиган ҳамда белги қўйиш ва назорат қилиш усулларининг ҳаракатдаги қонунчилик, стандартлаштириш давлат тизими ва бошқа меъёрий ҳужжатлар, халқаро минтақавий ва ривожланган хорижий давлатларнинг стандартлари (ИСО,МЭК ва бошқалар), МДҲ давлатлараро стандартлари, бир хил маҳсулот гуруҳларига мўлжалланган стандартлар ва улар билан ўзаро боғлиқ бўлган меъёрий ҳужжатлар талаблари ҳамда синов ва сертификатлаштириш миллий тизимларига мос келиши таҳлил қилинади. Булардан ташқари маҳсулотга мўлжалланган стандартларни текшириш жараёнида солиштирма жадваллар ва синов натижалари, яъни маҳсулот яратиш бўйича тегишли илмий тадқиқот, лойиҳалаш ва тажриба ишлари натижалари бўйича манфаатдор ташкилот ва ишлаб чиқариш корхоналар томонидан тузилган таклифлар, стандартни қўллашдаги ҳақиқий самара, давлат ва тармоқ назоратлари, Транспорт вазирлиги

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ва касаба уюшмалари идораларининг таклифлари ҳам кўриб чиқилади. Шунинг билан биргаликда текширилган стандартнинг бугунги кундаги илмий-техник даражаси ҳам баҳоланади

Стандартларни текшириш натижалари асосида ихтиёрий шаклда далолатнома тузилади. Далолатномада текширилган стандартнинг илмий-техник даражаси, қўлланишдаги самарадорлиги, стандарт талабларининг жаҳон бозори талаблари даражасига мос келиши ва стандартни бундан кейин қайта кўриб чиқиш, ўзгартириш ёки бекор қилиш бўйича таклифлар берилади. Далолатнома имзолангандан сўнг 15 кун ичида комиссия томонидан буюртмачига юборилади.

Агар комиссия стандарт мазмунини ўзгартирмасдан фақат ҳаракат муддатини узайтириш, чегаралаш ёки чегарасини олиб ташлаш тўғрисида қарор қабул қилган бўлса, у ҳолда стандартни текшириш далолатномаси келишиш учун илгари келишилган манфаатдор ташкилотларнинг барчасига юбрилади. Текшириш далолатномаси эса 15 кун ичида келишилиб бўлиши керак.

Агар стандартни текшириш натижаси бўйича уни чегараланмаган муддатда ва ўзгартиришлар киритилмасдан бундан сўнг ҳам қўллаш мумкин ва унинг талаблари жаҳон талаблари даражасига мос келади деб топилса, у ҳолда текшириш далолатномаси стандартлар мажмуини сақлаш ташкилотига юборилади.

Стандартларни текшириш натижалари бўйича бир-бири билан боғлиқ бўлган меъёрий ҳужжатларни қайта кўриш, ўзгартириш ва бекор қилиш тўғрисидаги таклифларни текширишдан ўтказган ташкилот уларни стандартлаштириш бўйича тегишли техник қўмита ёки таянч ташкилотга ва таклифларнинг кўчирма нусхаларини эса Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентдиги)га юборади.

Агар маҳсулотга янги ва прогрессив талаблар қўйилса, у ҳолда стандарт қайтадан кўриб чиқилади. Лекин асос бўлувчи ва умумтехник стандартлар одатда қайта кўриб чиқилмайди, фақат улар янги талаблар киритиш орқали ўзгартирилади холос.

Қайта кўриб чиқиш натижасида ҳаракатдаги стандарт ўрнига янги стандарт ишлаб чиқилади. Ишлаб чиқилган янги стандартда қайси стандарт ўрнига ишлаб чиқилганлиги кўрсатилади. Шунинг билан биргаликда қайта кўриб чиқилган стандартларга киритилган қўшимчалар ва улар билан боғлиқ бўлган меъёрий ҳужжатлар ҳам бир вақтда кўриб чиқилиши керак.

3. Стандартларни ўзгартириш ва бекор қилиш тартиблари

Маҳсулот сифатига мўлжалланган стандартларга киритиладиган ўзгартиришлар ушбу стандартни ишлаб чиққан ташкилот томонидан киритилади ва бу ўзгартиришлар маҳсулотнинг амалдаги стандарт талаблари асосида ишлаб чиқарилаётган маҳсулоти билан ўзаро алмашувини бузишга олиб келмайдиган, техник даражаси, сифати ва самарадорлигининг асосий кўрсаткичларини ўзгартирмайдиган янги прогрессив талаблар бўлиши керак. Ўзгартиришлар лойиҳасини ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлашга тақдим этиш ва расмийлаштириш янги стандартлар лойиҳасини тасдиқлаш учун белгиланган тартибда амалга оширилади.

Агар стандартга киритиладиган ўзгартиришлар унинг илмий-техник даража

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

сига таъсир этмаса, у ҳолда ўзгартириш лойиҳасига тушунтириш хатида таққослаш жадвалини келтирмаса ҳам бўлади. Шунинг билан биргаликда киритиладиган ўзгартиришнинг бошқа стандартлар билан боғлиқлиги бўлмаса, у ҳолда ўзгартиришлар лойиҳасини манфаатдор ташкилотларга тақриз учун юборилмаслиги ҳам мумкин. Ўзгартириш лойиҳасини тақризга юбориш ёки юбормаслиги тўғрисидаги қарор стандарлаштириш бўйича техник қўмитага тегишли ташкилот томонидан қабул қилинади.

Шунингдек киритиладиган ўзгартишлар бошқа келишув ташкилотларнинг манфаатлари учун тегишли бўлмаса, у ҳолда ўзгартиришлар фақат буюртмачи (асосий истеъмолчи) билан келишилади холос. Агар стандарт муддатини узайтириш, чегаралаш ёки ҳаракат муддатини бекор қилиш ушбу стандарт мазмунининг ўзгариши билан бир пайтда амалга оширилса, у ҳолда стандарт муддатини чегаралаш ёки ҳаракат муддатини бекор қилиш ҳақидаги маълумотлар шу ўзгартиришлар ичига киритилади ва бу ўзгартиришлар ушбу стандартни тасдиқлаган идора томонидан амалга оширилади. Ўзгартиришлар тўғрисидаги ҳужжатлар (қарор, бўйруқ ва бошқалар) стандарт муддатининг томом бўлишига 6 ойдан кам бўлмаган вақт ичида юборилиши керак. Стандарт муддатининг узайтирилганлиги, чегараланмаганлиги ёки ҳаракат муддатини бекор қилинганлиги ҳақидаги маълумотлар стандарт ҳаракати тамом бўлиш муддатидан 3 ой олдин стандартларнинг библиографик кўрсаткичларида чоп этилади. Стандартга киритилган ўзгартиришга уни тасдиқлаган идора тартиб рақамини қўяди ва корхоналарни ўзгартиришлар билан таъминлаш ҳамда жорий этиш бўйича ташкилот ва техник чораларни амалга ошириш учун кетадиган вақтни ҳисобга олган ҳолда ўзгартиришларнинг жорий этиш санасини белгилайди. Киритиладиган ўзгартиришлар ҳар бир стандартга алоҳида расмийлаштирилади ва стандартга олдин тасдиқланган ўзгартиришлар кейинги ўзгартиришларга киритилмайди, улар алоҳида қўлланилади.

Амалдаги ёки ҳаракатдаги стандарт қуйидаги ҳолларда бекор қилинади:

- ушбу стандарт талаблари асосида маҳсулот ишлаб чиқариш бутунлай тўхтатилса;
- ушбу стандарт ўрнига бошқа меъёрий ҳужжат ишлаб чиқилса.

Стандартни бекор қилиш тўғрисидаги қарор ёки бўйруқ шу стандартни тасдиқлаган идора томонидан қабул қилинади ёки чиқарилади. Бунинг учун стандартга илова хати ва стандартни бекор қилиш зарурлиги асосланган далолатнома асосий истеъмолчи (буюртмачи) ва илгари келишилган ташкилотлар билан келишилмаганлигини тасдиқловчи бошқа ҳужжатларнинг асл нусхалари билан биргаликда стандартни тасдиқлаган идорага юборилади. Стандарт текширилмасдан бекор қилинадиган бўлса, у ҳолда у далолатномасиз, аммо кўрсатилган ҳужжатлар билан бирга юборилади. Агар стандарт янги меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилиши билан бекор қилинса, у ҳолда янги стандарт тасдиқлаш учун қабул қилинган қарорда унинг қайси меъёрий ҳужжат ўрнига ишлаб чиқилганлиги кўрсатилади. Стандартнинг бекор қилиш тўғрисидаги барча ҳужжатлар давлат расмийлаштириш идорасига стандартни бекор қилиш муддатини томом бўлишидан 6 ой олдин юборилиши керак.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

МДҲ давлатлараро стандартларини бекор қилиш учун керакли ҳужжатлар стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича давлатлараро Кенгашнинг техник котибиатига тақдим этилади ва стандарларнинг бошқа тоифаларини бекор қилиш учун барча ҳужжатлар Ўздавстандартга («Ўзстандарт» агентдиги) юборилади.

Амалдаги стандартларни бекор қилиш тўғрисидаги маълумотлар «Маълумотлар кўрсатмаси»да стандарт бекор қилинишидан 3 ой олдин эълон қилинади.

Таянч иборалар.

РҲ 51-033-97; РҲ Ўз. 51-041-95; Низом; стандартнинг бажарилиши шарт бўлган талаблари; бош давлат инспекторлари ва инспекторлар; йиллик ва истиқболли режалар; текшириш далолатномаси; ўзгартиришлар лойиҳаси; ҳаракат муддати; стандартни бекор қилиш.

Мавзу 6. Халқаро стандартлаштириш ташкилотлари ва уларнинг вазифалари

1. ИСО ташкилоти ва унинг асосий вазифалари.
2. МЭК ташкилоти ва унинг асосий вазифалари.
3. ИСО 9000 халқаро стандартларининг қўлланилиш соҳалари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Петрище Ф.А., Терорирические основы товароведения и экспертизы непродовольственных товаров: Учебник. 2-е изд-, испр. - М: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°» 2005.

2. Атамурадов. К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни - Самарқанд, 2004.

3. Сборник нормативно- правовых документов по стандартизации, метрологии и сертификации. Ьутод указания для руководителей и специалистов среднего и малого бизнеса. Т: 2001.

1. ИСО ташкилоти ва унинг асосий вазифалари

Маълумки, ҳозирги замон иқтисодиётининг ривожи халқаро савдо алоқаларининг ўсиши билан ўзаро боғлиқ. Ҳеч кимга сир эмас, халқаро савдо алоқаларида божхона қоидаларининг бир хил эмаслиги, таърифлари ва маҳсулотларни жўнатиш қоидаларининг ҳар хиллиги ва бошқа айрим техник тўсиқлар халқаро савдо-сотиқ масалаларида маълум қийинчиликларга сабаб бўлади. Бу қийинчилик ва тўсиқларни бартараф этишда халқаро стандартлаштириш ташкилотлари муҳим роль ўйнайди. Чунки халқаро стандартлаштириш ташкилотлари томонлар учун зарур бўлган маҳсулот сифатига умумий талаблар, аниқ

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

услублар, уларни сақлаш ва ташиш қоидаларига умумий талаблар белгиловчи стандартлар яратади.

Маълумотлар бўйича ҳозирги кунда дунёда стандартлаштириш бўйича 50 дан ортиқ халқаро ташкилотлар фаолият кўрсатмоқдалар. Бу ташкилотлар жаҳондаги барча саноати ривожланган ва ўзларининг ишлаб чиқарган маҳсулотларини ташқи бозорга чиқариш учун ҳаракат қилаётган мамлакатлар учун ва ривожланган мамлакатларнинг халқаро стандартлаштришда иштирок этиши, уларнинг ўз иқтисодиётларини янада ривожлантириши ва ўз миллий стандартларини маблағ билан таъминлаши учун зарур бўлган маблағларни тежашда муҳим роль ўйнайди.

Ҳозирги кунда жаҳонда стандартлаштириш бўйича фаолият кўрсатаётган халқаро ташкилотларидан ИСО халқаро ташкилоти йирик ташкилотлардан бири бўлиб ҳисобланади ва 100 га яқин мамлакат унинг аъзоси ҳисобланади. Шу жумладан, Ўзбекистон ҳам 1994 йилнинг 1январидан бошлаб ИСО халқаро ташкилотининг тенг ҳуқуқли аъзоси ҳисобланади. Шунинг билан биргаликда Ўзбекистон Республикаси ривожланаётган мамлакатларда стандартлаштиришни ривожлантириш бўйича қўмита ИСО/ДЕВКО ташкилотининг ҳам доимий аъзоси ҳисобланади.

Биринчи стандартлаштириш миллий ташкилот - Британия Ассоциацияси 1901 йилда ташкил этилган, сўнгра биринчи жаҳон уруши даврида Дания бюроси, Германия қўмитаси (1918 й), Америка қўмитаси (1918) ва бошқалар ташкил топди.

1926 йилда стандартлаштириш миллий ташкилотининг Халқаро Ассоциацияси (ИСА) пайдо бўлди. ИСАнинг таркибига 20 мамлакат вакиллари кирди.

1938 йилда Берлинда стандартлаштириш бўйича халқаро съезд очилди. Унда техниканинг турли соҳалари бўйича 32 та қўмита ва кичик қўмиталар тузилди. 1939 йилда бошланган иккинчи жаҳон уруши ИСАнинг фаолиятини тўхтатиб қўйди. ИСА 1946 йилдан бошлаб ИСО Халқаро стандартлаштириш ташкилоти (International Standarts Organization) деб юритилди.

1946 йилда Бирлашган Миллатлар ташкилотининг (БМТ) стандарлаштиришни мувофиқлаштириш қўмитасининг йиғилишида халқаро стандартлаштириш ташкилотини тузиш ҳақида қарор қабул қилинди ва шу йили бош ассамблеянинг йиғилишда 20 та мамлакат (давлат) иштирокида халқаро стандартлаштириш бўйича ташкилот ИСО ташкил этилди ҳамда шу йиғилишда ИСО устави қабул қилинди. Уставда ушбу ташкилотнинг ҳуқуқий ҳолати (статуси), унинг тузилиши (структураси), асосий идора (орган) ларининг функциялари ва ишлаш услублари белгиланди.

Ҳозирги вақтда ИСО халқаро ташкилоти ўзининг фаолиятида 400дан ортиқ ҳар хил соҳадаги халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилади ва алоқа боғлаб туради. Унинг қўмиталари, яъни аъзолари стандартлаштириш бўйича миллий ташкилотлар ҳисобланади. Шу нарсани алоҳида қайд этиш жоизки, ИСО ташкилотига ҳар бир мамлакатдан фақат битта стандартлаштириш миллий ташкилоти аъзо қилиб қабул қилинади, чунки баъзи мамлакатларда стандартлаштириш бўйича бир неча миллий ташкилотлар фаолият кўрсатади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

1964 йилда ИСО кенгаши айрим давлатларда миллий стандартлаштириш ташкилотлари ҳали ташкил этилмаганлигини эътиборга олган ҳолда, бу мамлакатлардан ИСОга аъзоликка муҳбир аъзо қилиш ҳақида қарор қабул қилди. Муҳбир аъзоларнинг ҳуқуқий ҳолати (статуси) бўйича улар ИСО бюджетига аъзолик бадалларини тўлаб турган ҳолдагина ИСОнинг халқаро стандартлари ва ахборотларидан фойдаланишга ҳақлидир. Шунинг билан биргаликда муҳбир аъзо бўлган давлатлар ИСОнинг техник қўмиталари йиғилишларига ўзларининг вакилларини фақат кузатувчи сифатида қатнашиш учун юборишлари мумкин.

ИСОнинг органларига қуйидагилар киради:

- Бош ассамблея;
- Кенгаш;
- кенгаш қўмиталари;
- техник идоралар (техник қўмиталар, кичик техник қўмиталар, ишчи органлар);
- марказий котибиат (секретариат).

Президент, Вице-президент, хазиначи ва бош котиб ИСОнинг расмий шахслари, Бош ассамблея эса ИСОнинг юқори раҳбарлик идораси (органи) ҳисобланади ва у барча миллий стандартлаштириш ташкилотларининг вакиллари ҳамда аъзоларидан ташкил топади. Ассамблея ушбу ташкилотнинг умумий техник сиёсатини белгилайди ва унинг фаолиятидаги асосий масалаларни ҳал этади.

Бош ассамблея Президентининг қарори билан бош котиб томонидан ёки кенгаш аъзоларининг камида 7 тасининг илтимосига биноан ҳар 3 йилда бир марта кенгаш чақирилади ва шу вақт оралиғида кенгаш раҳбарлик ишларини олиб боради.

Кенгаш (совет) президенти, вице-президент, хазиначи ва 18 та аъзолардан иборат бўлади ва ҳар 3 йилда қайтадан сайланади. Кенгаш ИСО фаолияти билан боғлиқ бўлган барча масалаларни кўриб чиқади ва тегишли қарорлар қабул қилади. Кенгаш йиғилишига аъзолар ҳар йили камида бир марта тўпланишадилар.

ИСО халқаро стандартларни ишлаб чиқиш билан боғлиқ барча асосий техник ишларни ўзининг техник қўмиталари (ИСО /ТҚ) ва кичик техник қўмиталари (ИСО ТҚ /КҚ) орқали амалга оширади, чунки уларнинг ҳар бири муайян соҳа

бўйича ихтисослашган. Ҳар бир қўмита ва кичик қўмиталарга унинг бажарадиган ишларини ихтисослашувини акс эттирувчи тартиб рақами ва ном берилади. Масалан, ИСО /ТҚ2- “Болтлар, гайкалар ва маҳкамлаш деталлари”, ИСО/ ТҚ 18, “Рух ва рухли қотишмалар”; ИСО/ ТҚ 23 – “Қишлоқ хўжалиги тракторлари”, ИСО/ ТҚ22-«Автомобиллар», ИСО/ТҚ97- “Ҳисоблаш машиналари ва ҳисоблаш – таҳлил асбоблари”; ИСО /ТҚ 73 – « Истеъмол масалалари» ва бошқалар.

Техник қўмитанинг иш соҳаси жуда катта ва кўп қиррали бўлган ҳолларда, унинг мувоффақиятли ишлаши учун қўмита доирасида бир мунча тор соҳадаги масалаларни ҳал қилиш мақсадида чекланган муддатга кичик қўмиталар (КҚ) ва ишчи гуруҳлар (ИГ) ташкил этилади ва уларнинг олдига қуйилган вазифалар бажарилгандан сўнг улар тарқатиб юборилади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ИСОнинг техник қўмиталари уларнинг олиб бориладиган иш натижаларидан манфаатдор бўлган бошқа халқаро ва минтақавий ташкилотлар билан фаол алоқалар олиб боришади.

ИСО ва унинг Марказий котибиати ташкилотнинг ташкил топган вақтидан ҳозирги кунга қадар ўз фаолиятини **Женева** шаҳрида олиб бормоқда. Ташкилот тили инглиз, француз ва рус тиллари ҳисобланади ва техник қўмиталар ишлари ҳамда ташкилот ёзишмалари ушбу тилларнинг бирида олиб борилади.

ИСОнинг кенгаши қошида стандартларнинг айрим жиҳатларини малакали тарзда кўриб чиқилишини таъминловчи бир неча маслаҳатчи қўмиталар мавжуд. Масалан, стандартлаштиришнинг принципларини ўрганиш бўйича доимий қўмита (ИСО/СТАКО), режалаштириш қўмитаси (ИСО/ПЛАКО), сертификатлаштириш бўйича қўмита (ИСО/ СЕРТИКО), техник ахборотларни ўрганувчи доимий қўмита (ИСО/ИНФКО, ривожланаётган давлатларда стандартлаштиришни ривожлантириш бўйича қўмита (ИСО/ДЕВКО) ва истеъмол масалалари бўйича қўмита (ИСО / КОПОЛКО).

Стандартлаштириш принципларини ўрганиш бўйича доимий қўмита ИСО/СТАКО стандартлаштириш принциплари, унинг самарадорлиги, халқаро стандартларни қўллаш ва бошқа ишларни амалга оширади. Ушбу ташкилот томонидан «Стандартлаштириш самарадорлиги» номли китобнинг босилиб чиқилиши халқаро стандартлаштириш ишлари билан шуғулланадиган барча манфаатдор ташкилотлар учун муҳим аҳамиятга эга бўлади. Шунинг билан биргаликда бу ташкилот томонидан ишлаб чиқилган атамалар ва уларнинг таърифи бўйича қўлланмалар муҳим аҳамиятга эга. Жумладан, стандарт, стандартлаштириш, унификация, гармонизация, мувофиқлик сертификати каби атамалар ушбу қўлланмаларда ўз аксини топган.

Сертификатлаштириш бўйича қўмита ИСО/ СЕРТИКО ёки ИСО/ КАСКО маҳсулотларни сертификатлаштириш масалаларини ўрганади ва керакли тавсифлар ишлаб чиқади. Қўмитанинг фаолияти давлатларнинг миллий сертификация тизими, миллий ва халқаро сертификациялаш қонунларига асосан хавфсизлик, инсон саломатлигини сақлаш ва табиатни муҳофаза қилиш масалаларига қаратилган. Ундан ташқари қўмита ўзаро тан олиш ва тавсифлар ишлаб чиқиш билан ҳам шуғулланади.

СЕРТИКО (КАСКО) да барча ишлар ишчи гуруҳлар томонидан олиб борилади.

Ҳозирги кунда СЕРТИКО (КАСКО) томонидан қуйидаги қўлланмалар ишлаб чиқилган.

- маҳсулотларни сертификатлаштириш учун қўлланиладиган стандартларга қўйиладиган талабларга қўлланма;
- сертификатлаштириш тизимининг намунавий тизими;
- сертификатлаштириш органлари (идоралари)га қуйиладиган талаблар;
- назорат органлари (идоралари) га талаблар;
- синов лабораториясининг техник яроқлилиги.

Илмий-техник ахборотларни ўрганиш бўйича доимий қўмита ИСО/ИНФКО стандартлаштириш бўйича ахборотлаштириш марказларининг ишларини уйғунлаштириш ва мувофиқлаштириш масалалари билан шуғулланади. Жумла-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

дан, стандартлар ва бошқа ҳужжатларга автоматик ишловни ташкил этиш учун гуруҳлаш ва индексация масалалари бўйича тавсиялар ишлаб чиқади, халқаро стандартларни ахборотлаштириш тизимларида қўллаш ва бошқа ишларни ташкил этади.

Истеъмол масалалари бўйича қўмита ИСО/КОПОЛКО қуйидаги вазифаларни бажаради.

- истеъмолчиларнинг миллий ва халқаро стандартлаштириш ишларида кенг иштирок этишини таъминлаш бўйича тегишли (керакли) тадбирлар ўтказиш;
- стандартлаштириш принциплари бўйича истеъмолчиларни ахборотлар билан таъминлаш ва уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалалари бўйича ишлар олиб бориш;
- истеъмолчиларни халқ истеъмол товарлари бўйича халқаро стандартлаштириш ишларида қатнашиш бўйича йиғилишлар ўтказиш;
- истеъмолчилар манфаатлари билан боғлиқ бўлган масалалар бўйича ИСОнинг бошқа органлари (идоралари) билан алоқалар олиб бориш.

Истеъмол масалалари қўмитаси ИСО/ КОПОЛКО томонидан истеъмол товарлари бўйича қуйидаги қўлланмалар ишлаб чиқилган;

- қўлланма 12 “Истеъмол товарларини қиёсий синаш”;
- қўлланма 14 “Истеъмолчилар учун товарлар тўғрисида ахборот”;
- қўлланма 36 “Истеъмол товарларининг эксплуатацион тавсифининг ўлчами, стандарти” ва бошқалар.

Кейинги вақтларда барча мамлакатларда халқаро стандартлар талаблари асосида стандартлаштириш ишларини олиб бориш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бундай эътибор кўплаб ривожланган мамлакатларнинг стандартлаштириш бўйича ишларида ўз аксини топган. Жумладан, Буюк Британиядаги мавжуд 9600 стандартнинг 2647 таси ИСО ташкилоти билан ҳамкордир, Франциядаги 1099 та стандартдан 428 таси белгиланган талаблар бўйича ИСО халқаро стандартлаштириш ташкилотининг талабларига жавоб беради.

Халқаро стандартлар қуйидаги босқичларда ишлаб чиқилади:

- халқаро стандартларни ишлаб чиқиш бўйича техник қўмитанинг таклифларини кўриб чиқиш ва уларни дастурга киритиш;
- ишчи лойиҳани махсус ташкил этилган ишчи гуруҳлар томонидан ишлаш;
- котибиат томонидан лойиҳани техник қўмиталар, кичик техник қўмиталар ва фаол аъзоларга юбориш ҳамда техник қўмитанинг халқаро йиғилишини ўтказиш;
- лойиҳа тўғрисидаги фикрларни расмийлаштирилгандан сўнг уларни ИСОнинг Марказий котибиатига (секретариатига) бериш ва лойиҳани ТҚ ва ККларга овоз бериш учун юбориш;
- овоз берилгандан сўнг лойиҳани қабул қилиш;
- Марказий котибиат томонидан халқаро стандартни чоп этиш.

Биринчи босқичда халқаро стандартларни ишлаб чиқиш бўйича таклифлар котибиат томонидан барча техник қўмиталарга стандартни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ ёки номувофиқлигини билиш мақсадида юборилади. Агар

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

техник қўмиталар ва кичик қўмиталар ушбу таклифлар бўйича ижобий фикрлар билдиришса, у ҳолда ҳужжатнинг ишчи лойиҳасини ишлашга киришилади

Иккинчи босқичда ҳужжатнинг ишчи лойиҳаси кўп ҳолларда махсус ташкил этилган ишчи гуруҳлар томонидан қайта ишланади. Ишчи лойиҳалар маълум бир давлат томонидан ҳам техник қўмиталар, ҳам кичик қўмиталарга кўриб чиқиш учун юборилиши мумкин. Ушбу ишчи лойиҳа умум келишувдан сўнг техник қўмита йиғилишида ёки хатлар орқали ИСОнинг Марказий котибиатига халқаро стандартнинг лойиҳаси сифатида қайд этиш учун топширилади, унга махсус тартиб рақами (номер) берилади ва бу тартиб рақами халқаро стандарт чоп этилганга қадар ўзгартирилмайди.

Учинчи босқичда лойиҳа котибиат томонидан техник қўмиталар, кичик қўмиталар ва фаол аъзоларга юборилади ҳамда техник қўмитанинг халқаро йиғилиши ўтказилади. Албатта бир мартадаги йиғилишда лойиҳа бўйича яхлит бир қарорга келишиш қийин. Шунинг учун қўмитанинг бир неча йиғилишларини ўтказишга тўғри келади. Ҳар бир йиғилишдан сўнг ҳосил бўлган ҳужжат 1-, 2- ва 3- лойиҳа деб номланади. Шунинг учун ҳам халқаро стандартларни ишлаб чиқиш муддатини қисқартириш мақсадида лойиҳаларнинг сони учтадан ортиқ бўлмаслиги белгиланиб қўйилган.

Тўртинчи босқичда лойиҳа тўғрисидаги фикрларнинг ижобийлигига эришилгандан сўнг, ИСО талаби бўйича расмийлаштирилган лойиҳа ИСОнинг Марказий котибиатига халқаро стандартнинг лойиҳаси сифатида қайд этилиши учун топширилади ва лойиҳа ТҚ ва КҚ аъзоларига овоз бериш учун юборилади. Ушбу лойиҳа техник қўмита аъзолари ижобий овоз берганликлари тўғрисидаги ҳужжат билан биргаликда Қўмиталарга – ИСО аъзоларига, яъни стандартлаштириш бўйича миллий идоралар (органлар)га жўнатилади. Ишни тезлатиш учун иккала жараённи биргаликда қўшиб, бир вақтнинг ўзида овоз бериш учун юбориш ҳам мумкин.

Халқаро стандартларни ишлаб чиқиш жуда мураккаб жараён, шунинг учун ҳам уларни ишлаб чиқиш муддати ўртача 5-6 йилга тенг, айрим ҳолларда уларни ишлаб чиқиш ҳатто 10 йил ва ундан ортиқ вақт ҳам талаб этади.

2. МЭК ташкилоти ва унинг асосий вазифалари

Халқаро электротехник комиссияси – МЭК 1906 йилда ташкил этилган бўлиб, 45 дан ортиқ мамлакатни ўз ичига олади. Ҳозирги кунда МЭКнинг аъзолари бўлган мамлакатларда Ер қиррасининг 80 % аҳолиси яшайди ва 95 % дунёдаги ишлаб чиқарилаётган электр қувватининг истеъмолчиси ҳисобланади. МЭК инглиз, француз ва рус тилларида иш олиб боради. Унинг 80 дан ортиқ техник қўмиталари мавжуд, шулардан 4 таси уй хўжалиги, электр асбоб-ускуналари (приборлари) ва радиоэлектрон аппаратлари бўйича қўмиталар ҳисобланади

МЭК халқаро бозорда сотиладиган товарларнинг электр хавфсизлиги бўйича стандартлар ишлаб чиқиш билан шуғулланади. Жумладан, ҳозирги кунга қадар МЭК томонидан 1600дан ортиқ стандартлар ишлаб чиқилган.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

МЭК халқаро стандартлаштириш ташкилоти ИСО дан сўнг энг нуфузли халқаро ташкилот ҳисобланади.

МЭК фаолияти электротехника, алоқа ва радиоэлектрон аппаратлар соҳасига қаратилган. Унинг устави бўйича МЭКнинг асосий мақсади электротехника, радиоэлектроника соҳаларида халқаро ҳамкорликни амалга ошириш ва халқаро алоқаларни юксалтиришдан иборат.

МЭКнинг олий органи Кенгаш ҳисобланади. Кенгаш таркибига президент, вице-президент, хазиначи, бош котиб ва мамлакатларнинг миллий вакиллари киради. Кенгаш йиғилиши бир йилда бир марта ўтказилади. Шунга қарамасдан, МЭК президенти ва 4 та миллий қўмита талаби билан қўшимча равишда ҳам ўтказилиши мумкин.

МЭК стандартлари миллий қўмиталар томонидан қайта ишланади ва стандартларни ишлаб чиқиш учун миллий қўмиталар таклиф киритадилар. Стандартлар лойиҳасини ишлаш ҳақидаги охирги қарор техник қўмитанинг йиғилишида қабул қилинди. Ундан сўнг МЭК стандартларини ишлаб чиқиш учун ишчи гуруҳлар тузади ва буларга ҳар бир мамлакатнинг мутахассислари кириши мумкин. Ишчи гуруҳлар стандарт лойиҳасини ишлаб чиқиб, йиғилишда кўриб чиқади ва умум келишувдан сўнг ТҚнинг котибиатига топширади. Шунинг билан биргаликда МЭК стандартининг лойиҳаси сифатида қандайдир бир мамлакатнинг миллий стандарти ҳам қабул қилиниши мумкин.

Давлатларнинг лойиҳа бўйича фикр - мулоҳазалари техник қўмитада кўриб чиқилади ва фикр-мулоҳазалар маъқул деб топилса, у ҳолда улар котибиатга топширилади.

Давлат вакилларининг келишувидан сўнг котибиат лойиҳани овоз беришга юборади.

Давлатларнинг миллий қўмиталари 6 ой мобайнида бюллетенларни тўлдиришиб Марказий бюрога жўнатишлари керак, чунки котибиат 6 ой ўтгандан сўнг ҳисоб-китоб қилади. Агар лойиҳага овоз берувчиларнинг 1/5 қисми қарши бўлмаса, у ҳолда лойиҳа қабул қилинади.

ИСО стандартларини ишлаб чиқиш каби МЭК стандартларини ишлаб чиқиш ҳам мураккаб жараён ҳисобланади. Шунинг учун ҳам МЭК стандартларини ишлаб чиқиш ва уни тасдиқлаш учун тахминан 5 йил вақт кетади.

Метрология қонунияти бўйича МОЗМ (международная организация законадательной метрологии) ҳам стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилот деб ҳисобланади. МОЗМ халқаро ташкилоти 1955 йилда ташкил топган бўлиб, унинг асосий фаолият йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- МОЗМга аъзо мамлакатлар учун ўлчов воситалари метрологик тавсифининг ягона бирлигини таъминлаш;
- текширув жиҳозлари, этолон, намуна ва ишчи ўлчов воситаларининг уйғунлигини таъминлаш;
- халқаро масштабда ўлчовнинг ягона бирлигини таъминлаш;
- метрологик хизматларнинг энг мақбул (оптимал) шаклларини ишлаб чиқиш;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- ривожланаётган мамлакатларда метрологик хизматни ташкил этиш ва уюштириш ёки ташкил этишда илмий-техник ҳамкорликни амалга ошириш ва техник воситалар билан жиҳозлашда ёрдам кўрсатиш;
- метрология соҳасида ҳар хил даражадаги малака (квалификация) беришда кадрлар тайёрлашнинг ягона принципларини ўрнатиш ёки белгилаш ва бошқалар.

Метрология бўйича Халқаро конференция (анжуман) МОЗМнинг раҳбарий олий органи ҳисобланади ва у ҳар 4 йилда бир марта чақирилади. Анжуман ва қўмиталар ишлари Халқаро бюро томонидан амалга оширилади. Бюро таркибига директор, директор ўринбосарлари, муҳандис (инженер) ва хизматчилар киради. Бюро Франциянинг Маркази Париж шаҳрида жойлашган. МОЗМ нинг расмий тили – француз тили.

Юқорида қайд этилган ташкилотларга ўхшаш ташкилотлардан яна бири Сифат назорати бўйича ЕВРОПА ташкилоти – ЕОКК. Бу ташкилот 1957 йилда ташкил топган бўлиб, унинг устави 1976 йилда қабул қилинган. Ташкилотнинг уставида кўрсатилган асосий вазифалари, маҳсулот сифатини ошириш (яхшилаш) мақсадида сифатни бошқаришнинг амалий услублари ва назорат принципларини ҳар томонлама такомиллаштириш, тарғибот қилиш ва кўмаклашишдан иборат.

Ҳозирги кунда 50 га яқин Оуропа, Осиё, Америка ва Африка мамлакатлари ЕОКК ташкилотининг аъзоси ҳисобланади.

Яна бир нарсани қайд этиш жойизки, миллий органлар фаолиятини мувофиқлаштириш, савдодаги техник тўсиқларни бартараф этиш учун 1992 йилда собиқ СССР парчаланиб кетгандан сўнг (Болтиқ бўйи республикаларидан ташқари) ҳамдўстлик мамлакатларининнг стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича Давлатлараро Кенгаши тузилди, (МГС) бу кенгашда Ўзбекистон Республикаси номидан Ўздавстандарт иштирок этади.

ИСО 9000 халқаро стандартларининг қўлланилиш соҳалари

ИСО 9000 халқаро стандартлари фақат сифат тизимларини ҳужжатлаштиришга талаблар қўяди. Шунинг учун уларнинг талаблари маҳсулот ва хизматларнинг техник тавсифлари ва ишлаб чиқариш жараёнлари билан боғлиқ эмас. Шунга қарамасдан, ҳужжатлаштириш талабларига қатъий риоя қилинган ҳолда, маҳсулот сифатини ошириш ва хавфсизлигини таъминлашга эришиш мумкин.

ИСО 9000 халқаро стандартлари истеъмолчиларнинг бугунги ва эртанги талабларини қондирилишини тўлиқ кафолатлайдиган умумий талабларни ўз ичига олади. Шунинг учун ҳам бу стандартлар маҳсулот сифати ва хавфсизлигини таъминлашда дунёдаги энг муҳим стандартлардан ҳисобланади. Бу стандартлардан дунё мамлакатларининг аксарият корхоналари сифат тизимларини яратиш, сўнгра уларни сертификатлаштиришдан ўтказиш учун фойдаланилади.

Сифат тизимига талаблар белгилайдиган ва ИСО 9000 халқаро стандартлар оиласига қуйидаги рақамдаги халқаро стандартлари киради: ИСО 9000, ИСО 9001, ИСО 9002, ИСО 9003 ва ИСО 9004.

Шулардан **ИСО** 9000 (Сифат менежменти тизимлари. Асосий қоидалар ва луғат) халқаро стандарти сифат менежменти тизимларининг асосий қоидаларини

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

белгилайди ҳамда уларда қўлланиладиган атамалар мазмунини аниқлайди ва қуйидаги ҳолларда қўлланилади:

- маҳсулот етказиб берувчиларнинг маҳсулот сифатига қўйган талабларини тўлиқ бажарилишига ишонч ҳосил қилишда;

- корхоналар томонидан сифат менежменти тизимларини жорий этиш орқали имтиёзларга эришишга интилаётганда;

- сифат менежментида ишлатиладиган атама ва тушунчалардан манфаатдор бўлишда ва сифат менежменти тизимларини баҳолашда;

- сифат менежменти бўйича маслаҳат бериш ва ўқитишда ҳамда сифат тизимларига тегишли стандартлар ишлаб чиқишда;

Демак, ИСО 9000 халқаро стандарти сифат менежменти тизимлари билан алоқадор бўлган ишлаб чиқариш корхоналари, истеъмолчилар ва ундан манфаатдор корхоналарнинг барчасида қўлланилар экан.

ИСО 9001 стандарт (сифат менежменти тизимлари. Талаблар) сифат менежменти тизимларига умумий талаблар белгилайдиган стандартлар комплекси ичида энг муҳимларидан бири ҳисобланади ва у маҳсулотни лойҳалашдан тортиб то уни ишлатиш жараёнларигача бўлган даврда маҳсулот сифатини таъминлаш бўйича сифат менежменти тизимларига талаблар қўяди. Шунинг учун ҳам бу стандарт маҳсулот ҳаёт даврининг барча босқичларида қўлланилади.

ИСО 9002 ва **ИСО** 9003 халқаро стандартлари ИСО 9001 халқаро стандартининг қисқартирилган шакли ҳисобланади. Шунга кўра бу стандартлар маҳсулот сифати ва хавфсизлигини таъминлаш учун маҳсулот ҳаёт даврининг маълум бир босқичларида қўлланилади.

ИСО 9004 стандарти (Сифатни маъмурий бошқариш ва сифат тизимининг элементлари) умумий ном билан юритиладиган ва ҳар бири мустақил бўлган 8 та қисмдан тузилган. Масалан, 1- қисми (ИСО 9004-1. Раҳбарий қоидалар) ва 2-қисми (9004-2. Хизматлар бўйича раҳбарий қоидалар) хом ашё, ярим фабрикатлар ва ақлий меҳнат (интеллектуал) маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган ва хизмат кўрсатадиган корхоналарнинг сифат менежменти тизимларига талаблар қўйиш учун қўлланилади.

Умуман олганда, ИСО 9004 халқаро стандартидан истеъмолчилар талабларини юқори даражада қондириш мақсадида маҳсулот сифатини янада яхшилаш учун фойдаланилади.

ИСО 9000 халқаро стандарт оиласига кирувчи стандартларнинг маҳсулот сифатини ва хавфсизлигини таъминлашдаги аҳамиятини эътиборга олган ҳолда, рестпубликамиз хукумати томонидан ИСО 9000 халқаро стандартлари талабларига мувофиқ сифат менежменти тизимларини ишлаб чиқиш ва жорий қилишга босқичма-босқич тайёрланиш дастури қабул қилинган. Ушбу «Дастур»нинг бажарилиши ИСО 9000 стандартларининг 2000 йилдаги таҳririни қўллашга асосланган.

ИСО 9000 халқаро стандартларнинг талаблари асосида сифат тизимлари биргина тайёр маҳсулот ишлаб чиқарадиган ва хизмат кўрсатадиган корхоналардагина эмас, балки маҳсулотларни сақлаш, ташиш, ортиш, тушириш ва реализация қилиш билан боғлиқ бўлган корхоналарда ҳам яратилади ва сўнгра сертификатлаштирилади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Юқорида таъкидлаб ўтилган «Дастур»ни бажариш бўйича ва миллий корхоналарда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг ташқи бозорда рақобатбардошлилигини ошириш мақсадида ИСО 9000, ИСО 9001, ИСО 9002, ИСО 9003, ИСО 9004 ва ИСО 8402 халқаро стандартлари давлат тилига таржима қилиниб, республикамиз миллий стандарти (O`zDSt iso 9000: 2002, O`zDSt iso 9001: 2002, O`zDST iso 9002: 1999, O`zDSt iso 9003: 1999, O`z DSt iso 9004: 1999 ва РСТ Ўз. ИСО 8402: 1998) сифатида қабул қилинган. Ҳозирги кунда O`zDSt iso 9000: 2002 стардарти талаблари асосида республикамизнинг қатор нуфузли корхоналарида («СамКочАвто» қўшма корхонаси, «Наманган мат» ОАЖ ва бошқаларда) сифат тизимлари яратилган ва амалда жорий этилган.

Таянч иборалар:

ИСО; СТАКО; ПЛАКО; СЕРТИКО ёки КАСКО; ИНФКО;Техник қўмита ва кичик техник қўмита; ДЕВКО; КОПОЛКО; МЭК; МОЗМ; ЕОКК; бюро, конференция; Марказий котибиат.

Мавзу 7. Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги қонуни, аҳамияти ва вазифалари

1. Метрология фанининг ривожланиш тарихи ва унинг асосий вазифалари.
2. «Метрология тўғрисида»ги республика қонуни.
3. Метрология бўйича асосий атамалар ва тушунчалар.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги қонуни.
2. Ўз РСТ 8. 010-93 Ўзбекистон Республикасининг ўлчашлар бирлигини таъминлаш давлат тизими. Метрология. Атамалар ва таърифлар.
3. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш. Маърузалар матни. – Самарқанд: СамКИ, 2002.
4. Исматуллаев П.Р ва бошқалар. Метрология, стандартлаштириш ва сертификация. Маърузалар матни. - Тошкент, 2000.

1. Метрология фанининг ривожланиш тарихи ва унинг асосий вазифалари

Метрология фани узоқ тарихга эга бўлиши билан бир қаторда, илмий-фалсафий нуқтаи назардан олганда иқтисодиётнинг барча тармоқларига эга бўлган, доимий равишда ва узлуксиз тарзда ривожланишда бўлувчи фанлар туркумига киради.

Метрология фани маҳсулот (хизмат)лар сифатини илмий-техник асосида назорат қилишнинг асоси ҳисобланади, чунки қаерда маҳсулотнинг ҳолати,

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ўлчамлари замонавий синаш ва ўлчов асбоблари орқали аниқланса, ўша ерда юқори сифатга эришиш мумкин.

Метрология фан сифатида ўлчашлар, уларга боғлиқ ва тегишли бўлган қатор масалаларни ўз ичига олади. Метрология сўзи юнонча сўзидан олинган бўлиб, ўлчаш, ўлчам, нутқ, мантиқ, илм ёки фан деган маъноларни билдиради.

Қайси бир фан ва унинг йўналишини олмайлик, албатта улардаги ўлчашларни, уларнинг турли хил усуллари ва ўзаро боғланишларини кўрамиз. Шунинг учун ҳам бир фан ёки илмий йўналиш, у ҳоҳ табиий, ҳоҳ ижтимоий бўлмасин албатта, улар маълум даражада метрология билан узвий боғлиқ.

Метрология (ўлчашлар) ҳақидаги фаннинг тарихи қадим-қадимлардан маълум, чунки ўлчашларга бўлган эҳтиёж қадим замонларда пайдо бўлган. Кишилар ўзларининг кундалик ҳаётида ҳар хил катталикларни (масофа, Ер майдонининг юзаси, жисмларнинг ўлчамлари (размерлари), вақт ва бошқалар) юзага келиш сабаблари ва манбаларини билмасдан туриб, ўзларининг сезгиларли ҳамда тажрибалари асосида ўлчай бошлаганлар. Масалан, антропометрик, яъни инсоннинг муайян аъзоларига мувофиқликка ёки мойиликка асосланган ҳолда келиб чиққан энг қадимги ўлчаш бирликлари ҳисобланади. Жумладан, Ладонь-бош бармоқни ҳисобга олмаганда қолган тўрттасининг кенглиги; фут-оёқ тагининг узунлиги; пядь- ёзилган бош ва кўрсаткич бармоқлар орасидаги масофа, қарич, қулоч, қадам ва шу кабилар шулар жумласидандир. Асрлар ўтиши билан бизгача етиб келган баъзи бир ўлчов бирликлари ҳозирги кунда ҳам ишлатилмоқда. Масалан, қадимги жануби- шарқда «Ловия дони», «Нўхатча» маъноларини билдирувчи турли хил қимматбаҳо тошларнинг ўлчов бирлиги сифатида ишлатилган «КАРАТ», доришуносликда оғирлик бирлиги қилиб қўлланилаётган инглиз, француз, лотин ва испан тилларида «Буғдой дони» маъносини билдирувчи «ГРАН» ва бошқалар.

Вақт ўлчовлари ҳам узоқ ўтмишга эга бўлган табиий ўлчовларнинг дастлабкиларидан бири ҳисобланади. Мунажжимларнинг кўп йиллик кузатишлари натижасида қадимги Вавилонда вақт бирлиги сифатида йил, ой соат тушунчалари ишлатилганлиги тасдиқланган. Кейинчалик Ернинг ўз ўқи атрофида тўлиқ айланишига кетган вақтнинг 1/86400 қисми секунд номини олган. Қадимги Вавилонликлар бизнинг эрамиздан олдин 11-асрлардаёқ вақтни Миналарда ўлчашган. Мина тахминан икки астрономик соат вақт оралиғига тенг бўлиб, бу вақт мобайнида Вавилонда расм бўлган сув соатидан массаси тахминан 500 граммга тенг бўлган «мина сув» оқиб кетган. Кейинчалик мина ўзгариб минутга айланган.

Вақт ўтиши билан сув соатлари ўз ўрнини қум соатларига, улар ҳам вақти келиб маятинкли механизмли соатларга ўз ўрнини бўшатиб берган.

Жаҳонда фан ва техниканинг доимий равишда ривожланиб бориши ҳар хил физик катталиклар ўлчамларини муайян ўлчовларга таққослаб қаратишни тақозо эта бошлади. Бундай фаолият жараёни ва ривожланиши натижасида ўлчашлар ҳақидаги фан-**метрология** пайдо бўлди.

Ишлаб чиқариш муносабатларининг ривожланиши ўлчов воситалари ва усулларини янада такомиллаштиришни талаб эта бошлади. Жумладан, амалиёт (практика) жуда кенг кўламдаги физик катталиклар қийматини, кўпинча жуда ҳам тез (секуннднинг миллиарддан бир бўлагида), юқори аниқликда ва нафақат

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

инсон сезги органлари тўғри илғай олмайдиган, ҳатто ҳаёт учун шароит бўлмаган ҳолатларда ҳам аниқлашни талаб этади.

Ҳозирги кунда фанга 100дан ортиқ ҳар хил физик катталиклар маълум бўлиб, уларнинг 70 дан ортиғини ўлчаш мумкин. Ундан ташқари фан ва техниканинг ривожланиб бориши туфайли илгари ўлчаб бўлмайди деб ҳисобланган катталикларни ҳам ўлчаш ва баҳолаш имкониятлари яратилмоқда. Масалан, Санкт -Петербург алоқа институти олимлари ҳидни ўлчаш бўйича бир мунча ютуқларга эришганлар. Бу борада буюк италиялик олим Галилео Галилейниннг қуйидаги сўзларини келтириш мақсадга мувофиқдир: - «Ўлчаш мумкин бўлганини ўлчанг, мумкин бўлмаганига эса имкон яратинг». Бу иборанинг маъноси жуда кенг. Бунга мисол қилиб, конденсаторнинг электр сиғими, нурланиш оқими, эриган металлнинг ҳарорати ва атомнинг магнит майдони кучланиши каби катталикларни махсус техник воситаларидан фойдаланмасдан ўлчашни амалга ошириш мумкин эмаслигини кўрсатиб ўтиш мумкин.

Тарихда кўплаб олимлар ўлчаш техникасининг ривожи учун муносиб ҳисса қўшганлар. Масалан, Аҳмад Фарғоний, Абу Наср Фаробий, Абу Райхон Беруний, Мирзо Улуғбек, Михаил Ломоносов, Дмитрий Менделеев ва бошқалар. Шулардан Аҳмад Фарғонийнинг «Миқёси Нил»», яъни Нил дарёсининг саҳтини туташ идишлар қонунияти асосида ўлчаш ва унинг натижасига кўра йилнинг ёғингарчилиги ва унинг экин ҳосилига таъсири тўғрисидаги маълумотлари, Мирзо Улуғбекнинг «Зиж жадваллари»да келтирган натижалари, ҳозирги кунда энг замонавий ўлчаш қурилмаларида олинган натижалардан жуда ҳам кам таввофут қилувчи маълумотлар муҳим аҳамиятга эга. Шунинг билан биргаликда Фаробийнинг астрономик кузатишлар ва ўлчашлар учун махсус асбоб-устурлоб ясаш сирлари ҳақидаги қимматли маълумотлари ҳам жуда катта илмий, ҳам фалсафий аҳамиятга эга.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикасида ҳам метрология ўлчашлар бирлигини таъминлаш тизимининг илмий асоси сифатида қабул қилинган.

Метрология ўлчаш техникасининг назарий асослари, этолонлар ва намунавий ўлчаш воситаларини яратиш ҳамда такомиллаштириш, ўлчаш бирликларининг назарий асосларини ишлаб чиқиш ва бошқа масалалар билан шуғулланади.

Ўзбекистон Республикасининг Ўз РСТ 8.001-98 (Ўзбекистон Республикаси ўлчашлар бирлигини таъминлаш давлат тизими. Ўлчашлар бирлигини таъминлаш тизими. Асосий қоидалар) стандарти бўйича метрологиянинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- ўлчашларнинг умумий назарияси;
- физик катталиклар бирликлари ва уларнинг тизимлари;
- ўлчаш усуллари ва воситалари;
- ўлчашлар бирлиги ва воситаларининг бир хиллигини таъминлаш асослари;
- этолон ёки намунавий ўлчаш воситаларидан ишчи ўлчаш воситаларига бирликларнинг ўлчамларини узатиш усуллари.

Метрология назарий метрология, қонунлаштирувчи метрология ва амалий метрология қисмларидан ташкил топган.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Назарий метрология назарий масалаларни ишлаб чиқса, *қонунлаштирувчи метрология* миллий идора томонидан амалга оширилаётган фаолиятга тегишли бўлган бирликлар, ўлчаш усуллари, ўлчаш воситалари ва ўлчаш (синов) лабораторияларига тегишли давлат талабларини ўз ичига олади. *Амалий метрология*, яъни **квалиметрия** назарий метрология назариялари **ва** қонунлаштирувчи метрология қоидаларини амалий қўллаш бўйича метрологиянинг бир қисми ҳисобланади.

2. “Метрология тўғрисида”ги Республика қонуни

1993 йилнинг 28 декабрида республикада метрология бўйича ишларни ҳуқуқий таъминлаш бўйича Ўзбекистон Республикасининг “Метрология тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди ва у 1994 йилнинг 28 февралидан бошлаб ҳуқуқий кучга кирди. Бу қонуннинг ҳаётга тадбиқ этилиши республикамиздаги мавжуд метрология хизматини янги ривожланиш босқичига кўтарилиши учун асос бўлди.

Ўзбекистон Республикасининг “Метрология тўғрисида”ги қонуни 5 бўлим ва 22 моддаданиборат. Бу бўлимлар қуйидагилардан иборат:

- биринчи бўлим. Умумий қоидалар;
- иккинчи бўлим. Физик катталиклар бирликлари, уларни тиклаш ва қўллаш;
- учинчи бўлим. Ўзбекистон Республикасининг метрология хизматлари;
- тўртинчи бўлим. Давлат метрологик текшируви ва назорати;
- бешинчи бўлим. Метрология бўйича ишларни маблағ билан таъминлаш.

Қонуннинг “Умумий қоидалар” бўлими 1-4 моддалардан иборат. Унда метрологиянинг асосий тушунчалари, метрология тўғрисида қонунлар мажмуи, халқаро шартнома ва битимлар, метрология бўйича фаолиятнинг давлат томонидан бошқарилишига изоҳ берилган.

Ушбу қонуннинг “Физик катталиклар бирликлари, уларни тиклаш ва қўллаш” бўлимида физик катталикларнинг этолонлари, ўлчаш воситалари ва ўлчашни бажариш услублари тўғрисида маълумотлар берилган (5-8 моддалар).

Қонуннинг “Ўзбекистон Республикасининг метрологик хизматлари” бўлими 9-11 моддаларни ўз ичига олади. Унда Ўзбекистон Республикасининг метрологик хизматининг тузилиши, давлат метрологик хизматларининг таркиби ва юридик шахслар метрологик хизматлари ёритиб берилган.

Мазкур қонуннинг “Давлат метрологик текшируви ва назорати” бўлимида метрологик текширув ва назорат ўтказиш тартиби, уларнинг объектлари, давлат метрологик текшируви ва назоратининг тадбиқ этиш соҳаси, давлат метрологик назорати ва текширувининг турлари, ўлчаш воситаларининг типларини тасдиқлаш , уларни таққослаш ва калибрлаш тартиблари кўрсатилган (12-20 моддалар).

Қонуннинг 5-бўлими “Метрология бўйича ишларни маблағ билан таъминлаш” 21 ва 22-моддалардан тузилган бўлиб, уларда метрологик ишларни давлат томонидан маблағ билан таъминлаш ва метрологик ишлар ҳамда хизматлар учун тўлов турлари кўрсатиб берилган.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Ушбу қонунда кўрстилгандек, ўлчаш воситаларининг давлат синовларини ўтказиш, уларнинг турларини тасдиқлаш ва давлат рўйхатига киритиш Ўздавстандарт томонидан амалга оширилади.

Қонунда давлат рўйхати белгисини қўйиш масаласи тўғрисида маълумотлар баён этилган. "Метрология тўғрисида"ги қонунда кўрсатилишича тасдиқланган ўлчаш воситаларига ёки унинг фойдаланиш ҳужжатларига ишлаб чиқарувчи давлат рўйхати белгисини қўйиш шарт.

Ушбу қонуннинг 17-моддасида илмий-тадқиқотлар билан боғлиқ бўлган ўлчаш воситалари, асбоб-ускуналари, қурилма ва ўлчовлари Ўздавстандартнинг даврий равишда таққослаш (қиёслаш) дан ўтказилиб туриши лозим бўлган ўлчаш воситалари гуруҳининг рўйхатига киритилиши керак.

3. Метрология бўйича асосий атамалар ва тушунчалар

Метрологияда энг кўп қўлланиладиган атама (тушунча)лар қуйидагилардан иборат:

Ягона ўлчаш бирлиги. Ягона ўлчаш бирлиги деб, ўлчаш натижалари қонунлаштирилган бирликларда ифодаланган ва ўлчашдаги хатоликлар муайян эҳтимолликда бўлган ўлчаш ҳолатига айтилади.

Ўлчаш воситаси. Ўлчаш воситаси- бу ўлчаш учун фойдаланиладиган ва меъёрлаштирилган метрологик хусусиятларга эга бўлган техник воситадир.

Бирлик этолони. Бирлик этолони деганда, физик ўлчам бирлигини бошқа ўлчаш воситаларига узатиш мақсадида уни қайта ҳосил қилиш ва сақлаш учун мўлжалланган ўлчаш воситаси тушунилади.

Давлат этолони. Давлат этолони деб, ваколат берилган миллий органнинг қарори билан Ўзбекистон республикаси ҳудудида ўлчаш бирлигининг ўлчаш сифатида эътироф этилган этолонига айтилади.

Метрология хизмати. Метрология хизмати – бу давлат идоралари ва юридик шахсларнинг метрология хизматлари ва ўлчаш тармоғи томонидан ҳамда уларнинг ягона ўлчаш бирлигида бўлишини таъминлашга қаратилган фаолиятдир.

Давлат метрология назорати. Давлат метрология назорати-бу метрология қоидаларига риоя этилишини текшириш мақсадида давлат метрология хизмати идоралари томонидан амалга ошириладиган фаолиятдир.

Ўлчаш воситаларини текширувдан ўтказиш. Бу тушунчанинг асосий маъноси ўлчаш воситаларининг белгилаб қўйилган техник талабларга мувофиқлигини аниқлаш ва тасдиқлаш мақсадида давлат метрология хизмати идоралари томонидан бажариладиган амаллар мажмуидан иборат.

Ўлчаш воситаларини калибрлаш. Ўлчаш воситаларини калибрлаш- бу метрологик жиҳатларнинг ҳақиқий қийматлари ва ўлчаш бирликларининг қўллашга яроқлилигини аниқлаш ҳамда тасдиқлаш мақсадида калибрлаш лабораторияси бажарадиган амаллар мажмуидир.

Лицензия. Лицензия – бу ўлчаш воситаларини ишлаб чиқиш, яратиш, (таъмирлаш, сотиш, ижарага бериш) учун давлат метрология хизмати томонидан юридик ва жисмоний шахсларга бериладиган, мазкур фаолият турлари билан шуғулланиш ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжат.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Катталик. Катталик –бу сифат томонидан кўпгина физик объектларга нисбатан умумий бўлиб, миқдор томонидан ҳар бир объект учун хусусий бўлган хоссадир.

Таянч иборалар:

Метрология, метрологик хизматлар; метрологик текширув ва назорат; Ўз.РСТ 8.010-93; Ўз.РСТ 8.001-98; назарий метрология, қонунлаштирувчи метрология, амалий метрология; ягона ўлчаш бирлиги, ўлчаш воситаси, бирлик этолони, давлат этолони; ўлчаш воситаларини калибрлаш, лицензия, катталиклар.

Мавзу 8. Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими

1. Ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими тўғрисида тушунча.
2. Ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизимининг мақсад ва вазифалари.
3. Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизимининг ташкилий тузилмаси ва уни амалга ошириш шакллари.
4. Метрологик хизматлар ва метрологик таъминотнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари.

Тавсия этиладиган адабиётлар.

1. Ўз РСТ 8.001-98 Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими. Ўлчамлар бирлигини таминлаш тизими. Асосий қоидалар.
2. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш. – Маърузалар матни. – Самарқанд: Сам КИ, 2004.
3. Стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш ва сифатни бошқариш асослари. Услубиятли қўлланма. – Т: 2001. – 93 бет.

1. Ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими тўғрисида тушунча

Маълумки, ҳозирги кунда инсоният билан боғлиқ бўлган фаолиятларда, жумладан, халқ хўжалиги ва давлатни бошқариш, ишлаб чиқаришни ривожлантириш, табиат ва жамият қонунларини ўрганиш, илм фан ва техника ютуқларини амалга тадбиқ этиш ва уларни ривожлантириш, мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий, илмий-техник ва бошқа соҳаларда ҳамкорлик қилиш ҳамда юқори аниқликда маълумотлар олишда ўлчамлар ва уларнинг воситалари, турлари ва бирликларидан фойдаланилади. Юқорида таъкидлагандек, инсониятнинг ўлчашлар билан боғлиқ бўлмаган бирорта ҳам фаолияти йўқ, чунки улар инсон фаолиятининг энг муҳим элементларидан бири ҳисобланади. Шунинг билан биргаликда метрологик ўлчамлар ва воситалар ёрдамида олинган маълумотларнинг

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ишончлилик даражаси ўлчашлар бирлигига қатъий риоя қилинишига боғлиқ бўлиб, маҳсулотлар (хизматлар) сифатини яхшилаш ва таъминлаш, уларнинг ички ва ташқи бозорда рақобатбардошлигини ошириш, моддий ва маънавий бойликлар ҳамда вақтдан тежамкорлик билан фойдаланишнинг ҳам гарови ҳисобланади.

Республика ўлчамлар бирлигини таъминаш давлат тизими халқаро тизимлар ва ривожланган мамлакатларнинг тизимлари билан тўлиқ уйғунлаштирилган.

Ўзбекистон Республикасининг Ўз. РСТ 8.001-98 (Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими. Ўлчамлар бирлигини таъминлаш тизими. Асосий қоидалар.) стандартида ўлчашлар бирлигини таъминлаш бўйича миллий давлат тизимининг асосий қоида ва тушунчалари тўлиқ кўрсатиб берилган. Ушбу тизимнинг асосий мақсади республикани метрологик томонидан таъминлашдан иборат. Метрологик таъминлаш тушунчаси мамлакатда керакли этолонлар, намунавий ва ишчи ўлчаш воситаларини яратиш, уларни мақсадли танлаш ва қўллаш, маҳсулот сифатини таъминлаш, унинг рақобатбардошлигини ички ва ташқи бозорда ошириш учун керак бўлган қоидалар, меъёрлар ва бошқа метрологик ишларни бажаришга қаратилган метрологик идоралар фаолиятини ифодалайди?

Ўзбекистон Республикасининг ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими деб, ўлчамлар бирлигини таъминлаш бўйича давлат томонидан бошқариладиган соҳаларда метрология бўйича миллий идора томонидан республика ҳудудида тасдиқланган ва жорий этиладиган талаблар, қоидалар, низомлар ва ишларни ўтказиш тартибини белгилайдиган ўзаро боғланган ва ўзаро алоқадор бўлган халқаро, давлатлараро ва миллий меъёрий ҳамда услубий ҳужжатлар мажмуига айтилади.

Ўлчамлар бирлиги деганда, ўлчамлар натижалари қонунлаштирилган бирликларда ифодаланган ва уларнинг хатоликлари берилган эҳтимоллик билан белгиланган чегарадан чиқмайдиган ўлчашлар ҳолати тушунилади. Республикада хўжалик юритувчи барча субъектлар, уларнинг қайси идорага мансублиги ва мулкчилик шаклидан қатъий назар барча корхона ва ташкилотлар ўлчашлар бирлигига риоя қилишлари шарт.

Ўлчамлар бирлигини таъминлаш деб, ўлчамлар бирлигини таъминлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амал қилинадиган қонун ҳужжатлари, стандартлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга мувофиқ ўлчамлар бирлигига эришиш ва сақлаб туришга йўналтирилган хизматлар ва идоралар фаолиятига айтилади.

Ўлчамлар бирлигини таъминлаш тизими - бу ўлчамлар бирлигига эришиш ва уларни сақлаб туриш учун Республика халқ хўжалиги мажмуасини самарали иқтисодий ривожланиш талабларига боғлиқ бўлган ва илмий асосланган, техник томонидан тўғри келадиган ҳамда иқтисодий мақбул бўлган меъёрлар, қоидалар ва тадбирлар тизимидир.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. Ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизимининг мақсади ва вазифалари

Маълумки, ҳар бир фаолият, у қайси йўналиш ёки мақсад учун бўлмасин, албатта ўзининг мақсад ва вазифалари бўлганидек, Республика ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизимининг ҳам ўз мақсад ва вазифалари мавжуд. Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизимининг асосиий мақсади қуйидагилар ҳисобланади:

- белгиланган ҳуқуқий тартиб, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқлари ва манфаатларини ўлчашлар натижаларининг ишончли бўлмаган салбий оқибатларидан ҳимоя қилиш;
- ўлчаш воситаларини ишлаб чиқариш, таъмирлаш, сотиш, ижарага бериш масалалари бўйича давлат бошқарув идоралари ва хўжалик субъектлари ўртасидаги муносабатларни йўлга қўйиш;
- Ўзбекистон Республикаси халқ хўжалиги мажмуасининг барча соҳаларида ўлчамлар бирлигига ва талаб этилган аниқликка эришишни таъминлаш асослари ва шароитини яратиш;
- ўлчамлар бирлигини таъминлаш миллий тизими қоидалари ва тадбирлари, халқаро ҳамкорликдаги техник тўсиқларни бартараф этиш мақсадида халқаро ташкилотлар ва бошқа давлатларнинг ўлчамлар бирлигини таъминлаш тизимлари тавсиялари билан уйғунлаштириш;
- метрология фаолияти соҳасида халқаро ва минтақавий миқёсда, ҳамкорликни таъминлаш, ўлчашлар, таққослаш, калибрлаш (ўлчов асбобининг аниқлигини бошқа бир асбоб билан текшириб тўғрилаш), синаш, сертификатлаштириш ва метрологик идоралар ва хизматларни аккредитлаш натижаларини ўзаро тан олиш тўғрисидаги давлатлараро битимларни бажариш учун шароитлар яратиш;
- хўжалик субъектлари даражасида Ўзбекистон Республикасининг ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими (Ўз ЎДТ) талабларининг сифат тизимилари, корхона ва ташкилотларда амал қилаётган бошқа тизимиларнинг талаблари ва қоидалари билан уйғунлаштириш.

Маълумки, бажариладиган вазифалар қўйилган мақсадлардан келиб чиқади. Шунга кўра Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизимининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- халқаро бирликлар тизимини жорий этиш, унга риоя қилиш ва республикада ўлчамлар бирлигини таъминлаш тизимининг (Ўз. ЎБТТ) метрологик меъёрлари, қоидалари ва талаблари, ўлчашлар бирлигини таъминлаш, стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва аккредитлаш бўйича халқаро ташкилотлар ва миллий тизимлар тавсияномалари билан уйғунлаштириш асосида республиканинг давлатлараро муносабатларига кўмаклашиш;
- Ўзбекистон Республикаси халқ хўжалиги мажмуасининг ажралмас қисми сифатида Ўз ЎБТТ нинг ривожланишини олдиндан белгилаб бериш;
- ўлчамлар бирлиги, унинг талаб этилган аниқлиги ва ишончлигини таъминлаш ҳамда ўлчаш услублари, ўлчаш воситалари ва уларнинг аниқлиги, унумдорлиги ҳамда ишончлигини оширишни мукамаллаштириш асосида илмий-техник имкониятларни ошириш ва миллий иқтисодий ривожлантириш;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- бозор муносабатлари шароитида ўлчашларнинг мақбул вариантларини ташкил этиш ва маҳсулот яратишнинг барча босқичларини метрологик таъминлаш асосида маҳсулот сифати ва рақобатбардошлигини таъминлаш;

- барча соҳаларда (савдо, соғликни сақлаш, меҳнат хавфсизлигини таъминлаш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва бошқалар) жамоа манфаатларни ҳисобга олган ҳолда, ўлчашлар натижаларини керакли ишончлилик билан ўрнатиш ва таъминлашнинг юридик ҳамда ҳуқуқий асосларини яратиш.

Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш тизими белгиланган вазифаларни бажариш учун қуйидаги ишларни амалга ошириши лозим:

- катталиклар бирликларининг давлат этолонлари ва энг юқори аниқликдаги ўлчаш воситаларини яратиш ҳамда такомиллаштириш, катталиклар бирликларининг ўлчамларини этолонларда ўлчаш воситаларига узатиш меъёрлари ва қоидаларини белгилаш мақсадида илмий-тадқиқот ишларини ташкил этиш ва ўтказиш;

- ўлчамлар бирлигини таъминлашнинг асосий низомлари, қоидалари ва меъёрларини стандартлаштириш, Ўз ЎБТТнинг ҳуқуқий, меъёрий ва услубий асосини яратиш ва сақлаб туриш;

- ишончсиз ўлчамларнинг салбий оқибатидан жамиятни ҳимоя қилиш учун метрологик меъёрлар ва қоидаларни ишлаб чиқиш ҳамда тасдиқлаш;

- фан, маълумотлар, ахборотлар, метрологик идоралар, техник, меҳнат ва моддий-молиявий манбалардан ташкил топган метрологик инфро тузилмани ташкил этиш ва бошқариш.

3. Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизимининг ташкилий тузилмаси ва уни амалга ошириш шакллари

Маълумки, ҳар қандай фаолият (ишлаб чиқариш, савдо, республика ва халқаро ташкилотлар, фан, техника ва бошқалар) ўзининг маълум бир тизимига эга. Шу сабабли Ўзбекистон Республикасининг ўлчамлар бирлигини таъминлаш тизими ҳам ўз тизимларига эга. Бу тизилмалар қуйидагилардан иборат ва қуйидаги шаклларда амалга оширилади:

- мамлакат иқтисодининг ривожланиш талабларига мос равищда бирликларнинг қайта тикланишини таъминлайдиган катталиклар бирликларининг давлат этолонлари мажмуи ва энг юқори аниқликдаги бошланғич ўлчаш воситалари;

- катталиклар бирликларининг ўлчамларини таққослаш схема (жадвал)лари асосида яратилган этолонлар;

- вазирликлар, муассасалар, корхоналар миқёсида ишлаб чиқиладиган, тасдиқланадиган ва Ўз ЎДТ низомлари, қоида ва меъёрлари талабларини амалга оширишни таъминлайдиган меъёрий ва услубий ҳужжатлар мажмуи;

- ўлчаш воситаларини синаш, метрологик аттестациялаш, сертификатлаштириш;

- ўлчашларни бажариш услубларини метрологик аттестациядан ўтказиш орқали ўлчаш воситаларини таққослаш, калибрлаш ва солиштиришни ташкил этиш ҳамда уларни амалга ошириш;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- моддалар ва материаллар таркиби ва хоссаларини тавсифлайдиган катталиклар бирликларининг қайта тикланишини таъминлайдиган моддалар ҳамда материаллар таркиби ва хоссаларининг стандарт намуналарини яратиш ҳамда тасдиқлаш ;

- моддалар ва материалларнинг физик константалари тўғрисидаги стандарт маълумотларидан фойдаланиш;

- метрология бўйича идоралар, ходимлар ва ишларни аккредитлаш ва сертификатлаштириш;

- метрологик ахборотни таснифлаш, кодлаш ва ахборотли технологияларни жорий этиш;

4. Метрологик таъминотнинг меъёрий ва ҳуқуқий асослари

Ўзбекистон ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизимининг меъёрий ва ҳуқуқий асослари метрология бўйича республика қонун ҳужжатлари, стандартлари ва халқаро ташкилотлар (ўлчов меъзонлар бўйича Бош анжуман (конференция), метрологиянинг қонунлаштирувчи Халқаро ташкилоти, стандартлаштириш бўйича Халқаро ташкилот ИСО, метрология бўйича МДҲ мамлакатлари доирасидаги халқаро ҳамкорлик ва бошқалар)нинг қарорларига амал қилади.

Ўзбекистон Республикасида метрологик таъминотнинг ҳуқуқий асоси Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги қонуни ва республиканинг бошқа қонун ҳужжатларининг мажмуидан иборат бўлса, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида метрология бўйича барча муносабатлар Қорақалпоғистон Республикасининг қонун ҳужжатлари орқали тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги ва 2000 йил 29 майда қабул қилинган «Метрология ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги қонунлари республикадаги ўлчамлар бирлигини таъминлаш соҳасидаги ишларнинг қонунчилик асоси бўлиб ҳисобланади. Чунки бу қонунларнинг асосий йўналишлари ноаниқ натижаларнинг салбий оқибатлари бўйича белгиланган ҳуқуқий тартибни, давлат ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ҳамда манфаатларини ҳимоя қилиш, метрологик масалалар бўйича давлат бошқарув идоралари (органлари) ва хўжалик субъектлари орасидаги муносабатларни тартибга солишга қаратилган. Шу боисдан ҳам метрологик таъминотининг бажарадиган вазифаларини амалга ошириш мақсадида Ўздавстандартга катта ваколат ва ҳуқуқлар берилган. Масалан, ҳаракатдаги қонун ҳужжатларига асосан Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)нинг метрологик қоидаларига риоя қилмаган ҳолда ишлаб чиқарилган, сақланган маҳсулотларни сотиш ва улардан фойдаланишни таъқиқлашдан бошлаб, то айбдор шахслар устидан жиноий иш қўзғатиш учун таклифлар бериш ҳуқуқига эга.

Ўлчамлар бирлигини таъминлаш бўйича асосий қонун-қоидалар, талаб ва меъёрлар ЎБТТ (Ўзбекистон ўлчамлар бирлигини таъминлаш тизими)га кирадиган стандартларда белгиланган. Масалан, Ўз.РСТ 8.003-92 (Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими. Ўлчаш воситаларини қиёслаш. Асосий қоидалар.), Ўз.РСТ 8.002-92 (Ўзбекистон Рсспубликасининг ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими. Метрологик бошқарув ва назо-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

рат), Ўз.РСТ 8.010-93 (Ўзбекистон Республикаси ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими. Метрология. Атамалар, таърифлар ва бошқалар).

Юқорида кўрсатиб ўтилган Ўзбекистон Республикасининг қонунлари республикада ўлчамлар бирлигини таъминлаш бўйича давлат стратегиясини белгилайди ва бу соҳада асос бўлувчи қонун ҳужжатлари бўлиб ҳисобланади. Ундан ташқари юқорида кўрсатилган ҳужжатлар метрология соҳасида расман тан олинган халқаро ва минтақавий (давлатлараро) қоидалар ва меъёрларга мувофиқ келади, бу эса мамлакатни жаҳон ҳам жамияти, саноат ва иқтисодий интеграцияси ҳамда савдодаги техник тўсиқларни бартараф этишга имкон яратиб беради

Таянч иборалар:

Метралогик таъминлаш; маҳсулот, рақобатбардошлик, ўлчамлар бирлиги; ўлчамлар бирлигини таъминлаш тизими; уйғунлаштириш; тан олиш; кўмаклашиш; потенциал ва миллий иқтисод; давлат эталонлари; эталонлар; давлат реестри; аккредитлаш; метрологик таъминотнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари.

Мавзу 9. Ўлчаш воситаларини қиёслаш, калибрлаш, давлат синовидан ўтказиш ва улар устидан давлат метрологик назорати

1. Ўлчаш воситаларини қиёслаш.
2. Ўлчаш воситаларини калибрлаш ва давлат синовларидан ўтказиш.
3. Текширув ва назорат қилиш идоралари, уларнинг вазифалари ва объектлари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштирш ва сифатни бошқариш. Услубиятли қўлланма. Ўрта ва кичик бизнес раҳбарлари ва мутахассислари учун. Тошкент, 2001.

2. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш. Маърузалар матни. Самарқанд: СамКИ, 2004.

3. Сборник нормативно-правовых документов по стандартизации, метрологии и сертификации. Ўрта ва кичик бизнес раҳбарлари ва мутахассислари учун. Тошкент, 2001.

1. Ўлчаш воситаларини қиёслаш

Маълумки, ҳар қандай ўлчаш воситаси ҳам уни ишлатиш жараёнида ўз хусусиятларини ўзгартиради. Шунинг учун ўлчаш воситаларининг параметрлари вақти-вақти билан текширилиб турилади ва уларнинг текшириш натижалари асосида бу ўлчаш воситаларининг бундан сўнг ҳам қўлланишига яроқлилигини тасдиқловчи ҳужжатлар билан расмийлаштирилади. Ўлчаш воситаларининг параметрларини текшириш, уларни тасдиқлаш, қиёслаш (таққослаш) ва калибр-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

лаш орқали амалга оширилди. Бу операциялар эса тасдиқланган, услуб асосида Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) томонидан ўтказилади

Ўлчаш воситаларини қиёслаш тўғрисидаги асосий қоидалар Ўз.РСТ 8.003-92 (Ўзбекистон Республикасининг ўлчамлар бирлигини таъминлаш давлат тизими. Ўлчаш воситаларини қиёслаш. Асосий қоидалар)да белгилаб берилган. Ушбу стандарт талаблари бўйича барча ўлчаш воситалари, шу жумладан фойдаланилаётган, ишлаб чиқарилаётган, таъмирланаётган ва четдан келтирилган ўлчаш воситалари давлат ёки тармоқ қиёслашидан ўтказилиши шарт. Бундай вазифани бажариш давлат метрологик идоралари ва белгиланган тартибда аккредитланган хўжалик субъектлари (ташкилотлар, концернлар ва бошқалар)нинг метрологик хизматларига юклатилган.

Қиёслаш - бу меъёрий ҳужжатлар билан белгиланган шароитларда ўлчаш воситаларининг яроқлилигини аниқлаш мақсадида давлат метрологик хизмати идоралари (органлари) томонидан ўтказиладиган операциялар мажмуидир. Шундай экан, қиёслашнинг асосий мақсади ўлчаш воситаларини фойдаланиш учун яроқлилигини аниқлашдир . Қиёслаш пайтида метрологик тавсифларни баҳолаш билан бир қаторда, ўлчаш воситаларининг хавфсизлик тавсифлари ҳам баҳоланади.

Ўлчаш воситаларини қиёслаш дастлабки, даврий, навбатдан ташқари, тафтишли ва эксперт қиёслаш турларига бўлинади.

Дастлабки қиёслаш деб, ишлаб чиқариш ёки таъмирлашдан чиқарилаётган ўлчаш воситаларини биринчи марта қиёслашга айтилади. Ўлчаш воситаларининг ҳар бири дастлбки қиёслашдан ўтказилади.

Даврий қиёслаш деганда, дастлабки қиёслашдан ўтказилган ўлчаш воситаларидан фойдаланиш жараёнида уларни мажбурий даврий қиёслашдан ўтказиш тушунилади. Шундай экан, даврий қиёслашнинг асосий мақсади дастлабки қиёслашдан ўтган ва ишлатилаётган ҳамда вақтинча сақланиб турган ўлчаш воситаларининг яроқлилигини аниқлашдан иборатдир. Даврий қиёслашнинг муддатлари Ўздавстандарти («Ўзстандарт» агентлиги» томонидан белгиланади.

Намунавий ва ишчи ўлчаш воситалари давлат қиёслаши бўйича тузиладиган шартномаларда белгиланган муддатларда ва тармоқ қиёслаши бўйича хўжалик субъекти раҳбари томонидан тасдиқланган жадвал ёки шунга ўхшаш ҳужжатлар асосида ўтказилади

Ўлчаш воситаларини *навбатдан ташқари қиёслаш* фойдаланаётган ўлчаш воситалари бузилганда, ўлчаш воситаларининг дастлабки ёки даврий қиёслашдан ўтгалигини тасдиқловчи ҳужжатлар йўқолганда, сақлашдан сўнг ишлатилганда, уларнинг яроқлилигини тасдиқловчи қиёслаш белгиси ёки ҳужжатнинг амал қилиш муддати тугаганда ва бошқа ҳолларда ўтказилади.

Тафтишли қиёслаш деганда, ўлчаш воситаларини ишлатиш учун яроқлилигини аниқлаш бўйича давлат метрологик хизмати идоралари (органлари) томонидан ўлчаш воситаларининг ҳолати, уларни қиёслаш ва қўллаш қоидаларининг бажарилишини текшириш тушунилади.

Ўлчаш воситаларини қиёслаш қатъий белгиланган ва бажариладиган иш тартиби (процедура) ҳисобланади ва юқорида таъкидланганидек, Ўзстандарт агентлиги томонидан тасдиқланган қиёслаш усулларига асосан амалга оширила-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ди. Қиёслашнинг ишончлилиги учун жавобгарлик қиёслашни амалга оширувчи мансабдор шахсга юклатилади. Қиёслаш натижалари эса ўлчаш воситасига махсус (шахсий) белги қўйиш ёки қиёслаш ҳақида гувоҳнома бериш йўли билан расмийлаштирилади.

Эксперт қиёслаш ўлчаш воситалари маълумотномаларининг ишончлилиги ва фойдаланиш ёки ишлатиш учун яроқлилиги бўйича жанжалли ёки мунозарали масалаларни ҳал қилиш мақсадида ўтказилади.

Эксперт қиёслаш хўжалик субъектларининг аризалари ёки суд ва тергов органларининг талабларига биноан метрологик хизмат идоралари томонидан амалга оширилади. Бу пайтда мафаатдор томонларнинг вакиллари қатнашиши мумкин. Қиёслашнинг натижалари бўйича ёзма равишда хулосалар қилинади ва улар давлат метрологик хизмат идоралари раҳбарлари томонидан тасдиқлангандан сўнг аризачи ёки тергов, ёки суд органларига юборилади. Қиёслашнинг бошқа турларининг натижалари далолатнома (акт) орқали расмийлаштирилади.

Ўлчаш воситаларининг қуйидаги турлари давлат қиёслашидан мажбурий равишда ўтказилади:

- давлат метрологик хизматлари ва хўжалик субъектларининг намунавий ўлчаш воситалари;
- намунавий ўлчаш воситаси сифатида ишлаб чиқарилаётган ўлчаш воситалари;
- ион ҳолатда нурланадиган ва таркибида ион тариқасида нур ажратиб чиқарадиган манбали ўлчаш воситалари;
- бошқа хўжалик субъектлари учун таъмирлашдан чиқарилган ўлчаш воситалари;
- миллий ва халқаро спортнинг энг юқори натижалари (рекордлари)ни рўйхатга оладиган ўлчаш воситалари;
- давлат арбитражи томонидан экспертиза ўтказишда ва божхона назоратида қўлланиладиган ўлчаш воситалари;
- ишчи ўлчаш воситаси сифатида қўлланиладиган ўлчаш воситалари;
- атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва соғликни сақлашда қўлланиладиган ҳамда меҳнат, транспорт ҳаракати, хўжаликлараро ўзаро ҳисоб-китоб, савдо-сотиқ ва аҳолига кўрсатиладиган пуллик хизматларни таъминлайдиган ўлчаш воситалари.

Юқорида кўрсатиб ўтилган ўлчаш воситаларига кирмаган бошқа ўлчаш воситалари тармоқ қиёслашидан ўтказилади.

Ўлчаш воситалари давлат метрологик хизматлари томонидан 15 **кун** муддат ичида ўтказилиши керак.

Ўлчаш воситаларини қиёслаш ҳуқуқи давлат ёки тармоқ қиёсловчиси деган гувоҳномага эга бўлган шахсларга берилади.

Қиёслашдан ўтган барча ўлчаш воситаларига қиёслаш белгиси қўйилади ва у белги ўлчаш воситасининг қиёслаш омили ва унинг ишга яроқлилигини тасдиқлайдиган белги ҳисобланади.

Агар жисмоний шахсларнинг ўлчаш воситалари индивидуал меҳнат учун қўлланиладиган бўлса, у ҳолда улар давлат қиёслашидан ўтказилиши шарт.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Ўқув воситалари ёки индикаторлар гуруҳига кирадиган ўлчаш воситалари қиёслашдан ўтказилмайди. Бундай ўлчаш воситаларининг олд томонига Ўз.РҲ 51-008-93га мувофиқ «И» (индикатор) ёки «У» (учебный) белгиси қўйилади ва уларни катталиклар қийматларини аниқлаш учун қўллаш тақиқланади.

1. Ўлчаш воситаларини калибрлаш ва давлат синовларидан ўтказиш

Давлат метрологик текшируви ва назорати томонидан белгиланган доирадан ташқари қўлланиладиган ўлчаш воситалари калибрлашдан ўтказилиши керак.

Ўлчаш воситаларини калибрлаш деб, ўлчаш воситаларининг ҳақиқий метрологик тавсифларини аниқлаш мақсадида калибрлаш лабораториялари томонидан ўтказиладиган операциялар мажмуига айтилади.

Калибрлаш ҳам дастлабки ва даврий калибрлаш турларига бўлинади.

Дастлабки калибрлаш қиёслаш каби ишлаб чиқариш ёки таъмирлашдан чиқарилаётган ва тасдиқланиши лозим бўлмаган ўлчаш воситалари бўйича ўтказилади. *Даврий калибрлаш* ҳам қиёслаш каби ўлчаш воситаларининг ишлатиш жараёнларида ўтказилади.

Юридик шахсларнинг метрологик хизматларини калибрлаш ишларини бажариш ҳуқуқи Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)нинг ҳудудий марказлари (ҲСМСМ) томонидан Ўз РҲ 51-071-98 ва Ўз РҲ 51-081-99 талабларига мувофиқ аккредитланади.

Ўлчаш воситаларини калибрлаш вазифасини бажарувчи мутахассислар қиёсловчилар каби мажбурий даврий тайёргарлик ва аттестациядан ўтишлари керак.

Ўлчаш воситаларини калибрлаш Ўзстандарт агентлигининг ҳудудий марказлари (ҲСМСМ) билан келишилган ва корхона ёки ташкилот раҳбари томонидан тасдиқланган калибрлаш усули (методи) ёрдамида амалга оширилади.

Ўлчаш воситаларининг калибрланганлиги уларга *сертификат бериш йўли* билан тасдиқланади. Агар калибрлаш ҳақидаги шартнома шартларига кўра ўлчаш воситасини фақат меъёрий ҳужжатлар талабига мос келишини аниқлаш кўрсатилган бўлса, у ҳолда калибрлаш натижалари ижобий бўлганда калибрловчи шахс ўлчаш воситасига ўзининг шахсий калибрлаш тамғасини босади.

Ўзбекистон Республикасининг ўлчаш воситаларини калибрлаш тизимининг асосий қоидалари Ўз.РСТ 8.016-97 стандартида белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги қонуни ва юқорида кўрсатиб ўтилган меъёрий ҳужжатлар талабларига кўра қиёслаш ҳамда калибрлашдан ўтмаган, қиёслаш ҳақидаги гувоҳномалари бўлмаган ёки калибрлаш ҳақидаги сертификатлар билан тасдиқланмаган ўлчаш воситаларининг амалда қўлланиши ман этилади.

Ўлчаш воситаларининг кўрсаткичларини ҳақиқий қийматлари тўғрисида *объектив ва ишончли маълумотлар олиш* ва меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келишини таъминлаш мақсадида улар *давлат синовларидан ўтказилади.*

Давлат синовларининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- республикада ишлаб чиқарилаётган ёки четдан келтирилаётган ўлчаш воситаларининг меъёрий ҳужжатларга мос келишини текшириш ва уларнинг метрологик, техник-иқтисодий ҳамда фойдаланиш хусусиятларини баҳолаш;

- ўлчаш воситаларининг ҳозирги замон илмий-техник даражасига тўғри келишини текшириш ва қиёслаш меъёрий ҳужжатлари, қиёслаш ва таъмирлаш меъёрий воситалари билан таъминланганлигини текшириш;

- республикада ўлчаш воситаларини сериялаб ишлаб чиқарилиши ёки четдан келтирилишнинг мақсадга мувофиқлигини аниқлаш.

Барча ўлчаш воситалари *икки хил*-давлат қабул қилиш ва назорат синовларидан ўтказилади.

Қабул қилиш синови ўлчаш воситаларининг техник топшириқ ва меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келишини аниқлайди, техник даражасини баҳолайди ҳамда ишлаб чиқаришга қўйиш учун қарор чиқаради ва ўлчаш воситаларини четдан келтириш мақсадга мувофиқлигини тасдиқлайди. *Назорат синовлари* эса, республикада сериялаб ишлаб чиқарилаётган ўлчаш воситалари намуналарининг тасдиқланган хили, меъёрий ҳужжатлар ва техник шартларга мос келиши ҳамда ишлаб чиқариш корхоналарининг метрологик томондан таъминганлик даражасини аниқлаб беради.

Республикада сериялаб ишлаб чиқариш учун мўлжалланган ўлчаш воситаларининг тажрибавий намуналари ва четдан келтириладиган ўлчаш воситалари давлат қабул қилиш синовларидан ўтказилади ва фақат ушбу синов натижалари бўйича ўлчаш воситаларининг хиллари тасдиқланади, уларни *Давлат реестрига киритиш*, сериялаб ишлаб чиқариш ёки четдан келтириш бўйича рухсат берилади.

Назорат синовларининг ижобий натижалари республикада ўлчаш воситаларини сериялаб ишлаб чиқариш ёки четдан келтириш учун асос бўлади ва уларни ишлаб чиқариш ёки четдан келтириш учун *5 йил* муддатга рухсатнома берилади.

Агар назорат синовлари бўйича салбий натижалар олинса, у ҳолда ўлчаш воситаларини Давлат реестридан чиқариш, уларни ишлаб чиқарилишини тўхтатиш ва республикада муомалага чиқармаслик ҳақида қарор қабул қилинади.

Назорат ва давлат қабул қилиш синовларидан ўтган ҳамда Давлат реестрига киритилган ўлчаш воситалари қуйидаги пайтларда қайтадан синовлардан ўтказилади:

- ўлчаш воситаларининг янги серияли партияси ишлаб чиқарилганда;

- ўлчаш воситаларини бир корхонадан иккинчи (бошқа) корхонага ўтказишда;

- сериялаб ишлаб чиқариш ёки четдан келтириш бўйича рухсатнома муддати тугаганда;

- сериялаб ишлаб чиқарилаётган ёки четдан келтирилган ўлчаш воситаларининг сифати пасайганлиги тўғрисида маълумотлар бўлганда;

- ўлчаш воситаларининг конструкцияси ёки тайёрлаш технологияси ёки уларнинг метрологик тавсифларига таъсир этувчи ўзгартиришлар киритилганда.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. Текширув ва назорат қилиш идоралари, уларнинг вазифалари ва объектлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 12 августдаги 410-сонли қарори билан қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасида стандартлар ва ўлчаш воситалари устидан давлат назорати тўғрисида»ги Низомнинг 1-бандига асосан Ўзбекистон Республикасида давлат метрологик текшируви ва назорати давлат метрологик хизмати идоралари томонидан амалга оширилади.

Давлат метрологик текшируви ва назоратининг асосий қоидалари Ўзбекистон Республикасининг «Метрология тўғрисида»ги Қонуни ва Ўз.РСТ 8.002-92 стандартида белгилаб берилган. Ушбу ҳужжатларда давлат метрологик текшируви ва назоратининг объектлари, турлари, шакллари ва жорий этиш доиралари белгиланган.

Давлат метрологик текшируви деганда, ўлчаш жараёнини бошқариш мақсадида ушбу жараён элементларини меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келишини баҳолаш бўйича ваколатланган идора ва шахсларнинг фаолияти тушунилади. Ўлчаш жараёнининг барча элементлари: катталиклар бирликлари, ўлчашни бажариш услублари, ўлчаш воситалари, шу жумладан этолонлар, хом ашё ва материалларнинг таркиби, хосса ва хусусиятларининг стандарт намуналари, ўлчаш тизимлари, метрологик фаолиятни амалга ошираётган ходимлар давлат метрологик текшируви ва назоратининг объекти ҳисобланади.

Давлат метрологик назорати – бу белгиланган метрологик меъёрлар ва қоидаларга риоя этилишини текшириш бўйича давлат метрологик хизматининг ваколатланган идораларининг фаолиятидир.

Давлат метрологик текшируви ва назорати қуйидаги доираларда ўтказилади: соғликни сақлаш, савдо-сотиқ, моддий ресурсларни ҳисобга олиш, меҳнат, маҳсулот, транспорт ҳаракати хавфсизлиги, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, телекоммуникацион хизматлар, зарарли ва тез олов оладиган, портловчи ҳамда радиоактив моддаларни сақлаш, ташиш ва йўқ қилиш, миллий ва халқаро мусобақаларнинг юқори натижалари (рекордари)ни рўйхатга олиш , ўлчаш воситаларини давлат синовларидан ўтказиш, қиёслаш, калибрлаш ва бошқалар.

Ўзбекистон Республикасида давлат назорати Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) томонидан амалга оширилади.

Давлат метрологик текшируви ва назоратининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- метрологик қоидаларни ўз вақтида тадбиқ қилинганлигини текшириш;
- белгиланган физик катталиклар бирликларини тўғри қўлланиши, ўлчаш воситаларининг ҳолати, уларни тайёрлаш, сақлаш, таъмирлаш, текшириш ва қўллаш, эскирган ўлчаш воситаларини ишлаб чиқаришдан ўз вақтида чиқариш ва уларни янгиларига алмаштириш шароитларини текшириш;
- ўлчаш воситалари устидан ўтказилган давлат назорати натижаларини умумлаштириш, метрологик қоидаларнинг бузилиш сабабларини таҳлил қилиш, ўлчаш воситалари устидан давлат назорати идораларининг таъсирини ошириш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ва ўтказиш;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- ўлчаш услубларини тўғри қўллаш бўйича давлат назоратини амалга ошириш;

- синов лабораторияларининг фаолияти бўйича давлат текшируви ва назоратини амалга ошириш.

Таянч иборалар:

қиёслаш, дастлабки ва мунтазам қиёслаш; навбатдан ташқари ва тафтишли қиёслаш; экспор қиёслаш; мажбурий қиёслаш; қиёслаш муддати ва белгиси; метрологик текширув ва назорат; объект ва бошқалар.

Мавзу 10. Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими

1. Ўзбекистон Республикаси сертификатлаштириш миллий тизими ҳақида тушунча, унинг мақсади ва вазифалари.
2. Сертификатлаштиришнинг қонуний асослари ва йўналишлари.
3. Сертификатлаштириш миллий тизимининг атамалари ва уларнинг таърифлари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонуни.
2. Ўзбекистон Республикаси «Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонуни.
3. Ўз. РСТ 5.0:1998 Ўзбекистон сертификатлаштириш миллий тизими. Асосий қоидалар.
4. Стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш ва сифатни бошқариш асослари. Услубиятли қўлланма. Ўрта ва кичик бизнес раҳбарлари ва мутахассислари учун. – Тошкент, 2001.
5. Худойшукуров Т.А, Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш . Маърузалар матни. – Самарқанд: СамКИ, 2004.
6. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. – Самарқанд, 2004.

1. Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими ҳақида тушунча

Сертификатлаштириш деб, маҳсулот ёки хизматларни муайян стандарт ёки техник шартларга мос келишини тасдиқлаш мақсадида ўтказиладиган фаолиятга айтилади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

«Сертификатлаштириш» ибораси лотинча сўздан олинган бўлиб, *тўғри қилинган*» деган маънони билдиради. Маҳсулот, хизмат ёки жараёнининг тўғри қилинганлиги ёки бажарилганлиги уларнинг меъёрий ҳужжатларда белгиланган талабларга мос келишини ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчиларга тобе бўлмаган учинчи томон ёрдамида текшириш орқали аниқланади. Шунинг учун ҳам меъёрий ҳужжатлар талабларига тўлиқ мос келадиган маҳсулот, хизмат ёки жараён сертификатлаштиришдан бемалол ўтади. Амалда маҳсулотдан ташқари шу маҳсулотни ишлаб чиқараётган корхонанинг сифат тизимлари ҳам сертификатлаштиришдан ўтказилади. Сертификатлаштиришдан асосий мақсад- маҳсулот ишлаб чиқараётган корхонанинг меъёрий ҳужжатлар талаблари ёки истеъмолчилар билан тузилган шартномаларда кўрсатилган талабларга мос келадиган маҳсулот ишлаб чиқариш имкониятига ишонч ҳосил қилишдан иборатдир. Шунинг учун ҳам корхоналарнинг маҳсулотлари ва сифат тизимларининг сертификатлаштиришдан ўтказилиши миллий маҳсулотимизни жаҳон бозорида рақобатбардошлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги Қонуни ва Ўз. РСТ 5.0:1998 (Ўзбекистон сертификатлаштириш миллий тизими. Асосий қоидалар)да маҳсулот, хизмат, жараён ёки бошқа объектларни сертификатлаштириш бўйича ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий асослари ҳамда сертификатлаштиришда қатнашувчи томонларнинг ҳуқуқлари, вазифалари ва жавобгарликлари белгилаб берилган.

Сертификатлаштириш миллий тизими-бу сертификатлаштириш бўйича ўзининг бошқарув ва ижро идоралари (органлари) ҳамда тартиб-қоидаларига эга бўлган ва давлат миқёсида амал қилинадиган тизим. Республикамизда сертификатлаштириш миллий тизими тўлиқ шаклланган ва у амалда. Унинг қоида ва тартиблари ИСО/МЭК ва ИСО халқаро стандартлари, EN 45000 Оуропа стандартлари, сертификатлаштириш билан шуғулланувчи бошқа халқаро меъёрлар ҳамда қоидаларга мувофиқ тузилган. Бундай чоралар, ўз навбатида сертификатлаштириш идоралари томонидан берилган мувофиқлик сертификатлари ва белгиларини чет мамлакатларда ҳам тан олишини таъминлайди.

Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими қоидалари ва «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификалаштириш тўғрисида»ги Қонун биргина республикада ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларгина эмас, балки четдан келтирилган маҳсулотлар учун ҳам тааллуқлидир.

Сертификатлаштириш соҳасидаги асосий атама ва тушунчаларнинг мазмуни, республикада сертификатлаштириш жараёнларини ўтказиш тартиб ва қоидаларини белгилаш, *сертификатлаш миллий тизимининг асосий мақсади ҳисобланади.* Сертификатлаштиришнинг асосий мақсади эса, инсон ҳаёти ва соғлиги ва атроф-муҳитни турли зарарли таъсирлардан сақлаш ҳамда товарлар ўзаро алмашуви ва мувофиқлиги бўйича истеъмолчилар манфаатини ҳимоя қилиш, халқаро тижорат ишларида тўсиқларни бартараф этиш ва миллий маҳсулотнинг рақобатбардошлигини оширишдан иборат. Шуларни эътиборга олган ҳолда, сертификатлаш миллий тизими қуйидаги масалалар бўйича иш олиб боради:

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- сертификатлаштириш фаолиятида ишлатиладиган ва меъёрий ҳужжатларда қўлланиладиган асосий атама ва тушунчаларнинг номлари ва мазмунини белгилаш;

- бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича умумий қоида ва тартибларини белгилаш;

- сертификатлаштириш бўйича синовлар ўтказиш қоида ва тартибларини аниқлаш;

- сертификатлаштириш жараёнида қўлланиладиган меъёрий ва раҳбарий ҳужжатларни белгилаш;

- бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича идоралар ва синов лабораториялари (марказлари)нинг аккредитлаш қоидаларини белгилаш;

- сертификатлаштириш қатнашчиларининг давлат бошқарув идоралари (органлари) билан ўзаро ҳамкорлик қилишини ташкил этиш.

Сертификатлаштириш маҳсулотлар, хизматлар ва жараёнларни меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини таъминлайди. Мувофиқлик турлари эса, Ўзбекистон сертификатлаштириш давлат тизимида белгиланган.

Маҳсулотларни сертификалаштириш бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича аккредитланган идоралар томонидан амалга оширилади. Сертификатлаштириш синовларини аккредитланган синов лабораториялари (марказлари) ўтказади.

Юқорида таъкидлагандек, сертификатлаштиришнинг вазифалари ҳам унинг асосий мақсадидан келиб чиқади ва бу вазифалар қуйидагилардан иборат:

- инсон ҳаёти ва соғлиги, юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулки ҳамда атроф-муҳит учун зарарли ёки хавфли бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва сотиш устидан қатъий назорот ўрнатиш;

- жаҳон бозорида миллий маҳсулот рақобатбардошлигини ошириш;

- миллий ва қўшма корхоналар ҳамда тадбиркорларнинг халқаро тижорат ишларида қатнашиши учун зарур бўлган шароитларни яратиш;

- истеъмолчини маҳсулот ишлаб чиқарувчи (сотувчи, бажарувчи)нинг ноинсофлигидан ҳимоя қилиш;

- истеъмолчиларнинг талабларида кўрсатилган талабларни маҳсулот сифати орқали таъминлаш.

2. Сертификатлаштиришнинг қонуний асослари ва йўналишлари

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонунига асосан *сертификатлаштириш* Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказилиши лозим бўлган маҳсулотлар ва хизматларнинг рўйхати ва қонун ҳужжатлари *талаблари асосида ўтказилади.* Сертификатлаштириш бўйича *қонун ҳужжатларининг асосини* Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги, «Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида»ги, «Ўсимликлар карантини тўғрисида»ги ва «Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги *қонунлар ташкил қилади* ва бу қонунлар талабларига кўра маҳсулотлар мажбурий

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

сертификатлаштиришдан ўтказилади. Мажбурий сертификатлаштиришни ўтказиш бўйича ишларни ташкил қилиш Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)га ёки унинг топшириғи бўйича мажбурий аккредитлаштирилган ҳолда сертификатлаштириш бўйича бошқа идораларга юклатилади.

Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги), сертификатлаштириш бўйича идоралар, синов лабораториялари (марказлари), текшириш идоралари, маҳсулот тайёрловчилар (сотувчилар) мажбурий сертификатлаштириш субъектлари ҳисобланади.

1996 йил 26 апрелда Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси томонидан қабул қилинган «Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуни сертификатлаштиришга яна қўшимча ҳуқуқий асослар яратиб берди. Ушбу қонунда мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулот реализация қилинганда истеъмолчига маҳсулотни сертификатлаштирилганлиги ҳақида ахборот берилиши кераклиги алоҳида таъкидлаб ўтилган. Чунки, ушбу ахборотнинг йўқлиги сабабли давлат бошқарув идораларининг кўрсатмаси бўйича маҳсулотнинг сотилиши тўхтатилиши мумкин.

«Озиқ-овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида»ги Қонун юқоридаги Қонун сингари сертификатлаштириш учун қонуний асослардан бири бўлиб ҳиобланади. Бу Қонунда гигиена сертификатини расмийлаштириш зарурлиги кўрсатиб берилган бўлиб, унинг асосида озиқ-овқат маҳсулотлари рўйхатдан ўтказилади ва сертификатлаштирилади.

«Ўсимликлар карантини тўғрисида»ги Қонунга асосан 1997 йилдан бошлаб ўсимлик маҳсулотларини Ўзбекистон Республикасига олиб кириш ва ундан чиқариш қонун-қоидалари белгиланган. Ушбу Қонунда кўрсатилиши бўйича республика ҳудудига олиб кириладиган ўсимлик маҳсулотларига *фитосанитария* (ўсимликлар карантини бўйича давлат инспекцияси органи томонидан берилади-ган) сертификатини расмийлаштириш талаб этилади

Юқорида кўрсатиб ўтилганлардан ташқари айрим ривожланган давлатлар маҳсулот (хизмат, жараён)ни экологик сертификатлаштириш бўйича ҳам маълум даражада тажрибаларга эга. Ўзбекистон Республикаси бу масала бўйича ҳали етарли даражада тажрибага эга эмас. Шунга қарамасдан, республикада бу соҳа бўйича маълум даражада ишлар олиб борилмоқда. Айниқса, бу соҳада атроф-муҳитни бошқариш ва экологик аудит бўйича қўлланмаларни ўз ичига олган ИСОнинг 14000 серияли халқаро стандартларининг қабул қилиниши Ўзбекистонда экологик нуқтаи-назардан маҳсулотлар (хизматлар ёки жараёнлар)ни сертификатлаштириш бўйича ишларни янада ривожланишида муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Экологик сертификатлаштиришнинг асосий мақсади, табиий муҳитни минимал даражада ифлослантирадиган ва истеъмолчи ҳаёти, соғлиги, мол-мулки ва яшаш шароити учун маҳсулот хавфсизлиги кафолатини берувчи технологик жараёнлар жорий этиш ва товар ишлаб чиқарувчиларни рағбатлантиришдан иборат.

Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими қуйидаги йўналишларга асосланган ҳолда ўз фаолиятини олиб боради:

- сертификатлаштириш объекти ҳақидаги ахборотни ишончлилиги ва белгиланган даражадаги аниқлигини таъминлаш;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- синов лабораториялари (марказлари)нинг тайёрлиги ва истеъмолчиларга нисбатан мустақиллигини таъминлаш;

- чет эл истеъмолчиларига нисбатан камситиш каби иллатларни бартараф этиш;

- аризачининг сертификатлаштириш ишлари бўйича сертификатлаштириш идоралари ва синов лабораториялари (марказлари)ни ўзининг хоҳишига кўра танлаш ҳуқуқини таъминлаш;

- сертификатлаштириш томонлари ва эксперт-аудиторларнинг нотўғри ҳаракатлари учун қонун олдида жавобгарлигига эришиш;

- сертификатлаштириш фаолиятида ИСО/ МЭК тавсияномалари ва қоидалари ҳамда бошқа халқаро ҳужжатлардан фойдаланиш;

- Ўзбекистон Республикаси иштирокидаги турли келишувлар ва битимлар асосида сертификатлаштириш бўйича чет эл идоралари ва синов лабораторияларини аккредитлаш, уларнинг сертификатлари ва мувофиқлик белгиларини тан олишга эришиш;

- тижорат сирлари билан боғлиқ бўлган ахборотларнинг махфийлигини таъминлаш ва уларга риоя қилиш;

- керак пайтларда сертификатлаштириш ишларига истеъмолчилар жамиятларини жалб этиш ва бошқалар.

3. Сертификатлаштириш миллий тизимининг атамалари ва уларнинг таърифлари

Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизимида қўлланиши шарт бўлган атама ва таърифлар амалдаги Ўз.РСТ 5.5-93 (Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими. Асосий атамалар ва таърифлар) стандарти ва Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги Қонунида кўрсатилган.

Ушбу меъёрий ҳужжатларда кўрсатилган атамалар расмий ҳужжатларда ҳам худди меъёрий ҳужжатларда қандай кўрсатилган бўлса, шундай ёзилиши шарт, чунки бундай ҳужжатларда стандартлаштирилган атамалар ўрнига уларнинг синонимларини қўллаш қатъиян ман этилади.

Сертификатлаштириш бўйича атамалар ва тушунчалар қуйидагича таърифланади:

Мувофиқлик – бу маҳсулот, хизмат ёки жараёнга белгиланган барча талабларга риоя қилиш ёки уларни бажаришликдир.

Маҳсулот мувофиқлигини ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчилардан манфаатдор бўлмаган учинчи томон (ташкилот ёки шахс) тасдиқлайди. Одатда бу ҳолда учинчи томон вазифасини синов лабораториялари (марказлари) бажаради. Чунки, ҳар қандай синалган намунанинг маълум бир стандарт ёки бошқа меъёрий ҳужжат талабига мос келишини синов лабораториялари тасдиқлайди. Бундай фаолиятга *мувофиқликни сертификатлаштириш* дейилади. Мувофиқликни сертификатлаштириш фолиятини ўтказиш учун ўз тартиб қоидаларига эга бўлган тизим, сертификатлаштириш тизимлари минтақа ва халқаро даражасида жорий этилиши мумкин. Сертификатлаштириш тизимини бажарадиган ва назорат қила-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

диган марказий идора сертификатлаштириш соҳасидаги ўз ваколати ва мувофиқликни сертификатлаштириш ҳуқуқини бошқа идорага бериши мумкин.

Маҳсулот, хизмат ёки жараённинг меъёрий ҳужжатларда белгиланган талабларга асосан ишлаб чиқарилганлигини тасдиқлаш учун учинчи томон ҳам маълум бир тартибда фаолият олиб боради. Бундай (учинчи томон) фаолиятнинг таркиби ва тартиби *сертификатлаштириш схемаси* дейилади.

Мувофиқлик сертификати- бу маҳсулот, хизмат ёки жараёнларнинг маълум бир стандарт ёки бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келишини ишонтирадиган ва сертификатлаштириш тизими қоидалари асосида нашр этилган ҳужжат. Мувофиқлик сертификати, учинчи томондан маҳсулот, хизмат ёки жараёнларнинг уларга белгиланган талаблар асосида ишлаб чиқарилганлигини тасдиқлаган ҳолда берилади.

Мувофиқлик белгиси ҳам худди шу асосда берилади. *Мувофиқлик белгиси* деб, ушбу маҳсулот, хизмат ёки жараённи маълум стандарт ёки бошқа меъёрий ҳужжатга мос келишини ишонтирувчи сертификатлаштириш тизими қоидалари асосида берилган ёки ишлатиладиган ва маълум тартибда ҳимоя қилинадиган белгига айтилади.

Мажбурий сертификатлаштириш- бу сертификатлаштириш ваколатига эга бўлган идора томонидан маҳсулот (хизмат)нинг стандартлардаги мажбурий талабларга мувофиқлигини тасдиқлашдир.

Ўзбекистон Республикасида маҳсулот (хизмат)ни сертификатлаштириш мажбурий ва ихтиёрий равишда амалга оширилади.

Маҳсулот (хизмат)ларни мажбурий сертификатлаштириш тартиби Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонуни асосида ишлаб чиқилган. Ушбу Қонун хавфсизлигини тасдиқлаш талаб этиладиган маҳсулотлар, шу жумладан озиқ-овқат маҳсулотларини Республика ҳудудига олиб келиш ва уларни четга чиқариш қоидаларини белгилайди ҳамда бу тартиб Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан тасдиқланади. Шунинг билан биргаликда сертификатлаштирилиши шарт бўлган маҳсулотлар рўйхати ҳам ҳар йили Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан тасдиқланади ва бу рўйхатда сертификатлаштирилиши шарт бўлган маҳсулотларнинг коди кўрсатилади.

Ихтиёрий сертификатлаштириш деганда, ишлаб чиқарувчи (бажарувчи), сотувчи (таъминловчи) ёки истеъмолчи ташаббуси билан ихтиёрий равишда ўтказиладиган сертификатлаштириш тушунилади.

Сертификатлаштириш соҳасидаги гувоҳнома - бу сертификатлаштириш тизими қоидаларига асосан нашр этилган ҳужжат. Бу ҳужжат сифат сертификати билан биргаликда маҳсулоти ёки хизмати сертификатлаштиришдан ўтказилган шахс ёки идора (корхона,ташкилот)га берилади ва бу ҳужжат (лицензия) шахс ёки идорага ундан тегишли равишда фойдаланиш ҳуқуқини беради.

Сифат сертификати – бу етказиб берилаётган молга илова қилинадиган ва унинг сифатини тасдиқлайдиган ҳужжат.

Маҳсулот, хизмат ва жараёнлардан ташқари корхона ёки ташкилотнинг ишлаб чиқариш шароитлари ҳам сертификатлаштиришдан ўтказилади. *Ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш* – бу сертификатлаштириш идораси ёки бошқа

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

махсус ваколатга эга бўлган идора томонидан маълум маҳсулотни ишлаб чиқариш учун зарур ва етарли шароитлар мавжудлигини, унга тегишли бўлган меъёрий ҳужжатларда белгиланган талабларнинг барқарорлиги ва сертификатлаштиришда назорат остига олинишини таъминлашнинг расмий тасдиғидир.

Сифат тизимини сертификатлаштириш деганда, тизимнинг халқаро ёки миллий стандарт талабларига мувофиқ келишини текшириш, баҳолаш ва сертификат бериш орқали тасдиқлаш ҳақидаги фаолият тушунилади. Сифат тизимини сертификатлаштириш таъминловчининг рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқара олишига тўлиқ ишонч ҳосил қилиш мақсадида ўтказилади.

Маҳсулотнинг тавсифлари миллий ва халқаро меъёрий-техник ҳужжатларга мос келишини аниқлаш учун ўтказиладиган синовларга *сертификатлаштириш синовлари* деб аталади. .Сертификатлаштириш синовлари учун маҳсулотдан намуналар олинади ва ушбу намуналар бўйича сертификатлаштириш синовлари ўтказилади.

Синов лабораториялари (марказлари)нинг маълум синовлар ёки синовларнинг маълум хилларини амалга ошириш ҳуқуқларини расмий жиҳатдан тан олиш лабораторияларни аккредитлаш дейилади. Лабораторияларни акредитлаш учун аккредитловчи идоралар ўз иш тартиби ва бошқариш қоидаларига эга бўлиши лозим. Ўз иш тартиби ва бошқариш қоидаларига эга бўлган тизим *лабораторияни аккредитлаш тизими* деб аталади. *Лабораторияларни аккредитлаш мезони* деганда эса, синов лабораториясини аккредитлаш учун қаноатлантириши лозим бўлган аккредитлаш идораси томонидан ишлатиладиган барча талаблар мажмуаси тушунилади. Лабораторияни аккредитлаш мақсадида унинг мезонларига мувофиқлигини текшириш орқали аниқлаш *лабораторияни аттестациялаш* деб аталади. Аккредитлашдан ўтган синов лабораториялари эса, *аккредитланган лаборатория* дейилади.

Юқорида кўрсатиб ўтилганлардан ташқари сертификатлаштириш соҳасида «Эксперт-аудитор», «Текширувчан назорат» каби атамалар ва «бир, икки ва кўп томонлама келишувлар» деган тушунчалар ҳам ишлатилади.

Эксперт-аудитор деб, сертификатлаштириш соҳасида муассаса ва корхоналар фаолиятини баҳолаш ҳамда назорат қилиш ҳуқуқига эга бўлган ва аттестациядан ўтган шахсга айтилади. *Текширувчан назорат* деганда эса, сертификатлаштириш учун аккредитланган идоралар синов лабораторияларининг фаолияти, маҳсулотнинг сертификатлаштирилганлиги ва ишлаб чиқарилишини назорат қилиш тушунилади.

Бир томонлама келишув- бу биринчи томон тарафидан иккинчи томоннинг иш натижаларини тан олиш ҳақидаги келишув. *Икки томонлама келишув* эса, икки томоннинг иш натижаларини қамраб олувчи ўзаро тан олиш ҳақидаги келишувдир. Иккидан ортиқ томонларнинг иш натижаларини ўзаро тан олиш ҳақидаги келишув *кўп томонлама келишув* деб аталади. Бу тушунчалар асосан сертификатлаштириш ва бошқа мамлакатларнинг сертификатларини тан олиш жараёнида ишлатилади.

Сертификатлатириладиган маҳсулотнинг хавфсизлиги ва сифати бўйича ишлатиладиган атама ва тушунчалар Ўзбекистон Республикасининг «Озиқ-овқат

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида»ги қонунида ифодалаб берилган.

Шу нарсани таъкидлаб ўтиш жойизки, Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги Қонуни ва сертификатлаштириш бўйича бошқа меъёрий ҳужжатлар талабларига кўра сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотни, шу жумладан озиқ-овқат маҳсулотларини мувофиқлик сертификатисиз ёки мувофиқлик белгисисиз реализация қилиш (сотиш) қатъиян ман этилади.

Таянч иборалар:

корхона сифат тизими; ИСО/МЭК, ИСО, EN 45000; тизим мақсади; корхона сифат тизими; виждонсизлик; қонун ҳужжатлари; фитосанитария сертификати; ахборот ишончлилиги; ахборот махфийлиги; мувофиқлик, мувофиқлик сертификати ва белгиси; сертификатлаштириш тизими ва идораси; мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштириш; сертификатлаштириш соҳасида гувоҳнома (лицензия); сифат сертификати; лабораторияни аккредитлаш, аккредитланган лаборатория; сертификация синовлари; эксперт-аудитор; сертификатлаштириш учун намуна; бир, икки ва кўп томонлама келишув; текширувчан назорат ва бошқалар.

Мавзу 11. Сертификатлаштириш бўйича миллий идоралар ва уларнинг вазифалари

1. Сертификатлаштириш бўйича миллий идоралар ва уларнинг вазифалари.
2. Синов лабораторияларини аккредитация қилиш тартиблари.
3. Маҳсулотларни сертификатлаштириш схемалари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларини сертификатлаштириш тўғрисида »ги қонуни.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 1992 йил 2 мартдаги «Ўзбекистон Республикасида сертификатлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш тўғрисида»ги 93- сонли қарори.

3. Ҳудойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатини бошқариш. Маърузалар матни. – Самарқанд : Сам КИ , 2004.

4. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. – Самарқанд , 2004.

5. Стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш ва сифатни бошқариш асослари. Услубиятли қўлланма. Ўрта ва кичик бизнес раҳбарлари ва мутахассислари учун. – Тошкент, 2001.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

1. Сертификатлаштириш бўйича миллий идоралар ва уларнинг вазифалари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошидаги давлат стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш маркази Ўздавстандарт Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонунининг 5-моддасида кўрсатилгандек, Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш буйича миллий идораси ҳисобланади ва у қуйидаги йўналишда ўз фаолиятини олиб боради:

- сертификатлаштириш соҳасида давлат сиёсатини амалга ошириш, сертификатлаштиришни ўтказиш бўйича умумий қоидалар белгилаш ва улар ҳақида расмий ахборотларни матбуотда босиб чиқиш;
- республикамизда сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш бўйича дастурлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва уларни Ҳукумат муҳокамасига тақдим этиш;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамаси билан келишилган ҳолда халқаро сертификатлаштириш тизимларига қўшилиш тўғрисида қарорлар қабул қилиш ҳамда сертификатлаштириш натижаларини ўзаро тан олиш тўғрисида битимлар тузиш, сертификатлаштириш масалалари бўйича бошқа давлатлар ва халқаро ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорлик қилиш ва Ўзбекистон Республикасини ушбу ташкилотлар фаолиятида қатнашишларини таъминлаш;
- мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотлар рўйхатини белгилаш;
- бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича идоралар, синов лабораториялари (марказлари), сертификатлаштириш соҳаси бўйича назорат қилиш идоралари ҳамда сифат бўйича эксперт-аудиторларни аккредитлаш ;
- сертификатлаштирилган маҳсулотлар, сифатни бошқариш тизимлари, сертификатлаштириш бўйича аккредитланган идоралар, синов лабораториялари (марказлари), сифат бўйича эксперт-аудиторларнинг Давлат реестрини юритиш ҳамда озиқ- овқат маҳсулотлари ва уларни тайёрлашда ишлатиладиган жиҳозларнинг давлат рўйхатидан ўтказиш ;
- сертификатлаштириш қоидаларига риоя қилиш ҳамда синов лабораториялари ва бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш идоралари томонидан сертификатлаштирилган маҳсулотлар устидан давлат текшируви ва назоратини амалга ошириш ;
- мувофиқлик сертификатлари ва белгиларини амал қилишини бекор қилиш ва тўхтатиш, сертификатлаштириш бўйича идоралар (органлар) нинг аккредитланганлиги ҳақидаги гувоҳномаларини бекор қилиш, сертификатлаштириш бўйича қонуний меъёрларни бузганлиги учун синов лаборатриялари (марказлари) нинг фаолиятини тўхтатиб қўйиш.

Бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) томонидан аккридитланган идоралар қуйидаги вазифаларни бажаради:

- бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш тизимини тузиш ва уларнинг амал қилинишини таъминлаш ;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- сертификатлаштиришни ташкил қилиш ва ўтказиш;

- миллий мувофиқлик ёки чет мамлакатларининг мувофиқлик сертификат белгиларини бериш ва расмийлаштириш ;

- сертификатлаштирилган маҳсулот устидан текширувларни амалга ошириш;

- республикада сертификатлаштириш миллий тизимининг талабларига асосан сертификатлаштириладиган маҳсулот турлари ва мажбурий сертификатлаштириш учун меъёрий ҳужжатларни белгилаш ;

- сертификатлаштириш, аккредитлаш ва синовлар бўйича тизимининг Давлат рўйхатини олиб бориш;

- маҳсулотларни сертификатлаштириш тартибларини аниқлаш.

Юқорида таъкидланганидек, республика ҳудудларида сертификатлаштириш бўйича миллий идора (орган)лар вазифаларини стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш метрологик хизматлар (СМСМХ) бажаради. Бу ҳужжатлар Ўздавстандарт ваколати асосида қуйидаги ишларни бажаради:

- маҳсулот (хизмат) ишлаб чиқарувчилар ва таъминловчиларга сертификатлаштириш қоидалари тўғрисида расмий равишда хабар бериш ;

- сертификатлаштириш қоидаларига риоя қилиш устидан давлат текшируви ва назорати ҳамда улар томонидан сертификатлаштирилган маҳсулотларнинг инспекцион текширувини амалга ошириш ;

- ушбу ҳудудда сертификатлаштирилган маҳсулотлар реестрини юритиш;

- Ўздавстандарт топшириғига асосан сертификатлаштириш бўйича ҳудудий идоралар ва синов лабораториялари (марказлари)ни аккредитлаш бўйича комиссиялар ташкил қилиш, уларнинг иши, идора ва лабораториялари (марказлари) ҳамда инспекцион текширувларида иштирок этиш .

Юқорида кўрсатиб ўтилган вазифаларни амалга ошириш мақсадида Ўздавстандарт илмий - тадқиқот, синов ташкилотлари, илмий- техник ва жамоа ташкилотлари ҳамда истеъмолчилар жамиятларини жалб этади.

2. Синов лабораторияларини аккредитация қилиш тартиблари

Барча сертификатлаштириш идоралари ва сертификатлаштириш синовларини ўтказувчи лабораториялар (марказлар) мажбурий равишда аккредитациядан ўтишади.

Аккредитлаш ёки аккредитациядан ўтиш деганда, мувофиқликни баҳолаш ва тасдиқлаш, шунингдек инсон фаолиятининг иқтисодий, ҳуқуқий, техник ва бошқа турли соҳаларида сертификатлаштиришни амалга ошираётган лаборатория ва идораларнинг лаёқатлигини баҳолаш ҳамда тан олишнинг халқаро амалиётида тан олинган усули тушунилади.

Ҳар қандай лаборатория, унинг қайси тармоқ ёки мулк шаклига мансуб бўлиши, ёки қайси идорага бўйсунишидан катъий назар маҳсулотни сертификатлаштириш учун аккредитланиши мумкин. Бунинг учун лаборатория холисона синов натижаларининг ишончлилиги ва аниқлигини таъминлайдиган ҳуқуқий ҳамда ташкилий ҳолат ва сифат тизимига эга бўлиши керак. Бундай лабораториялар белгиланган тартибда Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)га буюртмалар беради ва унга «Аккредитациядан ўтган лабораторияси тўғрисида» Низомнинг лой-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

иҳаси, лаборатория паспорти ва тўлдирилган анкета саволномаси илова қилинади. Сўнгра талабнома (буюртма) иловалари билан Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) ёки унинг топшириғи бўйича сертификатлаштириш услубий маркази Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш ва маҳсулот сифатини бошқариш соҳасидаги тадқиқотлар ва мутахасислар тайёрлаш институти (Ўз ТМТИ) томонидан кўриб чиқилади. Буюртмага илова қилинган ҳужжатларни экспертизадан ўтказади ва экспертиза натижалари бўйича Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) тегишли қарор қабул қилади ва қарор тўғрисида талабгар лаборатория ҳамда сертификатлаштириш идорасига хабар беради. Агар экспертиза натижалари бўйича ижобий қарор қабул қилинса, у ҳолда Ўздавстандарт ёки унинг топшириғига асосан сертификатлаштириш идораси лабораторияни текшириш бўйича таркиби Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) томонидан тасдиқланган махсус комиссия тузилади ва бу комиссия таркибига Ўзстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) ёки сертификатлаштириш идорасининг вакили ёки ходими (раис), Ўз ТМТИ нинг мутахассиси, ишлаб чиқарувчи ва бошқа ташкилотларнинг вакиллари ҳамда сертификатлаштириш давлат тизимининг эксперт - аудиторлари киради.

Ушбу комиссия аккредитландиган лаборатория ҳолатини асосий ҳужжатлар ва аккредитлаштириш талабларига жавоб бериш даражаси, техник лаёқатлиги ва холислигини текширади. Шунинг билан биргаликда лабораториянинг техник лаёқатлигини баҳолаш пайтида лабораториянинг ташкилий ва бошқарув даражаси, раҳбариятнинг жавобгарликни ҳис қилиши, мутахасислар билан таъминланганлиги ва ходимларнинг малакаси, ишлаб чиқарувчилар билан ўзаро манфаатлик жойларининг йўқлиги ҳам текширилади.

Юқорида кўрсатиб ўтилганлардан ташқари комиссия томонидан лабораториянинг қуйидаги кўрсаткичлари ҳам текширишдан ўтказилади :

- синовлар ўтказиладиган жойларда натижаларнинг аниқлилиги ва ўлчаш натижаларига таъсир этадиган атроф- муҳит омиллари (ҳарорат, намлик, ҳавонинг тозалиги, товуш, тебраниш , электр энергия ва бошқалар);
- лабораторияда қўлланиладиган синиш усулларининг меъёрий ҳужжатларда белгиланган талаблар, санитария меъёри ва қоидалари, техник ва ёнғин хавфсизлиги ҳамда атроф - муҳитни муҳофаза қилиш талабларига жавоб бериш даражалари;
- синов жиҳозлари ва ўлчаш воситаларининг ҳолати;
- ҳар бир жиҳоз ва ўлчаш воситаларининг рўйхатдан ўтганлиги тўғрисидаги ҳужжатлар (варақа ,карта ва шунга ўхшашлар);
- жиҳоз ва ўлчаш воситаларининг номи, тури, ишлаб чиқарган корхона ёки фирма, завод ва инвентар тартиб рақамлари (номерлари), ишлаб чиқилган санаси, ишлатилиб бошлаган санаси, сотиб олинган вақтидаги ҳолати (янги, таъмирланган, аввал фойдаланилган), ўрнатилган жойи, кўрикдан ўтганлиги ва бошқалар;
- синаладиган маҳсулот учун техник талаблар белгилайдиган ҳужжатлар, қўлланаётган ўлчаш воситаларини давлат кўригидан ва синаш жиҳозларини аттестациядан ўтказиш услублари, синаш натижалари тизимини белгилайдиган ҳужжатлар (қарорлар, ишчи журналлар, ҳисоботлар ва бошқалар).

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Комиссия ўтказилган текшириш натижалари асосида белгиланган тартибда далолатнома тузади ва унга барча комиссия аъзолари имзо чекканларидан сўнг унинг бир нусхаси аккредитланаётган лаборатория раҳбарига таништириш учун юборилади.

Агар текшириш натижалари бўйича аккредитланаётган лабораториянинг техник лаёқатлиги ва холислиги бўйича ёки фақат техник лаёқатлиги бўйича аккредитлаш учун комиссия томонидан қарор қабул қилинса, у ҳолда лабораторияга у ёки бу кўрсаткичи бўйича мувофиқлик сертификати берилади.

Аккредитлаш аттестацияси 5 йил муддатга берилади ва шунинг билан биргаликда аккредитлашдан ўтган синов лаборатория тўғрисидаги «Низом» лойиҳаси ҳам Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)нинг бош директори ёки унинг ўринбосари томонидан тасдиқланади. Аккредитациядан ўтган синов лабораторияси Давлат реестри (рўйхати) га киритилади ва шу кундан бошлаб синов лаборатория аттестациядан ўтган деб ҳисобланади.

Давлат реестридан ўтган аккредитлаш ҳақидаги аттестат ва Ўздавстандарт («Ўзстандарт агентлиги) томонидан тасдиқланган «Низом» лойиҳаси аккредитланган синов лабораториясига юборилади.

Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш ва маҳсулот сифатини бошқариш соҳасидаги тадқиқотлар ва мутахассислар тайёрлаш институти (Уз ТМТИ) Ўзбекистон Республикаси сертификатлаштириш миллий тизимининг илмий - услубий маркази сифатида маҳсулотларни сертификатлаштириш ва аккредитлаш бўйича асос бўлувчи меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқади, сертификатлаштириш идоралари ва синов лабораториялари (марказлари) да ишлайдиган мутахассислар ҳамда эксперт- аудиторлар малакасини ошириш, уларни тайёрлаш ва сертификатлаштириш идораларига бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича услубий ёрдам кўрсатади.

3. Маҳсулотларни сертификатлаштириш схемалари

Юқорида таъкидлаб ўтилгандек, маҳсулотларни сертификатлаштиришга тайёрлаш ва уни ўтказиш аккредитациядан ўтган сертификатлаштириш идоралари томонидан амалга оширилади.

Маҳсулотларни сертификатлаштиришдан ўтказиш бўйича Ўздавстандарт томонидан умумий қоидалар белгиланган ва улар миллий ҳамда чет эл сертификатлаштириш объектлари учун ҳам тегишлидир.

Ўзбекистон мувофиқлик сертификатлари ва мувофиқлик белгиларини чет элда ҳам тан олиш имкониятини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси сертификатлаштириш миллий тизими (Ўз СМТ) қоидалари ИСО \ МЭК, ИСО халқаро стандартлари, EN 45000 Оуропа стнандартлари, сертификатлаштириш ишларини амалга ошираётган бошқа халқаро меъёрлар ва қоидаларга асосан тузилган.

Ҳозирги кунда республикамизда сертификатлаштириш бўйича халқаро тажрибага асосланган миллий ва импорт қилинаётган маҳсулотларни мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштиришнинг умумий тартиби ва сертификатлаштириш

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

схемаларини белгилайдиган Ўзбекистон давлат стандарти O`z DSt 5.7:2003 қабул қилинган ва у 2004 йилдан буён амалда.

O`z DSt 5.7: 2003 Ўзбекистон давлат стандарти бўйича барча маҳсулотларни Ўзбекистон миллий стандартлаштириш тизимида мажбурий ва ихтиёрий равишда сертификатлаштиришдан ўтказиш учун 10 та (1,1[a]; 2,2[a]; 3,3[a]; 4,4[a]; 5;6;7;8;9,9[a]; 10,10[a]) сертификатлаштириш схемаси назарда тутилган. Шулардан 1- 6, 9[a] – 10[a] схемалари мувофиқлик сертификатининг амал қилиш муддати даврида серялаб ишлаб чиқариладиган, 7,8 ва 9 схемалар сертификатсиз ишлаб чиқарилган маҳсулотлар партияси ва онда-сонда ишлаб чиқариладиган буюмларни сертификатлаштиришидан ўтказишда қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси сертификатлаштириш миллий тизими томонидан қабул қилинган сертификатлаштириш схемалари қуйидагилардан иборат:

1схема. Маҳсулот намунасини синовдан ўтказиш.

Бу схема ёрдамида фақат маҳсулот намуналарининг турларини меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келишини (мувофиқлигини) махсус тасдиқланган синов ташкилотлари (идоралари) да синовдан ўтказилади, яъни синовга тақдим этилган намунани белгиланган талабларга мувофиқлиги тасдиқланади холос. Бу схема бўйича сертификатлаштириш натижалари маҳсулот сифатининг доимийлигини кафолатлай олмайди. Сертификат берувчи идора синовдан сўнг ҳеч қандай текширув ёки назоратни ташкил қилмайди. Бу схема ўзининг оддийлиги ва кам чиқимлилиги сабабли миллий ҳамда халқаро савдо муносабатларида муайян даражада тарқалган .

2-схема. Бу схема бўйича маҳсулот намуна турлари махсус тасдиқланган синов ташкилотларида синовдан ўтказилади, сўнгра унинг сифатини савдо шахобчаларидан вақти- вақти билан олинадиган намуналар асосида назорат қилиб турилади . Бу схема ёрдамида тақдим этилаётган намуналар сифатини баҳолаш билан бир қаторда четдан келтирилган серияли ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини ҳам баҳолаш мумкин. Бу ҳол унинг афзаллигини билдиради. Агар назорат синовлари натижаси бўйича маҳсулот сифати меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқ келмаса , у ҳолда маҳсулотни савдо шахобчаларидан чиқариб ташлаш мумкин бўлмайди ёки уни чиқариб ташлаш учун айрим қийинчиликлар туғилади. Бу ҳол эса бу схеманинг камчилиги ҳисобланади.

3 - схема. Бу схема намуналарга сертификат берилгандан сўнг сотувчи ёки истеъмолчига юбормасдан олдин вақти - вақти билан тайёрловчи корхонанинг тайёр маҳсулотлар омборидан олинадиган намуналарни синаш йўли билан инспекцион текширув ўтказишни назарда тутади. Бу схеманинг 2- схемадан фарқи шуки, маҳсулот савдога тушмасдан туриб синов назоратидан ўтказилади ва меъёрий ҳужжат талабларига мувофиқ бўлмаса, у ҳолда маҳсулотнинг истеъмолчига жўнатилиши тўхтатилиб, сифатсиз маҳсулот ишлаб чиқаришнинг олди олинади.

Бу схема бўйича сертификат 12 ой муддатга берилади ва ҳар 6 ойда бир марта назорат қилинади.

4 – схема. Бу схема 3-схемадан шуниси билан фарқ қиладики, бунда қўшимча равишда сотувчидан олинадиган намуналарнинг ҳам инспекцион текшируви ўтказилади. 4- схема серияли ишлаб чиқариш маҳсулотларини ҳар томонлама ва қатъийроқ инспекцион текширувини ўтказиш зарур бўлганда қўлланилади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

5 – схема. Сертификатлаштиришнинг бу усули фақат маҳсулот сифатини назорат қилибгина қолмасдан, балки корхонада ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини керакли даражада бўлишини ҳам назорат қилади. Бу схема саноати ривожланган давлатларда ҳам халқаро сертификатлаштириш тизимларида энг кўп тарқалган схема ҳисобланади. 5- схеманинг бошқа схемалардан фарқи унинг мураккаблиги ва нисбатан кўп чиқим талаб қилишида, унинг фаоллиги эса истеъмолчининг маҳсулот сифат даражасининг юқори эканлигига ишонч ҳосил қилишидадир. Бу эса асосий мезон ҳисобланади.

6- схема. Бу усул айрим пайтларда корхона- тайёрловчини аттестациялаш усули ҳам деб аталади ва у фақат корхонадаги маҳсулот сифатини таъминлаш орқали тизимни баҳоланишини ўтказишга асосланган (мўлжалланган) бўлиб, фақат корхонанинг белгиланган сифат даражасидаги маҳсулот ишлаб чиқариш қобилятини баҳолайди.

7- схема. Бу схема товарлар партиясини синаш учун мўлжалланган. Бунда корхона ишлаб чиқараётган ёки четдан келтирилган (импорт бўйича) товарлар партиясидан белгиланган қоидалар бўйича ўртача кичик намуналар танлаб олинади ва аккредитланган лабораторияда синовлардан ўтказилади, сўнгра сертификат бериш процедураси бажарилади, инспекцион текширув ўтказилмайди.

8- схема. Бу усул тайёрланган ҳар бир ёки айрим буюмларнинг меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини синовлар ўтказиш йўли билан аниқлашга асосланган бўлиб, маҳсулотни истеъмол қилиш жараёнларида унинг меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келмаслиги натижасида истеъмолчига катта иқтисодий зарар етказганида қўлланилади. Сертификатлаштиришнинг бу усули кўпроқ қимматбаҳо металлар ва қотишмалардан тайёрланган буюмларда қўлланилади, чунки бу ерда қимматбаҳо металларнинг белгиланган миқдори, таркиби ва уларнинг тозалиги текширилади.

Маҳсулот сифатини етказиб берувчи ташкилот деклорациясида кўрсатилган талабларга мувофиқ келиш-келмаслигини тасдиқлаш учун 9-$10^{а}$ сертификатлаштириш схемалари қўлланилади.

Агар сертификатлаштириш бўйича аккредетланган идора ушбу маҳсулотни корхонада ишлаб чиқарилиши мумкинлиги ва унинг синовлар натижасида тасдиқланган тавсифларининг барқарорлиги ҳақида аниқ маълумотлар бўлмаса, у ҳолда 1,2,3,4,9 ва 10 сертификатлаштириш схемалари $1^{а}$, $2^{а}$, $3^{а}$, $4^{а}$, $9^{а}$ ва $10^{а}$ схемалари билан биргаликда қўлланилади. Бундай ҳолларда корхонанинг ишлаб чиқариш ҳолати, сифат тизими ёки маҳсулотни сертификатлаштириш бўйича-экспертлар томонидан таҳлил қилиниши керак бўлади.

Маҳсулотни $1^{а}$, $2^{а}$, $3^{а}$, $4^{а}$, $9^{а}$ ва $10^{а}$ схемалари бўйича мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказиш пайтида ишлаб чиқарувчининг сифат тизими ёки ишлаб чиқаришга мувофиқлик сертификати мавжуд бўлса, у ҳолда ишлаб чиқариш ҳолати қайтадан баҳоланмайди

Таянч иборалар:

миллий идора йўналишлари ва вазифалари; СМСҲМ вазифалари; «Ўзстандарт» агентлиги ва махсус комисссия; лабораториянинг техник лаёқатлиги ва холислиги; Давлат реестри; ариза-деклорация; намуна; сертификат; мувофиқлик белгиси ва сертификати; синов лабораторияси ва бошқалар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Мавзу 12. Маҳсулотларни мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштириш

1. Маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш тартиблари.
2. Маҳсулотларни ихтиёрий сертификатлаштириш.
3. Миллий маҳсулотларни сертификатлаштириш тартибилари ва қоидалари .
4. Чет эл мамлакатларининг сертификатлаштириш амалиёти .

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Сборник нормативно – правовых документов по стандартизации, метрологии и сертификации. Для руководителей и специалистов среднего и малого бизнеса. – Тошкент, 2001.

2. Худойшукуров Т., Каримов М. Стандартлаштириш, метрология ва сифатни бошқариш. Маърузалар матни. – Самарқанд: Сам КИ, 2004.

3. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. – Самарқанд, 2004.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 14 августдаги 409 – сонли («Ўзбекистон Республикаси ҳудудига келтириладиган ва унинг ҳудудидан четга чиқариладиган, хавфсизлигини тасдиқлаш учун мажбурий сертификатлаштирилиши керак бўлган маҳсулотлар рўйхатини, сертификатлаштириш тартибини тасдиқлаш тўғрисида» ги) қарори.

5. Ўз РҲ 51- 094- 98 (Ўзбекистон сертификатлаштириш миллий тизими . Маҳсулотни идентификатлаштириш бўйича йўриқнома).

6. Ўз РҲ 51 – 062 –97 (Ўзбекистон сертификатлаштириш миллий тизими. Сертификатлашни тайёрлаш ва уни ўтказиш тартиби. Умумий талаблар).

1. Маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш тартиблари

Маълумки, сертификатлаштириш маҳсулотнинг истеъмолчи соғлиги, унинг мол- мулки ва атроф- муҳит учун зарарли хусусиятларини меъёрий ҳужжатларда кўрсатилган мажбурий талабларга мос келиш даражасини ўрганади. Ундан ташқари, сертификатлаштириш сертификатланган маҳсулот устидан давлат назоратини ҳам олиб боради. Ана шу кўрсаткичлари билан у маҳсулот сифатини назорат қилишдан фарқ қилади. Шунингдек сертификатлаштириш синовларини бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш мақсадида аккредитланган синов лабораториялари (марказлари), маҳсулот сифатини назорати эса давлат назорат идоралари томонидан олиб борилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларини сертификатлаштириш тўғрисида »ги қонунига асосан маҳсуот (хизмат) ни сертификатлаштириш ишларини ташкил қилиш бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича аккредитланган идораларга ёки миллий идора-Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)га юклатилган.

Ўзбекистон Республикаси миллий сертификатлаштириш тизимида икки хил сертификатлаштириш турлари ишлатилади: мажбурий ва ихтиёрий сертификат-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

лаштириш. Маҳсулот (хизмат)ларни у ёки бу турдаги сертификатлаштиришга мансублиги, уларнинг ташқи муҳит , инсон саломатлиги ва мол- мулкига *зарарли таъсири асосий меъзон бўлиб ҳисобланади.* Шунинг учун ҳам атроф - муҳит, инсон соғлиги ва унинг мол- мулкига таъсир кўрсатувчи маҳсулот (хизмат) лар, албатта мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказилади, қолган маҳсулотлар эса ихтиёрий равишда сертификатлаштирилади .

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 1994 йил 14 августдаги 409- сонли «Ўзбекистон Республикаси ҳудудига келтириладиган ва унинг ҳудудидан четга чиқариладиган, хавфсизлигини таъминлаш учун мажбурий сертификатлаштирилиши керак бўлган маҳсулотлар рўйхатини, сертификатлаштириш тартибини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори билан маҳсулотлар, шу жумладан сертификатлаштириш ва хавфсизлигини таъминлаш керак бўлган озиқ-овқат маҳсулотларини Республика ҳудудига киритиш ёки уларни республика ҳудудидан четга олиб чиқиб кетиш тартиб -қоидалари кўрсатиб берилган. Шунингдек ушбу қарор билан мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказиладиган маҳсулотлар рўйхати ҳам тасдиқланган.

Ушбу қарорга асосан озиқ – овқат маҳсулотларининг *барча турлари мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказилади.*

Мажбурий сертификатлаштириш ишларини ташкил қилиш ва ўтказиш Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш маркази – Ўздавстандартга ёки унинг топшириғига кўра бошқа аккредитациядан ўтган сертификатлаштириш идоралари (органлари) зиммасига юклатилади.

Шу нарсани алоҳида таъкидлаш лозимки, агар инсон ҳаёти, соғлиги ва унинг мол – мулки ҳамда атроф – муҳитга зарарли таъсир этиши мумкин бўлган маҳсулотлар тайёрлаш, улардан фойдаланиш, уларни ташиш ва сақлаш хавфсизлигини таъминлаш бўйича талаблар бўлмаса, у ҳолда давлат бошқарувининг тегишли идора (орган)лари *бундай талабномани* кечиктирмасдан *ишлаб чиқиши* ва уни *амалда қўллаши шарт.*

Миллий маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш қоида ва тартиблари Ўзбекистон Республикасининг раҳбарий ҳужжати (Ўз РҲ 51-062- 97. (Ўзбекистон сертификатлаштириш миллий тизими. Сертификатлаштиришни тайёрлаш ва уни ўтказиш тартиби . Умумий талаблар) да белгилаб берилган.

Мажбурий сертификатлаштириш деганда сертификатлаштириш ҳуқуқига эга бўлган сертификатлаштириш идораси томонидан маҳсулот, жараён ёки хизматнинг меъёрий ҳужжатларда белгиланган мажбурий талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш тушунилади.

Маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш *босқичларини* шартли равишда қуйидагиларга бўлиш мумкин:

- *деклорация* – талабнома бериш ва у асосида қарор қабул қилиш;
- *намуналар танлаш* (олиш), идентификациялаш ва синовдан ўтказиш;
- *ишлаб чиқариш* ёки сифат тизимини сертификатлаштириш (агар сертификатлаштириш тартиби бўйича сертификатлаштириш лозим бўлса,ёки аризачи талабига кўра);
- *мувофиқлик сертификати* ёки мувофиқлик белгиси *бериш* ва маҳсулотни *Давлат рўйхатига* (реестрига) киритиш;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Республика ҳудудида мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган, лекин мувофиқлик сертификатига эга бўлмаган ҳолда хилоф равишда мувофиқлик белгиси босилган маҳсуотларни сотиш (реализация қилиш) ман этилади.

Тайёрловчи (таъминловчи ёки тадбиркор) ларнинг *маҳсулотлари* мажбурий сертификатлаштиришдан *ўтиши лозим бўлганда,* улар қуйидаги қоида ва тартибларга амал қилишлари керак:

- мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотларни сертификатлаштириш учун тақдим этиш;
- маҳсулотларни сертификатлаштириш идора (орган) лари ёки улар тан олган идоралар томонидан берилган мувофиқлик сертификати ёки белгиси мавжуд бўлгандагина реализация қилиш ёки сотиш;
- агар сертификатлаштирилган маҳсулот белгиланган меъёрий ҳужжатлар талабларига жавоб бермаса ёки ушбу маҳсулотга берилган мувофиқлик сертификати ёки белгисининг амал қилиш муддати тугаган бўлса, у ҳолда маҳсулотни реализация қилишни тўхтатиб қўйиш;
- маҳсулот ишлаб чиқариш техналогик жараёнларига техник ёки бошқа ўзгартиришлар киритилганлиги тўғрисида сертификатлаштириш идораларига белгиланган тартибда хабар бериш ва бошқалар.

2. Маҳсулотларни ихтиёрий сертификатлаштириш

Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги қонунининг 17–моддасида кўрсатилганидек, ҳар қандай маҳсулот юридик ва жисмоний шахсларнинг ташаббуси билан унинг меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини тасдиқлаш учун ихтиёрий сертификатлаштиришдан ўтказилиши мумкин.

Юқорида қайд қилинганидек, Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш тизими маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштиришдан ташқари, ихтиёрий сертификатлаштиришни ҳам амалга оширади.

Юқорида кўрсатиб ўтилганидек, мажбурий сертификатлаштириш рўйхатига киритилмаган маҳсулотлар таъминловчи (тадбиркор, бажарувчи), сотувчи (таъминловчи) ёки истъмолчининг шахсий ташаббусига кўра ихтиёрий равишда сертификатлаштирилиши мумкин.

Ихтиёрий сертификатлаштириш деганда, ишлаб чиқарувчи, сотувчи ёки истеъмолчининг ташаббуси билан ихтиёрий равишда ўтказиладиган сертификатлаштириш тушунилади.

Ихтиёрий сертификатлаштиришнинг асосий мақсади маҳсулот рақобатбардошлигини таъминлаш ва ўзини сифат тизимига ишонч ҳосил қилишидан иборат. Шунингдек ихтиёрий сертификатлаштириш ўзига хос реклама вазифасини ҳам бажаради.

Ўз маҳсулотини сертификтлаштиришдан ўтказган талабгор (аризачи) ихтиёрий сертификатлаштириш қонун – қоидаларига биноан ўзининг хоҳлаган меъёрий ҳужжатини танлаш ҳуқуқига эга .

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Шунингдек талабгор (аризачи, юридик ёки жисмоний шахс) ўз маҳсулотини қандай кўрсаткичлар ва синаш услублари бўйича сертификатлаштиришни ҳам ўзи танлайди.

Маҳсулотларни ихтиёрий сертификатлаштириш қонун – қоидалари ва тартиблари ҳам маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш қонун – қоидалари ва тартибларига ўхшаш бўлиб, ихтиёрий сертификатлаштиришдан ўтган маҳсулотга ҳам мувофиқлик сертификати берилади.

Юқорида таъкидланганидек, четдан келтирилган ва сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулотлар ҳам мажбурий ва ихтиёрий сертификатлаштиришдан ўтказилади. Жумладан, чет эллик талабгор ёки аризачи (жисмоний ёки юридик шахс) ҳам ўзининг маҳсулотларини ихтиёрий равишда сертификатлаштиришдан ўтказиши мумкин. Бунда маҳсулотни ихтиёрий сертификатлаштиришдан ўтказиш тўғрисидаги қарорни белгиланган тартиб –қоидалар асосида талабгор ёки аризачининг ўзи қабул қилади. Чет эллик аризачининг маҳсулоти у ҳоҳлаган меъёрий ҳужжат (миллий, халқаро, давлатлараро ёки ҳоҳлаган ривожланган мамлакат меъёрий ҳужжатлар) талабларига асосан сертификатлаштирилади. Бундай маҳсулотларга ҳам мувофиқлик сертификати берилиб, республика сертификатлаштириш миллий тизимнинг Давлат рўйхати (реестри) дан ўтказилади.

Сертификатлаштириш тартиб ва қоидаларини белгиловчи ихтиёрий сертификатлаштириш тизими Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) билан келишилган ҳолда аккредитланган идоралар томонидан белгиланади.

3. Миллий маҳсулотларни сертификатлаштириш тартиблари ва қоидалари

Юқорида айтиб ўтилганидек, сертификатлаштиришдан мажбурий ўтказилиши лозим бўлган, аммо ҳали сертификатлаштиришдан ўтмаган барча маҳсулот республика ҳудудида реализация қилиниши (сотилиши) ман этилган.

Сертификатлаштиришни Ўзбекистон сертификатлаштириш миллий тизими доирасида ўтказиш учун республика ёки чет эл сўровчи (аризачи) си бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича аккредитдланган мувофиқлик идорасига деклорация – *буюртманома* юборади. Деклорация –талабномага сертификатлаштириш бўйича синовларни ўтказиш, сертификатни расмийлаштириш ва уни Давлат рўйхати (реестри)дан ўтказиш билан боғлиқ бўлган ҳужжатлар илова қилинади. Сертификатлаштириш бўйича идора деклорация –буюртманома
ни кўриб чиқади, уларни текширади ва таҳлил қилади, сўнгра 15 кундан кечиктирмасдан (ҳужжат келиб тушгандан сўнг) сертификатлаштириш бўйича барча асосий шартларни ўз ичига олган, яъни сертификатлаштириш схемаси ва сертификатлаштириш ўтказиладиган меъёрий ҳужжатлар кўрсатилган қарорни сўровчи (аризачи)га хабар қилади. Ундан ташқари қарорда синовларни ўтказадиган аккредитланган синов лабораториялари (марказлари) ва сифат тизими ёки ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш (агар бу сертификатлаштириш схемаси билан назарда тутилган бўлса) ким томонидан ўтказилиши ҳам кўрсатилади. Сертификатлаштириш идорасининг ижобий қарорини олган аризачи (талабгор) қарорда

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

кўрсатилган синов лабораторияси (маркази) билан синов ўтказиш билан боғлиқ бўлган харажатларни тўлаш ҳақида хўжалик шартномасини тузади.

Сертификатлаштиришнинг умумий муддати бир ойдан ошмаслиги керак.

Синовларни ўтказиш услублари, синовлар учун намуналар олиш (танлаш) қоидалари ва уларнинг мақсади ҳамда идентификациялаш (тенглаштириш, ўхшатиш) ва уларни сақлаш меъёрлари сертификатлаштириш меъёрий ҳужжатларида белгилаб берилган. Синов намуналари Ўз РҲ 51-094-98 (Ўзбекистон сертификатлаштириш миллий тизими. Маҳсулотни идентификатлаштириш бўйича йўриқнома) раҳбарий ҳужжат талабларига биноан идентификалаштирилади.

Синовлар ўтказишдан асосий мақсад –маҳсулот сифат кўрсаткичларининг ҳақиқий қийматлари ҳақида объектив ва ишончли ахборот олиш ва уларни ушбу маҳсулотни меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини баҳолашдан иборат.

Намуналар танлаб олиш сертификатлаштириш бўйича идора ёки синов лабораторияси томонидан сўровчининг иштирокида амалга оширилади ва далолатнома билан расмийлаштирилади. Агар унинг махфийлигига риоя қилиш керак бўлса, у ҳолда танлаб олинган намуналар ёпиқ идишларга солиниб, муҳрланиши ва кодланиши мумкин.

Бу пайтда далолатнома уч нусхада тузилади ва иккита нусхаси божхона идорасига юборилади.

Ўтказилган синов натижалари бўйича синов лабораторияси (маркази) қарор қабул қилади ва у ваколатланган мутахассислар томонидан имзо чекилгандан сўнг лаборатория (марказ) бошлиғи томонидан тасдиқланади.

Агар синов натижалари салбий бўлса, у ҳолда сертификатлаштириш идораси аризачи (сўровчи)га сертификат бермаслик тўғрисидаги рад хулосаси (жавоби) ни юборади.

Аризачи ва синов лабораторияси (маркази) ўртасида синов ўтказиш бўйича тузилган хўжалик шартномасига асосан синов намуналари сақланади, утиллаштирилади ёки аризачи (суровчи) га етказиб берилади.

Сертификатлаштириш идораси ўтказган синов натижалари бўйича тузилган қарорни кўриб чиқади ва у ижобий бўлса, маҳсулотга мувофиқлик сертификати бериш тўғрисида қарор қабул қилади. Сўнгра расмийлаштирилган мувофиқлик сертификати сертификатлаштириш миллий тизимининг Давлат рўйхатига (реестрига) киритилади ва унга рўйхатга олинган тартиб рақами (номери) қўйилади. Акс ҳолда у хақиқий деб ҳисобланмайди. Мувофиқлик сертификатининг амал қилиш муддати уч йилдан ошмаслиги керак.

Маҳсулотларни сертификатлаштиришдан ўтганлиги тўғрисидаги маълумотлар даврий равишда Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)нинг босма идоралари томонидан берилиб турилади.

Божхона таъминотида бўлган четдан келтирилган (импорт бўйича) маҳсулотдан намуналар танлаб олиш божхона идорасининг рухсати билан божхона инспектори ва товар эгаси ёки унинг вакили иштирокида сертификатлаштириш бўйича идора вакиллари томонидан бажарилади. Бунда уч нусхада танлаб олиш далолатномаси тузилади, улардан иккинчи нусхаси божхона идорасига топширилади. Қолган процедуралар (иш тартиби) юқорида қайд этилганидек амалга оширилади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

4. Чет эл мамалакатларининг сертификатлаштириш амалиёти

Маҳсулотлар, жараёнлар ёки хизматлар хавфсизлигини текшириш бўйича ўтказиладиган ишлар бутун жаҳон миқёсида амалга оширилади. Маҳсулот хавфсизлигини тасдиқлаш эса, маҳсулотни сертификатлаштириш орқали ёки сертификатларни тан олиш ҳамда республикадан ташқарида товар ишлаб чиқарувчиларга товарлари учун берилган ташқи мувофиқлик гувоҳномалари орқали амалга оширилади.

Ҳозирги кунда турли идора (ташкилот)лар томонидан бажариладиган маҳсулот хавфсизлигини текширишнинг кўплаб процедуралари ва услублари мавжуд. Буларга стандартлар талабларига риоя қилиниши устидан давлат назорати, санитария – гигиена назорати, маҳсулотни маҳкама (учреждение) текшируви ва уни қабул қилиш, миллий истеъмолчи ташкилотлар томонидан бажарилаётган маҳсулот сифати ва хавфсизлигини текшириш бўйича фаолиятларни мисол тариқасида келтириш мумкин.

Чет мамлакатларда хавфсизлик ва хусусий бизнеснинг пайдо бўлган анъаналари соҳасида яхши ривожланган қонунчиликнинг мавжудлигида ишлаб чиқарилаётган маҳсулот хавфсизлиги, уни текшириш, синаш ва яроқсизлантириш (утилизация) жавобгарлиги ишлаб чиқарувчига юклатилган. Давлатнинг текширувчи идоралари ялпи текширувларни амалга оширмайди, улар фақат жабрланган томон ёки унинг вакилини мурожаати бўйича ноинсоф ишлаб чиқарувчиларга нисбатан суд тартибида зарур чоралар қўллайди. Кўплаб чет мамлакатларининг қонунчилиги маҳсулотнинг муайян (мавжуд) турлари ва гуруҳларига бўлган талабларни белгиловчи алоҳида қонунлардан ташкил топган. Масалан, сертификатлаштириш бўйича француз ассоциацияси (AFNOR) нинг маълумотларига қараганда, Европа иқтисодий ҳамжамияти (ЕИҲ) аъзо мамлакатларида ва Европа эркин савдо ассоциацияси (ЕЭСА) да 500 дан ортиқ буюмлар сертификатлаштирилади, 300 дан ортиқ сертификатлаштириш тизимлари ва 700 дан ортиқ сертификатлаштириш идоралари фаолият кўрсатади.

Саноати ривожланган ва ривожланаётган давлатларда кўпдан буён ва кенг миқёсда қўлланилаётган сертификатлаштириш ўз мамлактлари ва ўз бозорларига миллий стандартлар ёки мамлакатда амал қилаётган бошқа техник меъёрий ҳужжатларга мувофиқ келмайдиган маҳсулотларни кириб қолишидан ҳимоя қилади.

Шу нарсани алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, чет мамлакатларда битта маҳсулот учун мўлжалланган стандартлар ва бошқа *турли техник меъёр*лар бир – биридан фарқ қилади, натижада улар *халқаро савдода техник тўсиқлар келиб чиқишига сабаб бўлади.*

Шунинг учун ҳам жаҳон бозорида рақибларни тенг ҳуқуқли шерикчилигини таъминлаш учун уларни мувофиқлаштиришни тақоза этади.

Барча чет мамлакатларда сертификатлаштириш идораларидан ташқари уларнинг чегараларида жойлашган махсус хизматлар ҳам мавжуд. Бу хизматлар четдан олиб кирилаётган маҳсулотнинг *ветеринария* (чорва ва чорвачилик маҳсулотлари), тез бузулувчи маҳсулотлар, алоҳида хавфли кимёвий моддалар, транспорт воситаларини текширув каби текшириш турларини амалга оширади. 1947 йилдан бошлаб таърифлар ва савдо бўйича фаолият кўрсатиб келаётган бош

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Битим (ТСББ) жаҳон савдо қоидаларини ишлаб чиқувчи халқаро ташкилот ҳисобланади. 1993 йилнинг декабрида ТСББ таркибидаги Уругвай кўп томонлама савдо музокараларида ТСББни жаҳон савдо ташкилоти (ЖСТ) га ўзгартириш тўғрисида таклиф киритди ва уни ўзгартириш бўйича қарор қабул қилинди.

Ҳозирги кунда 25 давлат ушбу ташкилот аъзоси ҳисобланади, уларнинг умумжаҳон товар оборотини 90 фойизини ташкил қилади. Ундан ташқари 20 га яқин давлатлар Бош битимга қўшилиш арафасида турибди.

Синов ташкилотларини ўзаро тан олиш ва аккредитлаш соҳаларида халқаро даражада давлатлар орасидаги ҳамкорлик 1977 йилда чиқарилган синов лабораторияларини аккредитлаш бўйича халқаро конференция (ИЛАК) доирасида амалга оширилади.

ИЛАК- бу халқаро форум бўлиб, унинг вазифасига лабораториялар (марказлар) ни аккредитлаш мезонларини халқаро миқёсда уйғунлаштириш, халқаро савдода техник тўсиқларни бартараф қилишга кўмаклашиш , халқаро ва миллий даражада амал қилаётган сертификатлаштириш бўйича идоралар (органлар) билан фаол ҳамкорлик қилиш киради.

Таянч иборалар:

1994 йил 14 августдаги 409 – сонли қарор; мажбурий сертификатлаштириш; рўйхатга киритилмаган маҳсулот; меъёрий ҳужжатни танлаш; ихтиёрий сертификатлаштириш; Давлат рўйхати (реестри); ИСО\МЭК, ИСО; EN 45000; деклорация – буюртма; хўжалик шартномаси; идентификациялаш; ижобий қарор; рад жавоби; намуна; AFNOR, ЕИҲ , ЕЭСА; ТСББ, ЖСТ ; ИЛАК ва бошқалар.

Мавзу 13. Сертификатлаштирилган маҳсулот устидан инеспекцион назорат

1. Инспекцион текширув (назорат) нинг зарурлиги, мақсади ва объекти.
2. Сертификатлаштирилган маҳсулотларни инспекцион назоратдан ўтказиш тартиблари ва босқичлари.
3. Инспекцион назорат дастури, унинг таркиби ва мазмуни.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. O`z RH 51-104: 2000 (Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими. Сертификатлаштирилган маҳсулотларни инспекцион текширувини ўтказиш тартиби).

1. Инспекцион текширув (назорат) нинг зарурлиги, мақсади ва объекти.

Шу нарсани таъкидлаш жоизки, маҳсулотга берилган ҳар қандай мувофиқлик сертификати ҳам ўзининг амал қилиш даврида корхонада сифатли, инсон

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

соғлиги, унинг ҳаёти ва атроф-муҳит учун хавфсиз маҳсулот ишлаб чиқарилишини кафолатлай олмайди. Шунинг учун ҳам сертификатлаштирилган маҳсулот устидан инспекцион назорат ўтказилади. Масалан, маҳсулотни сертификатлаштиришдан ўтказиш тартиби тўғрисидаги Низомнинг 28-бандига асосан сериялаб ишлаб чиқарилаётган маҳсулот устидан йилига камида бир марта инспекцион назорат ўтказилади.

Инспекцион назоратнинг ўтказилиши ва унинг даврийлиги маҳсулотнинг тири, унинг ўзига хос хусусиятлари, ишлаб чиқариш муддати, ҳажми ва бошқа омилларга боғлиқ бўлади.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сертификатлаштиришдан ўтказилган тавсиф ва меъёрларини меъёрий ҳужжатлар талаблари асосида назоратдан ўтказиш йўли билан уларнинг барқарорлигига ишонч ҳосил қилиш инспекцион текширувнинг асосий *мақсади* ҳисобланади.

Агар маҳсулот сифати меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келмаса, у ҳолда инспекцион назорат натижаси бўйича берилган мувофиқлик сертификатининг муддати вақтинча тўхтатилади.

Инспекцион назоратнинг асосий *вазифаси,* сертификатлаштирилган маҳсулотнинг меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини тасдиқлашдан иборат.

Маҳсулотни сертификатлаштириш схемасига асосан инспекцион назоратнинг объекти қуйидагилар бўлиши мумкин:

- маҳсулотга белгиланган меъёрий ҳужжатлар, маҳсулот тавсифларини синаш усуллари ва ишлаб чиқариш технологияси;
- сертификатлаштирилган маҳсулот тавсифлари;
- ишлаб чиқариш ҳолати ва сифат тизимлари;
- сертификатлаштирилган маҳсулотни ишлаб чиқариш корхоналари ва савдо ташкилотларида сақланиш шароити;
- маркалаш ва ташиш жараёнлари;
- маҳсулотга тақдим этиладиган (сопроваждающие) ҳужжатлар;
- маҳсулотни мувофиқлик белгиси билан маркаланиши.

Инспекцион назорат ўтказишда маҳсулотга мувофиқлик сертификатини берган сертификатлаштириш идораси ёки унинг топшириғига кўра аккредитланган бошқа назорат идоралари ходимлари иштирок этишади. Агар маҳсулот 5 ва 6 сертификатлаштириш схемалари бўйича сертификатлаштиришдан ўтказилган бўлса, у ҳолда инспекцион назоратга корхона сифат тизимини ёки ишлаб чиқариш ҳолатини сертификатлаштиришда иштирок этган идора ходимлари ҳам жалб этилади. Бу жараёнда сертификатлаштириш, стандартлаштириш ва метрология соҳаси бўйича катта тажрибага эга бўлган эксперт-аудиторлар қатнашади. Агар зарур бўлса, шартнома асосида бошқа ташкилотларнинг мутахассислари ҳам қатнашиши мумкин.

2. Сертификатлаштирилган маҳсулотларни инспекцион назоратдан ўтказиш тартиблари ва босқичлари.

Республикада сертификатлаштирилган махсулотларни инспекцион назоратдан ўтказиш тартиби Ўзбекистон Республикасининг O`z RH 51-104: 2000 (Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими. Сертификатлаш-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

тирилган маҳсулотларни инспекцион текширувини ўтказиш тартиби) раҳбарий ҳужжати билан белгиланади.

Сертификатлаштирилган маҳсулот устидан инспекцион назорат бошлаш учун мувофиқлик сертификати бўйича маҳсулот ишлаб чиқарилаётган корхона ва сертификатлаштириш идораси ўртасида тузилган шартнома асос бўлади. Шартномада бажариладиган иш турлари, уларни бажариш муддати ва назорат хизматлари учун тўлов шартлари кўрсатилади.

Сертификатлаштирилган маҳсулот устидан инспекцион назорат қуйидаги тартиб ва босқичларда амалга оширилади:

- назоратга тайёрланиш;
- назорат объектларининг мувофиқлигини баҳолаш;
- назорат натижаларини расмийлаштириш;
- назорат натижалари бўйича қарор ва чора тадбирлар қабул қилиш.

Назоратга тайёрланиш босқичида сертификатлаштириш идорасининг инспекцион назоратга жалб этилган ходимлари томонидан корхонанинг ишлаб чиқариш ҳолати билан боғлиқ бўлган маълумотлар, амалдаги сифат тизими, сертификатлаштирилган маҳсулотдан фойдаланиш, уларни ташиш, ишлаб чиқариш корхонаси ва савдо ташкилотларида сақланиш шартлари тўғрисидаги маълумотлар ҳамда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга мажбурий талаблар қўядиган меъёрий ҳужжатлар тўлиқ ўрганиб чиқилади. Натижада назорат турлари, маҳсулотни синаш усуллари аниқланади ва инспекцион назорат дастури, анкета-саволномалари тузилади. Уларнинг бир нусхаси эса назоратдан ўтадиган корхонага берилади. Инспекцион назорат дастури назорат иштирокчилари билан келишилгандан сўнг сертификатлаштириш идораси раҳбари томонидан тасдиқланади ва у инспекцион назоратини бошлаш учун асос ҳисобланади

3. Инспекцион назорат дастури, унинг таркиби ва мазмуни.

Инспекцион назорат дастури қуйидаги маълумотларни ўз ичига олади: комиссия таркиби, назорат ўтказиш муддати ва жойи, назорат мақсади ва объекти, назорат ишларининг ҳажми, мазмуни ва назорат натижаларининг махфийлигига қуйиладиган талаблар. Булар инспекцион назорат дастурининг қўйидаги бандларида ўз аксини топади:

- умумий маълумотлар;
- ишлаб чиқаришни назорат қилиш;
- маҳсулотни назорат қилиш;
- лицензион шартномалар шартларига риоя этилишини назорат қилиш;
- назорат далолатномасини расмийлаштириш.

Инспекцион назоратнинг «*Текширувни ўтказиш*» босқичида назорат дастурининг «Умумий маълумотлар», «Ишлаб чиқаришни назорат қилиш», «Маҳсулотни назорат қилиш», «Лицензион шартномаларига риоя этилишини назорат қилиш» бандларидаги ишлар бажарилади.

Инспекцион назорат дастурининг «*Умумий маълумотлар*» бандида сертификатлаштирилган маҳсулотни ишлаб чиқараётган корхона реквизитлари, ин-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

спекцион назоратни ўтказиш жойи ва вақти, назоратнинг асосий мақсади ва вазифалари ҳамда назорат комиссиясининг таркиби кўрсатилади.

«*Ишлаб чиқаришни назорат қилиш*» бандида маҳсулотни сертификатлаштириш схемасига асосан қуйидаги ишларни бажариш режалаштирилади:

- сертификатлаштирилган маҳсулотга белгиланган меъёрий ва техник ҳужжатларнинг мавжудлиги ва уларга ўз вақтида ўзгартиришлар киритилганлигини назорат қилиш;
- бекор қилинган стандарт ва техник шартлар бўйича маҳсулот ишлаб чиқарилганлиги тўғрисидаги маълумотларни ўрганиш;
- мувофиқлик белгисининг тўғри қўлланилиши, мувофиқлик сертификатининг асл нусхаси ва нусхалардан тўғри фойдаланишни аниқлаш;
- сертификатлаштирилган маҳсулотга берилган рекламация ва истеъмолчиларнинг нарозичиликларини ҳисобга олиб борилганлиги ва рўйхатдан ўтказилганлиги ҳамда улар тўғрисида ўз вақтида сертификатлаштириш идораларига хабар қилинганлигини таҳлил қилиш;
- корхона омборларида хом ашё ва бутловчи буюмларнинг эҳтиёж захирасининг мавжудлиги ва уларни сақлаш шароитини назорат қилиш;
- иш жойларида конструкторлик ва технологик ҳужжатлар ва корхонада ажратилган сифатсиз маҳсулотларни сақлаш учун махсус хоналарнинг мавжудлигини ўрганиш;
- синов жиҳозларининг ҳолати, синов усулларининг тўғри танланганлиги, ўлчаш асбоблари ва синов жиҳозларининг мавжудлиги ҳамда уларнинг ўз вақтида бажарилишини назорат қилиш;
- технологик жараёнларга риоя қилиниши, шу жумладан технологик операцияларнинг тўғри бажарилишини аниқлаш;
- технологик жиҳозларни таъмирлаш ва уларга техник хизмат кўрсатиш бўйича ишларни расмийлаштирилганлигини таҳлил қилиш;
- маҳсулотни ортиш, ташиш, тушириш, сақлаш ва омборларда жойлаштириш усулларини аниқлаш;
- кириш назоратининг ўтказилиши, хом ашё ва материаллари ҳамда ёрдамчи буюмлардан фойдаланишнинг тўғрилигини ўрганиб чиқиш;
- сертификатлаштириш идораси томонидан тасдиқланган камчиликларни тузатиш чора-тадбирлари бўйича ишларни ўз вақтида бажарилишини назорат қилиш ва бошқалар.

Инспекцион назорат дастурининг «*Маҳсулотни текшириш*» банди маҳсулотга белгиланган амалдаги меъёрий ҳужжатларни назорат қилиш, синовлар учун намуналар олиш тартиби, синовлар ҳажми ва шарти, синовлар ўтказиш жойи, олидинлари ўтказилган синов натижаларидан фойдаланиш чоралари, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотни идентификациялаш тартиби ва мувофиқлик сертификати бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдорини аниқлашни ўз ичига қамраб олади.

Ушбу дастурнинг «*Лицензион шартномалар шартларига риоя қилиш*» бандида қуйидаги масалаларни ўрганиш режалаштирилган:

- сертификатлаштирилган маҳсулотда мувофиқлик белгисининг мавжудлиги ва уни тўғри қўйилиши;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- мувофиқлик белгисини қўлланганлиги ва лицензион шартноманинг бошқа шартларига риоя қилинганлиги учун лицензион тўловларнинг тўғрилиги ва мунтазамлиги.

Инспекцион назорат дастурининг «*Ишлаб чиқаришни текшириш*» бандида кўрсатилган саволлар бўйича сертификатлаштирилган маҳсулот ишлаб чиқараётган корхонанинг ҳолатини текшириш сертификатлаштириш схемалари асосида, маҳсулотни назорат қилиш эса назорат дастурининг тегишли бандидаги саволлари асосида амалга оширилади. Намуналар олиш махсус далолатнома билан расмийлаштирилади. Уларни синовдан ўтказиш эса аккредитланган сертификатлаштириш идораси томонидан синов лабораториялари (марказлари) да амалга оширилади. Бордию синов лабораториялари бўлмаса, у ҳолда синовлар белгиланган тартибда аттестациядан ўтган ишлаб чиқариш корхонасининг лабораториясида ҳам ўтказилиши мумкин. Бундай ҳолларда синов ўтказиш пайтида инспекцион назорат гуруҳи аъзолари ҳамда сертификатлаштириш идорасининг масъул ходими иштирок этади. Сўнгра синов натижалари асосида баённома тузилади.

Лицензион шартномалар шартларига риоя қилинишини назорат қилиш мувофиқлик белгисининг мавжудлигини аниқлашдан ва унинг буюмга, тарага, ўраб-боғлаш материалига ва кузатув ҳужжатларига тўғри қўйилганлигини ўрганишдан бошланади. Назорат бевосита ишлаб чиқариш корхонаси ёки савдо ташкилотида ўтказилади.

Инспекцион назорат далолатномасини тузиш ва назорат объектларининг мувофиқлигини баҳолаш ишлаб чиқариш, маҳсулот ва мувофиқлик белгисини назорат қилиш натижалари асосида амалга оширилади. Шу нарсани алоҳида таъкидлаш жоизки, назоратдан ўтказилган объектларни баҳолаш бўйича хулосалар (қарорлар) аниқ ва шубҳасиз тўғри бўлиши керак. Инспекцион назорат далолатномасида эса алоҳида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг муҳим тавсифлари баҳолари ва сертификатлаштирилган маҳсулотнинг меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келиши ҳақидаги хулосаларга алоҳида эътибор қаратилади. Ушбу далолатнома инспекцион назорат дастурининг «*Текшириш далолатномасини расмийлаштириш*» бандининг талаблари асосида расмийлаштирилади ва унинг биринчи нусхаси (иловалари билан) назорат ўтказилган корхоналар, иккинчиси сертификатлаштириш идорасига берилади.

Агар далолатнома ижобий тузулган бўлса, у ҳолда сертификатлаштириш идораси мувофиқлик сертификати ва белгисини қўллашга ҳуқуқ берадиган лицензион шартномани 15 кун мабойнида тасдиқлайди. Бордию инспекцион назорат натижасида маҳсулотнинг хавфсизлигига таъсир қилмайдиган тавсифларида камчиликлар аниқланган бўлса ва улар меъёрий ҳужжатларнинг мажбурий талаблари билан боғлиқ бўлмаса, у ҳолда ҳам сертификатлаштириш идораси мувофиқлик сертификати ва лицензион шартномани қайта тасдиқлаб, мавжуд камчиликларини бартараф этиш учун ишлаб чиқариш корхонасига муддат беради. Агар инспекцион назорат натижаси бўйича маҳсулотни меъёрий ҳужжатларнинг мажбурий талабларига мувофиқ келмаганлиги аниқланса, у ҳолда сертификатлаштириш идораси мувофиқлик сертификатининг амал қилишини вақтинча тўхтатади ва давлат назорат идораларига ишлаб чиқаришни тўхтатилиши ва мавжуд камчиликларни тузатиш учун керак вақитни келишиб олиш тўғрисида қарор юборади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Агар корхона томонидан камчиликларни тузатиш бўйича тузилган чора-тадбирлар белгиланган муддатда бажарилмаса, у холда сертификатлаштириш идораси махсулотга берилган мувофиқлик сертификатини бекор қилиш ҳақида қарор қабул қилади ва қарорни ўзининг китобида рўйхатдан ўтказади. Сўнгра қарорни маҳсулот ишлаб чиқараётган корхонага ва 5 кун муддат ичида Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги), божхона идоралари ва керак бўлса оммавий ахборат воситаларига беради. Мувофиқлик сертификати бекор қилинган ишлаб чиқариш корхонаси қарорини далолатнома орқали сертификатлаштириш идорасига қайтариб, тезлик билан маҳсулот ишлаб чиқаришни тўхтатади. Агар савдо корхоналарида сотилмасдан қолган маҳсулот бўлса, уларни қайтариб олади.

Шунинг билан биргаликда инспекцион назоратдан ўтказилаётган маҳсулот илгари 5 ва 6 сертификатлаштириш схемалари бўйича сертификатлаштирилган бўлса, у ҳолда унга берилган мувофиқлик сертификати ва лицензион шартномасининг амал қилиш муддати ишлаб чиқариш ёки сифат тизимини сертификатлаштириш бўйича идора қарори билан ҳам вақтинча ёки бутунлай тўхтатилиши мумкин. Бунинг учун ишлаб чиқариш ёки сифат тизимини сертификатлаштириш идораси ишлаб чиқариш ёки сифат тизимига берилган мувофиқлик сертификатининг амал қилиш муддатини вақтинча ёки бутунлай тўхтатиш бўйича қарор қабул қилиши керак. Бундай ҳолларда маҳсулотга мувофиқлик сертификатини берган идора унинг амал қилиш муддатини вақтинча ёки бутунлай тўхтатиш бўйича қарор қабул қилади.

Таянч иборалар:

инспекцион назорат объекти ва босқичлари; текширувга тайёргарлик; маҳсулотни текшириш; назорат дастури ва далолатномаси; лицензион шартнома; мувофиқлик сертификати; намуна олиш далолатномаси; идора қарори ва бошқалар.

Мавзу 14. Маҳсулот сифатини таъминлаш ва бошқариш

1. Маҳсулот сифатини таъминлаш ва бошқаришда стандартлаштиришнинг аҳамияти, сифатини таъминлаш тўғрисида тушунча.
2. Маҳсулот сифати тўғрисида тушунча.
3. Сифатни бошқариш, унинг мазмуни, аҳамияти ва обьектлари.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. ИСО 8402 – 86 Качество. Словарь.
2. ИСО 9004 – 87 Общее руководство качеством. «Стандарты по обеспечению качества».

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

3. Петрище Ф.А. Теоретические основы товароведения и экспертизы непродовольственных товаров: Учебник. – 2-е изд., испр - М.: Издательско торговая корпорация «Дашков и К°», 2005.

4. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни – Самарқанд, 2004.

1. Маҳсулот сифатини таъминлаш ва бошқаришда стандартлаштиришнинг аҳамияти, сифатни таъминлаш тўғрисида тушунча

Маҳсулот сифатини таъминлаш, унинг жаҳон бозорида рақобатбардошлигини ошириш ва уни бошқариш мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Бу муоммани ҳал этишда стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш муҳим роль ўйнайди, чунки фаолиятнинг бу йўналиши маҳсулот сифатини ошириш ва таъминлашнинг меъёрий – ҳуқуқий асосларини яратишга ва дунё стандарти даражасидаги маҳсулотлар ишлаб чиқишини таъминлаш, жаҳон бозорига чиқиш ҳамда ички бозорни эгаллашга йўл очиб беради.

Республикамиз Президенти И.А. Каримов 1995 йилда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1–сессиясида сўзлаган нутқида республика иқтисодиётини ривожлантиришнинг муҳим масалалари ҳақида: «Яъни бир долзарб масала – ишлаб чиқаришни кенгайтириш, дунё стандарти даражасидаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва уларнинг рақобатбардошлигини оширишдир» - деган эди.

Президентимизнинг ушбу сўзлари мамлакатимизни бозор иқтисодиёти муносабатларига ўтишида дастури амал бўлади десак хато қилмаган бўламиз, чунки бозор муносабатларининг талабларидан бири, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини яхшилаш, рақобатбардошлигини ошириш ва таъминлашдан иборат. Албатта бу муоммаларни ҳал этишда стандартлаштиришнинг ҳам ўз роли бор. Стандартлаштириш маҳсулот (хизмат) нинг белгиланган даражада функционал вазифасига мос келиши даражасини ошириш, савдодаги техник тўсиқларни бартараф этиш ва илмий – техник ўсишни таъминлайди. Шунингдек маҳсулот (хизмат) сифатига талаблар ва меъёрлар белгилайди.

Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш маҳсулот сифатини таъминлашнинг асосий йўналишларидан ҳисобланади. Метрология маҳсулот (хизмат) лар сифатини илмий – техник назорат қилишнинг асоси ҳисобланади. Қаерда маҳсулот ҳолати, ўлчамлари замонавий ишлаш ва ўлчаш воситалари орқали аниқланса, ўша ерда юқори сифатга эришиш мумкин.

Маҳсулот (хизмат) ни сертификатлаштириш эса уларни стандартлар талабларига жавоб беришини исботловчи иш тартибларини белгилайди. Бу эса ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини таъминлаш горови ҳисобланади.

Маҳсулот (хизмат) сифатига қўйиладиган талаблар ҳам стандартлар ва стандартлаштиришнинг бошқа меъёрий ҳужжатлари орқали белгиланади. Стандартда фан, техника ва халқаро тажрибанинг илғор ютуқлари шаклланади, чунки стандартларни тузишда маҳсулот сифатига қўйиладиган ички ва ташқи бозор, инсон ҳаёти, мол - мулки ва атроф муҳит учун хавфсизлик талаблари белгиланади. Шу-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

нингдек миллий стандарт ва техник шартларнинг халқаро, минтақавий ва МДҲ давлатлараро стандартлари билан уйғунлаштириш ҳам сифатни яхшилаш, уни таъминлаш ва бошқаришда муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, маҳсулот учун мўлжалланган стандарт талабларига қатъий риоя қилиш (ишлаб чиқариш, ташиш, сақлаш ва реализация қилиш пайтларида) маҳсулот сифатини талаб даражада таъминлашга кўплаб имкон яратиб беради. Стандартлар маҳсулот сифатини таъминлаш учун: биринчидан - маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича кўп марта такрорланиб туриладиган технологик жараёнлар ва унинг сифатига қўйиладиган талабларни акс эттириши; иккинчидан – энг яхши мақбул ечимга асос бўлиши; учинчидан – амалга киритилган стандарт маълум муддат даврида ўзгармайдиган ҳамда самарали бўлиши ва шунга ўхшаш хусусиятларга эга бўлиши шарт.

Стандартлаштиришнинг ушбу хусусиятларидан охиргиси (ўзгармайдиган ва самарали бўлиши) эътиборга кўпроқ лойиқ, чунки стандарт тез – тез ўзгарувчан ва самараси пасайса, у ҳолда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифати ҳам пасаяди, сифатни таъминлаб бўлмайди ва охирида ишлаб чиқаришнинг ҳам самарадорлиги камаяди, ниҳоятда уни инқирозга учрашига ҳам сабаб бўлади. Шунинг учун стандартлар ҳам мунтазам равишда баҳоланиб турилади, керак бўлса қайта кўриб чиқилади, керакли ўзгартиришлар киритилади, бекор қилинади ёки унинг ўрнига фан ва техниканинг илғор ютуқларига асосланган янги стандартлар яратилади.

Ҳозирги кунда ҳам янги ишлаб чиқариладиган ва амалдаги меъёрий ҳужжатлар талабларига мос келадиган маҳсулотнинг сифатини янада яхшилаш ва уни таъминлаш ҳамда бошқариш устида самарали ишлар олиб борилмоқда. Бундай чора – тадбирлар ички ва ташқи бозор, инсон ҳаёти, унинг мол – мулки ва атроф–муҳит учун хавфсиз ва жамият талабларига мувофиқ келадиган маҳсулот ишлаб чиқаришда муҳим омиллардан бири бўлиб ҳисобланади.

Кўплаб меъёрий ҳужжатлар ва илмий манбаларда маҳсулот ёки хизматга нисбатан «сифатни ошириш ёки яхшилаш», «сифатни таъминлаш», «сифатни бошқариш» каби атамалар ёки тушунчалар ишлатилади.

Сифатни таъминлаш деб, маҳсулот ёки хизмат сифатига белгиланган маълум талабларни қондиришга ишонч ҳосил қилиш учун даврий равишда режалаштириладиган ва ўтказиладиган чора - тадбирлар мажмуига айтилади.

Сифатни таъминлаш бўйича ўтказиладиган чора ва тадбирларга қуйидагилар киради:

- бозорни ўрганиш;
- хом ашё ва материаллар етказиб берувчи корхоналарни қайта тайёрлаш;
- ишчи ходимлар ва мутахассисларни янги технология талабларига мувофиқ малакасини ошириш;
- технологик жиҳозлар қисмларини ўз вақтида алмаштириш ва уларга техник хизматлар кўрсатиш;
- ўлчаш воситаларининг ҳолатини ўрганиш ва уларни қиёслашдан ўтказиш;
- сифат тизимларини қайта кўриб чиқиш ва уларни халқаро сифат тизимлари билан уйғунлаштириш ва бошқариш.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. Маҳсулот сифати тўғрисида тушунча

Маълумки, маҳсулот сифати унинг ҳаётий босқичларида – тадқиқот қилиш ва лойиҳалаш, ишлаб чиқариш ва истеъмол қилишда (муомалада) шаклланади.

Сифат - бу обьектнинг таъриф ёки тавсифлари мажмуи бўлиб, белгиланган ва кўзда тутилган талабларни қондириш хусусиятидир ёки бўлмаса *сифат* деб, истеъмолчи талабини қондириш даражасига айтилади.

Ишлаб чиқариш объектларида маҳсулот сифати деганда, ушбу маҳсулотни меъёрий ҳужжатлар талабига мувофиқлиги тушунилади.

Истеъмол товарининг сифати деб, уни номинал шароитда ўз вазифаси бўйича истеъмол қилишда ёки ишлатишда харидорлар (истеъмолчилар) нинг маълум эҳтиёжларини қондира олиш хусусиятларининг мажмуига айтилади.

Демак, юқоридагилардан хулоса қиладиган бўлсак, сифат-бу маҳсулотнинг ижобий кўрсаткичлари йиғиндиси ёки сифат маҳсулотнинг истеъмол хусусиятларини белгилаб берувчи мезонлар мажмуи экан.

«Сифат» тушунчасига ассортимент тўлалиги ва хилма – хиллигини ҳам қўшиш мумкин, чунки булар истеъмолчилар талабларини тўлиқ қондиришнинг шартларидан бири ҳисобланади.

Агар сифатни фақат товарнинг меъёрий ҳужжатлар томонидан белгиланган талабларга мос келишини белгиловчи омил сифатида қарайдиган бўлсак, у ҳолда биз фақат ишлаб чиқариш сифати тушунчасини таърифлаган бўламиз холос. Шунинг учун ҳам «сифат» тушунчаси кенг маънога эга.

Маҳсулот сифатига талаб ва таклиф ҳам боғлиқ бўлади. Чунки юқори сифатли маҳсулот ёки товар аҳоли талабини қондиради ва юқори талабга эга бўлади. Сифатсиз товар эса, савдо шахобчаларининг пештоқларида туриб қолади ва аҳоли талабига эга бўлмасдан, натижада корхона ёки хусусий тадбиркорни инқирозга учрашига сабаб бўлади.

Маҳсулот сифатини ошириш ёки яхшилаш – бу республикамиз халқ хўжалигининг асосий вазифаларидан биридир. Тайёр маҳсулот сифатини яхшилаш ёки бажариш билан унинг истеъмол қилиш муддати узаяди, таннархи ва меҳнат сарфи камаяди, жаҳон бозорида рақобатбардошлиги ошади, корхона иқтисодиёти яхшиланади ва истеъмолчининг талаби тўлароқ қондирилади. Шунинг учун ҳам товар (маҳсулот) сифати давлат миқёсида режалаштириш ва сифатни бошқариш объекти ҳисобланади. Шунингдек, маҳсулот сифатини яхшилаш, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг камайишига олиб келади.

Товар (маҳсулот) сифатининг юқорилиги у ёки бу ишлаб чиқариш тармоғида фан, техника ва технологиянинг яхши ривожланганлигидан далолат беради.

Маҳсулот сифатини яхшилаш ва уни таъминлаш ҳозирги куннинг долзарб муоммаларидан бири бўлиб ҳисобланади, чунки бу вазифа бозор иқтисодиёти ёки муносабатларининг талабларидан келиб чиқади.

Республикада амал қилаётган қонун – қоидаларга асосан истеъмолчилар талаби ва амалдаги модага мос келмайдиган паст сифатли маҳсулот ишлаб

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

чиқарган корхонага нисбатан иқтисодий жарима (санкция)лар қўлланилади. Агар бунга ишчилар айбдор бўлса, у ҳолда уларга нисбатан маъмурий ёки жиноий жазолар қўлланилади.

Маҳсулот сифатининг шаклланишида унга жуда кўплаб омиллар таъсир этади ва бу омиллар шартли равишда техник, ташкилий, иқтисодий ва ижтимоий омилларга бўлинади. Бу омиллар ўз навбатида объектив ва субъектив омилларга ажратилади. *Объектив омилларга* кўпроқ техник омиллар киради: буюм конструкцияси, ишлаб чиқаришни механизация ва автоматизациялаштириш, ишлаб чиқариш базасининг техник даражаси, назоратнинг техник воситалари, замонавий технология ва бошқалар.

Субъектив омилларга инсон фаолити билан боғлиқ омиллар (кишиларнинг қобилияти, ишлаб чиқариш вазифалари (функциялари) ни бажаришга муносабати) киради.

Техник омилларга асбоб – ускуналарнинг жиҳозланиши, назорат воситалари ва техник ҳужжатларнинг ҳолати, дастлабки материаллар ҳамда ярим фабрикатларнинг сифати янги техник воситалар (жиҳозлар) нинг мавжудлиги дастлабки материаллар ҳамда ярим фабрикатларнинг сифати ва шунга ўхшашлар киради.

Ташкилий омиллар режали ва бир маромда ишлаш, техник хизмат ва жиҳозларни таъмирлаш, материаллар, бутловчи буюмлар, жиҳозларни технологик ҳужжатлар ва назорат воситалари билан таъминланганлиги, ишлаб чиқариш маданияти, меҳнатни илмий асосда ташкил қилиш каби омилларни ўз ичига олади.

Иқтисодий омиллар мехнатга хақ тўлаш шакллари, ойлик маошининг миқдори, юқори сифатли маҳсулот ва ишни рағбатлантириш, маҳсулот яроқсизлиги учун иш хақидан ушлаб қолиш, маҳсулотнинг сифат даражаси, таннархи ва баҳоси каби омиллардан ташкил топади.

Ижтимоий омилларга кадрларни танлаш, уларни жой- жойига қўйиш, малака оширишни ташкил қилиш, илмий – техник ижод, ижодкорлик ва ихтирочиликни ташкил этиш, жамоанинг турмуш шароитлари, ўзаро муносабатлар , жамоадаги психологик муҳит ва тарбиявий ишлар киради.

Бу омиллар сифатга алоҳида ёки биргаликда таъсир этиши мумкин.

3. Сифатни бошқариш, унинг мазмуни, аҳамияти, объектлари ва элементлари

Маҳсулотни яратиш, ишлатиш ёки истеъмол қилиш даврида унинг сифатини аниқлаш, таъминлаш ва етарли даражада сақлаш бўйича ўтказиладиган ишлар мажмуини сифатни бошқариш жараёнини ташкил қилади.

Маҳсулот сифатини бошқариш сифат тизими бўйича белгиланган халқаро стандартларни қўллаш орқали маҳсулот (хизмат) сифати ва рақобатбардошлигини ошириш чораларини ишлаб чиқиш ва уларни ҳаётга тадбиқ этишда ижобий ёндашишни таъминлайди.

Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳаётий даврининг бошланғич, яъни тадқиқот ва лойиҳалаш ҳамда ишлаб чиқариш босқичларида бажариладиган техник ва бошқа жараёнларни пухталик билан амалга оширишга қарамасдан, маҳсулотни кўп партияли ёки серияли ишлаб чиқаришда унинг сифати бўйича айрим камчиликлар

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

(чекланишлар) пайдо бўлиши мумкин. Бу камчиликлар ёки чекланишларнинг келиб чиқишига объектив ва субъектив омиллар сабаб бўлади. Масалан, ишлаб чиқариш технологиясининг талаб даражасида эмаслиги ёки эскириши, жиҳоз ва асбоб – ускуналарнинг эскириши ёки бузилиши, ишлаб чиқариш базасининг техник даражасининг талабга жавоб бермаслиги, ишчи ходимлар ва мутахасислар малакасининг пастлиги ёки уларнинг ўз вазифаларига лаёқатлик билан қараши, хом ашё ва материаллар сифатининг талаб даражасидан пастлиги, тайёр маҳсулотни сақлаш режимининг бузилиши ва бошқалар.

Маҳсулот сифатини пасайиши ёки унинг сифатида айрим чекланишларнинг келиб чиқиши ишлаб чиқариш корхонасидаги давлат, ишлаб чиқариш ва технологик интизомнинг бузилиши ҳамда ишчи ва раҳбар ходимларнинг маҳсулот сифатини таъминлашдаги масъулиятари билан ўзаро боғлиқ.

Агар маҳсулот сифатидаги чекланишлар ёки айрим камчиликлар меъёрий ҳужжатларда белгиланган чегарадан чиқмаса, у ҳолда бундай чекланишлар *рухсат этиладиган чекланишлар* дейилади ва бу маҳсулот реализация қилиш учун яроқли ҳисобланади. Акс ҳолда эса, маҳсулот *нуқсонли* деб аталади ва бундай маҳсулот реализация қилиш учун яроқсиз ҳисобланади.

Маҳсулот сифатида тузатиб бўлмайдиган нуқсонлар (камчиликлар) мавжуд бўлса, бундай маҳсулот *сифатсиз* (яроқсиз) ёки *брак* дейилади. Бундай маҳсулотни муомалага чиқариш мумкин бўлмайди.

Шундай қилиб, сифатни бошқариш юқорида кўрсатиб ўтилган камчиликларни бартараф этиш, яъни маҳсулот сифатини меъёрий ҳужжатларда белгиланган талабларига мослаштириш бўйича қўлланиладиган услублар ва фаолиятдан иборат экан.

Сифатни бошқариш бир вақтнинг ўзида жараённи бошқариш ва мақбул иқтисодий самарага эришиш учун маҳсулот ҳаёт даврининг тегишли босқичларида қилинган нотўғри ҳаракат сабабларини бартараф этишга қаратилган тезкор характердаги услуб ва фаолият турларини ҳам ўз ичига олади.

Собиқ Иттифоқ республикаларида қабул қилинган методология чекланишларни аниқлаш, уларнинг сабабларини бартараф этиш, маҳсулотни назоратдан ўтказиш, чекланиш ва истеъмолчилар таклифларини инобатга олиш ҳамда улар асосида қарорлар қабул қилишга асосланган.

Сифатни бошқариш бўйича қарорлар кундалик мавжуд ва бундан олдин тўпланган маълумотлар асосида тузилиб, чекланишлар сабабларини бартараф этишга қаратилган ва аниқ ёзилган бўлиши керак. Карорда масъул ходимлар ва бажариш муддатлари кўрсатилиши шарт. Бундай қарорлар маҳсулот ҳаёт даврининг ҳар бир босқичи бўйича алоҳида – алоҳида қабул қилинади.

Кўплаб ривожланган давлатлар тажрибасида ишлаб чиқариш технологик жараёнларини бошқариш назорат карталарини қўллаш асосида статистик услублар ёрдамида амалга оширилади. Бундай усул маҳсулот сифати ва бошқа кўрсаткичларидаги чекланишларнинг сабабини олдиндан бартараф этиш ҳамда сифатсиз (нуқсонли) маҳсулот ишлаб чиқаришнинг олдини олиш учун имкон яратиб беради.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Демак, маҳсулотдаги мавжуд нуқсонларнинг келиб чиқиш сабабларини максимал даражада бартараф этишга қаратилган чора – тадбирлар ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш сифатни бошқаришнинг асосий моҳияти ҳисобланар экан.

Сифатни бошқариш объектига қайта ишлаб чиқаришни шакллантириш жараёнлари, бошқаришнинг барча даражаларида маҳсулот сифатини сақлаш ва қайта тиклаш ҳамда меҳнат воситалари ва предметлари, меҳнат ресурслари, меҳнат сифати, ишлаб чиқариш жараёнларини амалга ошириш учун керак бўлган ҳужжатлар ва маълумотлар киради.

Сифатни бошқариш объектига 9000 серияли халқаро стандартларнинг мафкураси (идеологияси) га асосан корхона (компания) ёки ташкилотнинг сифат тизимлари ҳам киради, чунки сифатни таъминлаш бўйича уларда белгиланган чора – тадбирлар бозор ва истеъмолчи талаблари ва технологик жараёнларнинг ўзгариши асосида ўзгартирилади.

Сифатни бошқариш меъёрлари ёки воситаларига қуйидагилар киради: маҳсулот сифат кўрсаткичлари ва мақсадга мувофиқлигига регламент белгиловчи меъёрий ҳужжатлар, меҳнат жараёнларини бошқариш ва ташкил қилиш вазифалари (функциялари), назорат – синов, ўлчаш, маълумотлар берувчи (справочные) ва ҳисоблаш воситаларини ўз ичига олувчи ахборотлар ва метрологик таъминотлар.

Маҳсулот сифатини режалаштириш ва прогноз қилиш, маҳсулотни аттестациялаш, маҳсулот ишлаб чиқаришини тадбиқ қилиш ва йўлга қўйиш, сифатни оширганлиги учун иқтисодий рағбатлантириш, сифатни назорат қилиш ва метрологик таъминот *сифатни бошқариш элементлари* ҳисобланади.

Таянч иборалар:

Самара ва самарадорлик; сифатни таъминлаш; уйғунлаштириш; сифат ва ишлаб чиқариш сифати; товар сифати; ассортимент; объектив ва субъектив омиллар; техник, ташкилий-иқтисодий ва ижтимоий омиллар; сифатни бошқариш; сифатни бошқариш объекти; чекланишлар; рухсат этилган чекланиш; яроқли ва яроқсиз маҳсулот; назорат карталари; меҳнат ресурси ва предметлари; прогноз қилиш; маҳсулотни аттестациялаш, справочник ва бошқалар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Мавзу 15. Сифатни бошқариш тизимлари

1. Сифатни бошқариш тизимлари ҳақида тушунча.
2. Сифат тизимининг элементлари .
3. Сифат тизимларини сертификатлаштиришдан ўтказиш.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. ИСО 8402 – 86 Качество, Словарь.
2. ИСО 9004 – 87 Общее руководство качеством и стандарти по обеспечению качества.
3. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. – Самарқанд: Сам КИ , 2004.

1. Сифатни бошқариш тизимлари ҳақида тушунча

Ҳар бир корхона (компания) ёки ташкилот ўзининг сифатли маҳсулот ишлаб чиқариши ёки яхши хизмат кўрсатишидан манфаатдор бўлади, чунки бу бозор иқтисодиёти талабларидан биридир. Шунингдек, ҳар қандай сифатли маҳсулот ёки хизмат қуйидаги талабларга мувофиқ келиши керак:

- истеъмолчининг маълум бир эҳтиёжини қондириши;
- эксплуатация қилинишини мақсадга мувофиқ келиши;
- истеъмолчиларнинг талабларини тўлиқ қондириши;
- амалдаги меъёрий ҳужжатлар талаблари ва ҳаракатдаги қонун – қоидалар ҳамда жамиятнинг бошқа талабларига жавоб бериши;
- истеъмолчиларга рақобат нархида таклиф қилиниши;
- корхона томонидан фойда олинишини таъминлаш ва бошқалар.

Бу вазифаларни бажариш учун ишлаб чиқарилаётган ёки ишлаб чиқариладиган маҳсулот ёки кўрсатилаётган хизмат сифатига таъсир этувчи барча техник, технологик, маъмурий, ижтмоий, тарбиявий ва бошқа омилларни корхона (компания) ёки ташкилот рахбарлари ҳамда сифат учун масъул ходимларнинг доимий назоратида бўлиши керак. Шунингдек, ишлаб чиқарилган сифатсиз маҳсулот миқдорини аниқлаш, нуқсонли маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини кескин қисқартириб бориш ва сифатсиз маҳсулот ишлаб чиқаришнинг олдини олиш учун чора – тадбирлар ишлаб чиқиш ҳам корхона (компания) ёки ташкилот раҳбарларининг кундалик режаси бўлиши керак. У ҳолда корхона (компания) ёки ташкилот маҳсулот сифатни бошқариш фаолиятида ижобий натижаларга эришиши мумкин.

Сифатни бошқариш халқаро тизимларининг миллий сифат тизимларидан фарқи ҳам айнан юқорида кўрсатиб ўтилган мақсад ва вазифаларни назарда тутишидадир.

Кўп ҳолларда маҳсулот (хизмат) сифатини таъминлаш қуйидаги омилларга боғлиқ бўлади:

- корхона (компания) ёки ташкилотнинг сифатни таъминлашга эришган даражаси ҳамда сифат соҳасидаги сиёсатининг мақсади ;

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

- сифатни таъминлаш бўйича масъул ходимларнинг масъулиятликни сезиш даражалари;

- техник, технологик, маъмурий, инсоний, ижтимоий ва тарбиявий тадбирлар комплексида сифатга бевосита ёки билвосита таъсир этувчи омилларни тўлиқ қамраб олиш ва бошқалар.

Демак, ҳар бир ишлаб чиқариш корхонаси (компанияси) сифатни доимо таъминлаш ва унга самаралироқ раҳбарлик қилиш мақсадида умумий тизимга эга бўлиши шарт ва у корхона (компания) сифатни бошқариш бўйича белгиланган мақсадга эриш учун хизмат қилишга қаратилиши керак. Сифатга умумий раҳбарлик қилиш тизимининг мазмуни эса корхона (компания) фаолияти йўналиши, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот тури, ишлаб чиқариш техналогияси ва маҳсулот ассоритиментининг мураккаблигига боғлиқ бўлади.

Маълумки, корхона (компания) ёки ташкилотнинг умумий мақсади ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини белгиланган даражасига эришиш ва уни сақлаб туришига қаратилган бўлади. Бунинг учун корхона (компания) ёки ташкилот ўзидаги мавжуд техник, технологик, инсоний ва бошқа ресурсларини тўғри режалаштириши ва улардан самаралироқ фойдаланиши керак. Булардан ташқари корхона (компания) ёки ташкилот ўзи ишлаб чиқараётган маҳсулот (хизмат) нинг юқори сифатли эканлиги ва бу сифатни сақлаб тура олиш имкониятига эга эканлиги тўғрисида истеъмолчида ишонч ҳосил билдира олишига эришиш керак. Бу муаммоларнинг ечими маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхона (компания) ёки хизмат кўрсатувчи ташкилотларнинг сифатга умумий раҳбарлик қилиш тизими билан тўғридан – тўғри ўзаро боғлиқ. Шунинг учун ҳам маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхона (компания) ёки хизмат кўрсатувчи ташкилотнинг сифатга умумий раҳбарлик қилиш тизимлари корхона (компания) ёки ташкилот эҳтиёжи ва талаблари ҳамда истеъмолчилар эҳтиёжлари ва талаблари билан ўзаро боғлиқ бўлиши керак.

Корхона (компания) ёки компаниянинг сифат тизими сифатга умумий раҳбарлик қилиш фаолиятининг асосини ташкил этади ва бу асос корхона (компания) ёки ташкилотнинг сифат бўйича сиёсатини амалга ошириш воситаси сифатида қўлланилади ва у бошқаришнинг асосий йўналишларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Тизим деганда, бир – бири билан ўзаро муносабатда ва боғлиқ бўлган ҳамда маълум бир бутунликни (умумийликни) ҳосил қилувчи элементлар тўплами тушунилади ёки *тизим* – бу умумий белгилари бўйича бирлашган қандайдир элементлар ёки бирликлар мажмуидир .

Демак, тизим дейилганда, бир – бири билан ўзаро узвий боғланган элементлар ёки бирликлар тўплами тушунилар экан. Тўпламнинг ҳар бир элементи ёки бирлиги эса тизимнинг таркибий қисмини ташкил қилади.

«Тизим» тушунчаси техника ва технология соҳасида график шаклида ифодаланади ва у халқаро тажрибада ҳам қўлланилади.

Ташкилий тузилиш, маъсулиятлар, бажариладиган вазифалар ва ишлар, жараёнлар, хом ашё ва инсоний ресурслар маҳсулот сифати тизимининг асосий элементлари ҳисобланади. Бу элементларнинг сони маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатишда қўлланиладиган технология ва жиҳозлар ҳамда асбоб – уску-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

наларнинг мураккаблиги, назорат ва маҳсулот турларига боғлиқ бўлади, чунки бу омиллар қанча кенг ва замонавий бўлса, тизим элементлари шунча кўп бўлади.

ИСО 8402 – 86 (Качество. Словарь.) халқаро стандартида «сифат тизими» қуйидагича таърифланади. *Сифат тизими* – бу сифат бўйича умумий раҳбарликни таъминлайдиган ташкилий тизимлар, масъулиятлар, ишлар (вазифалар), жараёнлар ва ресурслар мажмуидир.

Яна бошқа бир талқинда «сифат тизими» қуйидагича таърифланади. *Сифат тизими* - бу биринчи навбатда корхона (компания)да истеъмолчига керак бўлган маҳсулотни етказиб бериш ёки ташкилотга хизмат кўрсатишга имкон яратиб берувчи ишларни ташкил этишдаги муайян усулдир.

«Сифат тизими» ҳақидаги бу иккала таърифнинг ҳам маъноси деярли бир хил, чунки улар биринчидан – сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни истеъмолчига етказиб бериш ; иккинчидан – истеъмолчига яхши ва сифатли хизмат кўрсатиш ва учинчидан сифат бўйича умумий раҳбарликни таъминлашга қаратилган.

Демак, сифат тизими корхона (компания) ёки ташкилотнинг сифатни бошқариш бўйича фаолияти, жамият ва истеъмолчилар талаблари асосида тузилар экан.

Жаҳон амалиётида кўпчилик фирмалар ва компаниялар ўзларининг таъминловчилари билан аллақачонлар сифат тизимлари асосидаги ўзаро муносабатларга ўтишган.

Сифатни бошқариш тизимларида «сифат тизими», «тизим» каби тушунчалардан ташқари «жамият талаблари», «истеъмолчи», «компания», (корхона)», «ташкилот» каби тушунчалар ҳам кўп ишлатилади. Ушбу тушунчаларга ИСО 8402 – 86 (Качество. Словарь) халқаро стандартида тўлиқ таърифлар берилган.

Ташкилот – бу филиал ёки мустақил бўлган жамоа ёки шахсий компания, корпорация, фирма ёки корхона. *Компания* – бу маҳсулот ёки хизмат билан таъминловчи биринчи томон.

Истеъмолчи – бу фойдаланувчи, буюртмачи, мижоз ёки қабул қилиб олувчи шахс ёки корхона (фаолият).

Жамият талаблари – қонунлар, қонун ҳужжатлари, қонунлар тўплами, жамият талаб ва қоидалари, атроф – муҳитни муҳофаза қилиш, инсон соғлигини сақлаш, хавфсизлик омиллари ҳамда энергия ва материалларни тежаш мезонларидир.

2. Сифат тизимининг элементлари

Маҳсулот сифатини таъминлаш, уни бошқариш ва ошириш бўйича масъулиятлар, ресурслар (инсоний, техник, меҳнат ва бошқалар), технологик жараёнлар, сифатни бошқариш йўналишлари ва маҳсулот ҳаётининг умумий даври *сифат тизими элементлари* ҳисобланади. Шунинг учун ҳам сифат тизимининг элементлари ва маҳсулот сифатини таъминлаш, ошириш ҳамда бошқариш бўйича бажариладиган вазифалар (ишлар) корхона (компания) ишлаб чиқараётган маҳсулот ассортименти ва технологик жараёнларининг мураккаблиги билан ўзаро боғлиқ бўлади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ИСО 9004 – 87 (Общее руководство качеством и стандарты по обеспечению качества) халқаро стандартида кўрсатилиши бўйича корхона сифат тизимларини ишлаб чиқишда қўлланиши мумкин бўлган элементлар қуйидагилардан иборат;

- далиллар (исботлар);
- корхона сифат тизимида ишлатиладиган асосий тушунчалар;
- сифат бўйича раҳбариятнинг масъуллиги ёки масъулиятлар;
- сифат тизимининг йўналишлари (тамойиллари);
- иқтисод ва сифатни таъминлаш харажатлари бўйича фикр ва мулоҳазалар;
- маркетинг доирасидаги сифат;
- техник шартларни лойиҳалаш ва уларни ишлаб чиқишдаги сифат;
- моддий техник – таъминот сифати;
- ишлаб чиқариш жараёнидаги сифат;
- ишлаб чиқаришни бошқариш;
- маҳсулот назорати ёки текшируви;
- назорат – ўлчаш техник воситалари ва синаш жиҳозларини таъминлаш бўйича ишлар;
- номувофиқлик;
- номувофиқликларни бартараф этиш учун чора ва тадбирлар;
- маҳсулотни ортиш ва тушириш ишлари ҳамда ишлаб чиқаришдан сўнги операциялар;
- ҳужжатлар ва сифат тўғрисидаги маълумотларни рўйхатга олиш;
- ходимлар (ишчи, мутахассис, раҳбар);
- маҳсулот хавфсизлиги ва юридик масъулият;
- статистик услубларни қўллаш;

Сифат тизимининг «Далиллар (исботлар)» моддасида корхона сифат тизимини ишлаб чиқишда фойдаланиладиган қуйидаги меъёрий ҳужжатлар манбалари кўрсатилган:

- ИСО 8402. Сифат. Луғат;
- ИСО 9000. Сифатга умумий раҳбарлик қилиш ва сифатни таъминлаш бўйича стандартлар. Танлаш ва қўллаш бўйича раҳбарий кўрсатмалар;
- ИСО 9001 . Сифат тизимлари. Лойиҳалаш ва тузиш, ишлаб чиқариш, монтаж қилиш ва хизмат кўрсатишда сифатни таминлаш учун андоза (модель) ;
- ИСО 9002. Сифат тизимлари. Ишлаб чиқариш ва монтаж қилишда сифатни таъминлаш учун андоза (модель);
- ИСО 9003 Сифат тизимлари. Охирги назорат ва синашда сифатни таъминлаш учун андоза (модель);

Сифат тизимининг «Корхона сифат тизимини ишаб чиқишда қўлланиладиган тушунчалар» моддасида тизимда қўлланиладиган атама ва тушунчаларнинг таърифи берилган. Булар қуйидагилардан иборат:

- ташкилот – филиал ёки мустақил бўлган жамоа ёки шахсий компания, корпорация, фирма ёки корхона;
- компания (корхона) – маҳсулот ёки хизматни етказиб берувчи (таъминловчи) биринчи томон;
- жамият талаблари – қонунлар, қонун ҳужжатлари, қонунлар тўплами, жамият талаблари ва қоидалари, атроф – муҳитни муҳофаза қилиш, инсон со-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ғлигини сақлаш, хавфсизлик омиллари, энергия ва материалларни тежаш мезонлари;

- истеъмолчи - охирги истеъмол қилувчи, фойдаланувчи, буюртмачи, мижоз, олувчи ёки иккинчи томон.

Ушбу стандартнинг «Сифат бўйича раҳбарият масъулияти» моддасида корхона (компания) раҳбариятининг сифат соҳасидаги корхона сиёсати ва унинг мақсадини шакллантиришдаги масъулиятлари ҳамда сифат тизимининг ишлаш шартлари кўрсатилган. «Сифат тизимлари йўналишлари (тамойиллри)» моддасида эса, сифат тизимига асос қилиб олинган йўналишлар, маҳсулотнинг ҳаёт даври босқичлари, сифат тизимининг тузилиши, тизим ҳужжатлари, сифат тизимини назорат қилиш, сифат бўйича умумий раҳбарлик, таҳлил қилиш ва баҳолаш меъзонлари кўриб чиқилган.

Сифат тизимининг «Иқтисод ва сифатни таъминлаш харажатлари бўйича мулоҳазалар» моддасида керакли тизим элементларини танлаш, сифат билан боғлиқ бўлган ва боғлиқ бўлмаган харажатларга умумий тушунчалар ва уларни таъминлаш бўйича умумий кўрсатмалар тартиби кўрсатилган. «Маркетинг доирасида сифат» моддасида эса, маҳсулот сифатини белгиловчи истеъмолчилар ва бозор талаблари ҳамда истеъмолчилар томонидан маҳсулот сифати тўғрисида маълумотлар олиш ва таҳлил қилиш тартиблари кўрсатиб берилган.

«Номувофиқликларни бартараф этиш учун таъсир этиш тартиблари» моддасида камчилик ёки номувофиқликларни бартараф этиш учун масъул ходимлар тайёрлаш, уларнинг муҳимлигини баҳолаш, умуман номувофиқликлар муоммасини ўрганиш ва уларни олдини олиш чора –тадбирлари ҳамда технологик жараёнларни бошқариш бўйича ҳаракат турлари ва номувофиқ маҳсулотларга нисбатан ҳаракатларни амалга ошириш тартиблари кўрсатиб берилган.

Сифат тизимининг «Ортиш ва тушириш ишлари ва ишлаб чиқаришдан сўнги операциялар» моддасида ортиш – тушириш ишлари, омборга жойлаш, ажратиш, маркалаш, ўраб-боғлаш, қадоқлаш ва истеъмолчиларга етказиб бериш билан боғлиқ бўлган ишлар тўғрисида кўрсатмалар берилган. «Ҳужжатлар ва сифат тўғрисидаги маълумотларни рўйхатга олиш» моддасида бошқариш жараёнларида ишлатиладиган ва рўйхатдан ўтказиладиган ҳужжатлар рўйхати келтирилган.

Ушбу тизимнинг «Ходимлар» моддасида ходимларни тайёрлаш, уларнинг малакасини баҳолаш ва рағбатлантириш тартиблари кўрсатиб берилган.

«Маҳсулот хавфсизлиги ва юридик масъулият» моддасида маҳсулот хавфсизлигини таъминлаш бўйича юридик масъулиятлар ва «Статистик усулларни қўллаш» моддасида ушбу услубларни қўллаш соҳалари кўриб чиқилган ва бошқалар.

3. Сифат тизимларини сертификатлаштиришдан ўтказиш

Сифат тизимини сертификатлаштиришдан ўтказиш учун корхона (компания) сертификатлаштириш идорасига буюртманома ва унга қилинган илова юборилади. Иловада сифат бўйича қўлланма, сифат ҳақидаги ахборот, рекламалар ҳақидаги маълумотлар, мувофиқлик сертификати ва шунга ўхшаш ҳужжатлар бўлади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Сертификатлаштириш идорасининг илтимосига кўра корхона сифат тизими ҳақида бошқа қўшимча маълумотлар ҳам тақдим этилиши мумкин.

Сифат тизимини сертификатлаштириш қуйидаги икки асосий босқичдан иборат бўлади:

- сифат тизимини дастлабки текшириш (ИСОга айнан ўхшашлик аудити);
- сертификатлаштириш аудити ва мувофиқлик сертификатини бериш.

Сифат тизимини дастлабки текшириш (баҳолаш) босқичи сертификатлаштириш бўйича ишларни кейинчалик ўтказилишини мақсадга мувофиқлигини аниқлаш ва сифат тизимини аудит дастурини ишлаб чиқиш учун амалга оширилади. Аудитни ўтказиш учун эса текширув раҳбари (бош эксперт- аудитор) бошқарадиган комиссия ташкил этилади. Комиссия таркибига сифат тизимларини сертификатлаштиришдан ўтказиш ҳуқуқига эга бўлиш учун аттестацияланган эксперт – аудиторлар ҳам киради.

Сифат тизимини дастлабки баҳоланиши (текшириш) сертификатлаштириш аудитни ўтказиш ҳақидаги баённома (қарор) ҳамда сўровчи (аризачи) ва сертификатлаштириш идораси ўртасида шартнома тузилиши билан якунланади. Аудит дастури аудит бошланишидан олдин сўровчи (аризачи) билан келишиб олинади.

Иккинчи босқич юқорида кўрсатиб ўтилган қонун ва қоидалар асосида амалга оширилади.

Сифат тизимларини жорий этиш ва уларни сертификатлаштириш корхона (компания) ёки ташкилотга қуйидаги афзалликларни беради :

- самарали бошқариш таъминланади.
- маҳсулот сифатининг барқарорлигига раҳбариятда ишонч ҳосил бўлади;
- истеъмолчилардан маҳсулотни қайтиб келиш шикоятлари камаяди;
- корхона ходимларига қизиқарли, барқарор ва кўп ҳақ тўланадиган иш шаклланади;
- корхона обрўйи ва давлат буюртмасини олиш истиқболлари ошади;
- корхонанинг рақобатбардошлигини ошиши ва эксперт потенциали ривожланади;
- ишлаб чиқаришни кўпайтириш, сарф–харажатларни камайтириш, ресурслардан оқилона фойдаланиш ва маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш ҳисобига корхона даромадини жиддий ўсиши ва бошқалар.

Таянч иборалар:

эҳтиёж; бевосита ва билвосита таъсир этувчи омиллар; сифатга умумий раҳбарлик қилиш тизими; корхона, компания, тащкилот; истеъмолчи; жамият талаблари; далиллар; тушунчалар, масъулият; маркетинг ва сифат; моддий –техник таъминот; номувофиқлик; ходимлар; статистик усуллар; модель; сифат тизимини дастлабки текшириш; қарор ва бошқалар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Мавзу 16. Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимининг ривожланиш истиқболлари ва такомиллаштириш йўллари

1. Стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимини такомиллаштириш йўллари.
2. Стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимини ривожлантириш ва такомиллаштириш концепцияси.
3. Маҳсулот ва хизмат сифатини таъминлашда ИСО 9000 халқаро стандартларининг аҳамияти.

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. ИСО 8402-86 Качество. Словарь.
2. ИСО 9004-87 Общее руководетво качеством и стандарты по обеспечению качества.

1. Стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимини такомиллаштириш йўллари

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, мамлакатда стандартлаштиришни мунтазам равишда ривожлантириб ва такомиллаштириб борилиши аҳоли соғлиги, унинг мол-мулки ва атроф-муҳитни ҳар қандай салбий таъсирлардан ҳимоя қилишда ва аҳолининг моддий ҳамда маънавий фаровонлигини оширишида муҳим аҳамият касб этар экан. Ҳақиқатдан ҳам стандартлаштириш, юқорида кўрсатиб ўтилганидек, маҳсулот (хизмат)нинг аҳоли ҳаёти, соғлиги, мол-мулки ва атроф-муҳит учун хавфсизлигини таъминлашда, савдо-иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорликда учрайдиган техник тўсиқларни бартараф этишга ҳамда мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ва кўрсатилаётган хизматларни ички ва ташқи бозорларда рақобатбардошлигини оширишга қаратилган энг самарали восита ҳисобланади. Демак, стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимларини ривожлантириш ва такомиллаштириш ҳам муҳим аҳамиятга эга экан. Шу сабабли «Ўздавстандарт» маркази ва унинг вориси бўлган «Ўзстандарт» агентлиги, вазирликлар, стандартлаштириш бўйича техник қўмиталар, таянч ташкилотлар республикамизда миллий стандартлаштириш тизимини барпо этиш ва стандартлаштириш инфраструктурасини шакллантириш бўйича маълум даражада ишларни амалга ошириб келмоқда. Бунинг натижасида республикамиз ва халқаро тажрибага асосланган стандартлаштиришни бошқаришнинг ўзига хос модели яратилди.

Мамлакатда миллий стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимларини ислоҳ қилиш 1997 йилдан бошланган ва у Ўзбекистон ҳамда Жаҳон савдо ташкилоти билан савдодаги техник тўсиқлар бўйича тузилган битим билан бевосита боғлиқ. Ислоҳ қилишнинг асосий маҳсади эса, республикамизни Жаҳон Савдо Ташкилотига тенг ҳуқуқли аъзо бўлиб киришига тайёрлашдан иборат.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Шу нарсани алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, Оуропа иттифоқи эксперти ўзининг ҳисоботида республикамизнинг стандартлаштириш бўйича қонунлари Жаҳон Савдо Ташкилоти (ЖСТ) ва Оуропа иттифоқининг қонунларига тўлиқ мувофиқлаштирилмаганлиги кўрсатиб ўтилган. Шунинг учун республикамизнинг амалдаги қонунларига ЖСТнинг асосий тамойиллари ва меъёрий ҳужжатларидаги фарқларни ҳисобга олган ҳолда ўзгартиришлар киритилиши кераклиги таъкидлаб ўтилган.

Ҳозирги кунда Оуропа иттифоқи экспертининг кўрсатиб ўтган камчиликлари бўйича республикамизнинг амалдаги қонунларига стандартлаштириш, сертификатлаштириш тизимларининг асосий қоидаларига қўшимчалар киритилган.

Стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимларини такомиллаштириш халқаро савдодаги тўсиқларни бартараф этиш, мамлакат экспорт имкониятларини кенгайтириш, халқаро стандартларни қўллаш ва уларнинг талабларига мувофиқ ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг жаҳон бозорида рақобатбардошлигини ошириш учун шарт-шароитлар яратиб беради.

Демак, мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг рақобатбардошлигини оширишда халқаро стандартлар билан бир қаторда миллий стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларни етакчи чет эл мамлакатларининг меъёрий ҳужжатлари билан ҳам ўйғунлаштиришни тақоза этади. Бунинг учун «Ўзстандарт» агентлиги халқаро ва етакчи чет эл мамлакатларининг стандартлаштириш ташкилотлари билан стандартларнинг қўлланилиш қонунийлиги ва уларга киритиладиган ўзгартиришларни бир-бирига мунтазам равишда тақдим этилиши тўғрисида икки ва кўптомонлама битимлар тузиши керак бўлади.

2. Стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимини ривожлантириш ва такомиллаштириш концепцияси

Юқорида кўрсатиб ўтилганидек, республика стандартлаштириш тизимларидаги айрим номувофиқларни эътиборга олган ҳолда ва уни бартараф этиш мақсадида ҳамда халқаро стандартлаштиришнинг ҳозирга ва келажакдаги талаблар асосида Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимларини янада такомиллаштириш мақсадида «Ўзстандарт» агентлиги томонидан 2003-2010 йилларга мўлжалланган «Ўзбекистон Республикасида 2003-2010 йилларда халқаро амалиётни ҳисобга олган ҳолда стандартлаштириш, сифатини таъминлаш тизимларини ривожлантириш ва такомиллаштириш «Концепцияси» ва уни амалга ошириш чора-тадбирлар Дастури ишлаб чиқилган ва у стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштиришни ривожлантириш бўйича Идоралараро кенгашнинг 2003 йил 26 мартда бўлиб ўтган мажлисида қабул қилинган.

Ҳозирги кунда республика давлат бошқарув идоралари, юридик шахслар бирлашмалари ва бошқа тегишли ташкилотлар маҳсулот (хизмат)ларга белгиланган меъёрий ҳужжатларнинг барча фондини Жаҳон Савдо Ташкилоти талабларига мувофиқ, халқаро стандартлари асосида илмий-техник экспертизадан ўтказиш ишлари тасдиқланган чора-тадбирлар режаси асосида амалга оширилмоқда.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

«Концепция»да стандартлаштиришнинг қонуний, меъёрий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, миллий стандартлар мақомини халқаро стандартлар мақомига яқинлаштириш, маҳсулот (хизмат)ларини сертификатлаштириш тизимини қайта кўриб чиқиш ва соддалаштири, халқаро стандартларни миллий стандартлар сифатида қабул қилиш масалалари, хавфсизлик ва экология, ахборот технологиялари, ресурсларни тежаш ва маҳсулот сифатини таъминлаш каби устувор йўналишлар ўз ифадасини топган.

Республикада «Концепция чора-тадбирлари Дастури»ни тўлиқ амалга оширилиши миллий стандартлаштириш ва сифатини таъминлаш тизимилари меъёрий ҳужжатларининг даражаларини халқаро стандартлар даражасига тенглаштиришга имкон яратиб бериш билан бир қаторда Ўзбекистонни Жаҳон Савдо Ташкилотига тенг ҳуқуқли аъзо бўлиб кириши учун ҳам барча зарурий шарт-шароитларни яратади.

Стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимларини ривожлантириш ва такомиллаштириш Концепцияси кириш қисми ва 9 бўлимдан тузилган бўлиб, унинг 1-бўлими «*Маҳсулот рақобатбардошлигини ва сифатини оширишнинг қонуний ва меъёрий-ҳуқуқий асосларининг ҳозирги ҳолати ва уни такомиллаштириш вазифалари*» деб аталади. Унда амалдаги меъёрий ҳужжатлар даражаси ва уларнинг халқаро стандартлар талабларига мувофиқлигини аниқлаш, техник регламентлараро стандартлаштириш тизимларини шакллантириш ва қўллаш, меъёрий ҳужжатларни халқаро техник регламентлар ва стандартларга мувофиқлигини аниқлаш процедураси (иш тартиби) тўғрисидаги вазифалар режалаштирилган.

Концепциянинг «*Республикани Жаҳон Савдо ташкилотига киришига тайёрлаш шароитида халқаро тажрибани ҳисобга олган ҳолда давлат стандартлаштириш тизимини такомиллаштириш*» деб номланган 2 бўлимида Жаҳон Савдо Ташкилоти аъзолари бўлган давлатлар билан ахборотлар алмашиш усуллари, техник қонунлар мажмуини шакллантириш ва ривожлантириш йўналишлари, хавфсизлик ва экология, ахборотлар технологиялари, ресурсларни тежаш, маҳсулот сифатини меъёрий таъминлаш, тармоқлараро стандартлаштириш тизимлари, хизматлари ва стандартлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари соҳаларидаги вазифалар кўрсатиб берилган.

Концепциянинг 3 - «*Стандартлаштириш соҳасида халқаро ҳамкорлик*» бўлимида Республиканинг ушбу соҳада халқаро ҳамкорлигидаги асосий вазифалари белгиланган. Ушбу Концепциянинг 4-бўлимида стандартлаштиришни ахборотлар билан таъминланиши ва маҳсулотни каталоглаш давлат тизимининг ишлаб туришини таъминлаш масалалари ўз аксини топган. Мудофаа маҳсулотларини стандартлаштириш масалалари ушбу концепциянинг 5 – бўлимида кўрсатиб берилган.

Концепциянинг 6 – «*Стандартлар устидан давлат текшируви ва назорати*» бўлимида стандартлар устидан давлат текшируви ва назоратини келажакда техник регламентларга риоя қилиш устидан назорат қилишга айланиши тўғрисида маълумотлар берилган. Концепциянинг «*Маҳсулот ва хизматларнинг мувофиқлигини тасдиқловчи миллий тизимни такомиллаштириш*» деб номланган 7 – бўлимида мувофиқликни тасдиқлашнинг амалий йўналишлари кўрсатилган.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Концепциянинг 8 – бўлимида Халқаро стандартлар даражасида ишлаб чиқаришни ўзлаштирганлиги ва маҳсулот ишлаб чиқарганлигини рағбатлантириш масалалари ўз аксини топган.

Концепциянинг «*Кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни такомиллаштириш*» деб номланган 9 - бўлимида Ўзбекистонни Жаҳон Савдо Ташкилотига аъзо бўлиб киришга тайёрлаш даврида ўқув жараёнини комплекс бошқариш масалаларига эътибор қаратилган.

Концепцияни амалга ошириш чора-тадбирлар Дастури уч қисмга ажратилган:

- «Стандартлаштиришни такомиллаштириш»;
- «Ишлаб чиқариш, маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштиришни такомиллаштириш»;
- «Кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш».

Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш бўйича Концепцияда кўрсатилган ишларнинг аксарият қисмини бажарилиш муддати 2003-2005 йилларга мўлжалланган.

Дастлабки қабул қилинган Миллий сертификатлаштириш давлат тизими республикада ишлаб чиқарилаётган ва четдан келтирилаётган маҳсулот турларининг барчасини мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказишни назарда тутар эди. Бу ҳол ўз навбатида сертификатлаштириш бўйича ишларни ҳаддан ташқари ошиб кетишига олиб келди. Бундан ташқари қабул қилинган сертификатлаштириш тартиби жуда кўп вақтни талаб қилар эди. Шу сабабли келгусида ушбу камчиликларни бартараф этиш, тадбиркорлик субъектлари фаолияти учун қулайликлар яратиш, сертификатлаштириш жараёнларини соддалаштириш ва бюрократик тўсиқларни бартараф этиш мақсадида Республика Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2004 йилнинг 6 июлида «Маҳсулотни сертификатлаштириш тартибини соддалаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 318-сонли қарор қабул қилинди. Ушбу қарор асосида биринчи марта мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказиладиган маҳсулотлар турлари деярли 1/3 баробарга қисқартирилган. Мажбурий сертификатлаштириладиган маҳсулотлар рўйхатига кирмаган маҳсулотларни 2004 йилнинг 1- октябридан бошлаб деклорация орқали белгиланган талабларга мувофиқлиги тасдиқланиш зарурлиги назарда тутилган. Шунинг билан биргаликда четдан келтирилган маҳсулотларнинг синовлари учун намуналарнинг энг юқори чегараланган миқдори белгиланган ҳамда сертификатлаштириш хизматлари учун харажатлар тўлови тартибини ўзгартириш ҳам назарда тутилган. Ана шуларни ҳисобга олган ҳолда «Маҳсулотни сертификатлаштиришдан ўтказишнинг тартиби тўғрисида»ги Низом ишлаб чиқилди (яратилди) ва Вазирлар Маҳкамасининг юқорида кўрсатиб ўтилган 318-сонли қарори билан тасдиқланган.

3. Маҳсулот ва хизматлар сифатини таъминлашда ИСО 9000 халқаро стандартларининг аҳамияти

Мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий ислоҳатлар натижасида республикамизнинг ички бозорида товар ва хизматларнинг эркин айланиши ва бозор механизмларидан фойдаланиш учун керакли шароитлар шакллантирилди, бозор

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

инфроструктураси (тузилмаси) ва рақобат муҳити яратилди. Шу асосда ишлаб чиқариш маданияти ҳамда маҳсулот сифати ва хавфсизлигини таъминлаш бўйича ишлаб чиқарувчилар ва бошқа товар етказиб берувчиларнинг ҳам масъулиятлари ошиб бормоқда. Шунинг билан биргаликда республикамиз миллий корхоналарида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлари ва кўрсатадиган хизматлари билан ташқи бозорга чиқиш учун ҳам қулай имкониятлар яратилмоқда.

Маълумки бозор иқтисодиёти шароитида рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш ва унинг билан ташқи бозорда қатнашишни таъминлаш ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини янада яхшилаш ва корхонада кўпроқ фойда олишни таъминлайдиган сифат тизимини яаратишга имконият яратиб беради. Бундай сифат тизимларини яратишда эса ИСО 9000 серияли халқаро стандартининг роли жуда катта. Чунки барча ривожланган мамлакатларда ИСО 9000 серияли халқаро стандартлари ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни ташкил этишда ажралмас қисм, ташқи бозор эшигини очувчи «калит» сифатида хизмат қилади. Шунинг билан биргаликда республикамизда ИСО 9000 серияли халқаро стандартлар талаблари асосида миллий корхоналар сифатни бошқариш тизимларини амалга ошириш ва улардан самарали фойдаланиш, юқори сифатли, инсон ҳаёти учун зарарсиз маҳсулот ва хизматлар яратиш, уларнинг ташқи бозорда чет матлакатларда ишлаб чиқарилган ўхшаш маҳсулотлар билан рақобатда қатнашиш ва маҳсулотни импорт қилинадиган мамлакатлар ҳудудларида сертификатлаштириш ва стандартлаштириш билан боғлиқ бўлган айрим техник тўсиқларни камайишига имкон яратади. Яна шу нарсани таъкидлаш жоизки, ИСО 9000 халқаро стандарти оиласига кирувчи стандартларнинг жорий этилиши биргина ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини яхшилаб ва унинг хавфсизлигини таъминлаб қолмасдан, балки улар универсал характерга эга бўлганлиги сабабли, уларни ҳар қандай ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш корхоналарида ҳам қўллаш мумкин.

Республикамизнинг ишлаб чиқариш корхоналарида ИСО 9000 халқаро стандарти базасида сифатни бошқариш тизимларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш маҳсулот ишлаб чиқарувчилар учун юқорида такидлаб ўтилганидек, кўплаб қўлайликлар яратади. Шунингдек, ИСО 9000 халқаро стандартлари бозор иқтисодиёти шароитида корхоналарнинг барқарор фаолият кўрсатиши ва ривожланиши учун ҳам маълум даражада фойда олиш гарови ҳисобланади. Масалан, Жаҳон бозорида иштирок этаётган мамлакатлар тажрибасида маҳсулот ишлаб чиқарувчилар ва уни етказиб берувчилар уч гуруҳга ажратилади:

1). Етказиб берилган торвар сифати бўйича мутлоқ ишончли (корхона)лар. Яъни, бундай гуруҳга ИСО 9000 стандартлари талаблари асосида сертификатлаштирилган сифат тизимлари мавжуд корхоналар киради. Улар шартли равишда «А» гуруҳ корхоналари дейилади.

2). Етказиб берилган товар сифати бўйича нисбатан ишончли корхоналар. Бу гуруҳга кирувчи корхоналар ИСО 9000 халқаро стандартлари талаблари асосида сифат тизимларини эндигина амалга ошираётган корхоналар киради ва шартли равишда улар «В» гуруҳ корхоналари дейилади.

3). Етказиб берилган товар сифати бўйича ишончсиз корхоналар. Уларга ИСО 9000 стандарти талаблари асосида сифат тизимлари яратилмаган корхоналар киради ва улар шартли равишда «С» гуруҳи деб аталади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Бозор экспертларининг маълумотларига қараганда «А» гуруҳига кирувчи корхоналарнинг маҳсулотлари «С» гуруҳига кирувчи корхоналарнинг маҳсулотларига нисбатан деярли 50 фоизга ортиғи билан сотилар экан.

ИСО 9000 халқаро стандартларининг юқорида таъкидлаб ўтилган афзалликларини ҳисобга олган ҳолда, айрим Мустақил Давлат Ҳамдўстлиги давлатларида уларни жорий этган корхоналарга қўшимча имтиёзлар берилади. Масалан, Россия Федерациясида ишлаб чиқариш бўйича давлат буюртмалари фақат ИСО 9000 халқаро стандартлари талаблари асосида сифат тизимлари сертификатлаштиришдан ўтказилган корхоналарга берилади.

Таянч иборалар:

«Ўзстандарт» агентлиги; Ўздавстандарт маркази; Жаҳон Савдо Ташкилоти; Оуропа иттифоқи; Концепция; чора-тадбирлар Дастури; Маҳсулот рақобатбардошлиги; стандартлаштиришни такомиллаштириш; 318-сон қарор; деклорация; ИСО 9000; «А», «В» ва «С» гуруҳлари.

Мавзу17. Сифатни бошқариш халқаро тизимлари ва маҳсулот тўғрисидаги маълумотларни стандартлаштириш ва кодлаш

1. Халқаро тизим стандартларининг турлари ва уларни қўллаш соҳалари.
2. Маҳсулот ҳақидаги маълумотларни стандартлаштириш ва кодлаш .

Тавсия этиладиган адабиётлар

1. Атамурадов К. Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари. Маърузалар матни. – Самарқанд: Сам КИ, 2004.
2. Стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш ва сифатни бошқариш асослари. Услубиятли қўлланма. Ўрта ва кичик бизнес раҳбарлари ва мутахасислари учун. – Тошкент, 2001.
3. Штрихли кодлаш. Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. Журнал № 4\5, 2001й. 31 – 37 бетлар.
4. ИСО 8402 – 86. Качество. Словарь.

1. Халқаро тизим стандартларининг турлари ва уларни қўллаш соҳалари

Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот сифати ички ва ташқи бозорда унинг рақобатбардошлигини белгиловчи ўлчов (мезон) ҳисобланади. Шунинг учун ҳам республикада Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатига мўлжалланган меъёрий ҳужжатлар (стандартлар, техник шартлар) талабларини халқаро стандартлар ва жаҳон бозори билан мувофиқлаштириш сиёсатини олиб бормоқда. Бундай тадбирлар миллий ва

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

қўшма корхоналар маҳсулотларини чет мамлакатлардан келтирилаётган маҳсулотлар сифатидан паст бўлмаслигига кафолат бўлади.

Юқорида таъкидланганидек, маҳсулот сифати истеъмолчилар эҳтиёжларини тўлароқ қондириш, меъёрий ҳужжатлар, амалдаги қонунчилик, экологик ва хавфсизлик талабларига жавоб берадиган бўлиши керак. Шунингдек, маҳсулот ишлаб чиқараётган корхонага иқтисодий самара келтиришга ҳам қаратилган бўлиши керак. Шунинг боисдан ҳам маҳсулот ишлаб чиқараётган ҳар бир корхона (компания)да сифатни таъминлаш тизими ишлаб чиқарилиши лозим.

Жаҳон амалиётида кўпчилик фирма ва компаниялар ўзларининг таъминловчилари билан кўпдан бўён сифат тизимлари асосида ўзаро муносабатларга ўтишган.

Сифат тизимининг биринчи стандартлари Буюк Британияда 1970 йилларда ишлаб чиқилган эди, 1987 йилда АҚШ, ГФР, Канада ва бошқа мамлакатлар иштирокида стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилот ИСО томонидан маҳсулот сифатини таъминлаш тизимларига аниқ талаблар қўядиган 9000 серияли бешта халқаро стандартлар ишлаб чиқилди, тасдиқланди ва жорий этилди. Бу стандартларда сифат тизимини яратиш бўйича халқаро тажрибалар умумлаштирилган.

Ушбу стандартлар жаҳоннинг кўплаб давлатлари (Австрия, АҚШ, ГФР, Буюк Британия, Финляндия, Франция, Швеция, Швейцария ва бошқалар) ўзларининг миллий стандартлари сифатида қабул қилиб олишган. 1988 йилда 9000 серияли халқаро стандартлар собиқ Иттифоқда ҳам миллий стандартлар сифатида қабул қилинган эди ва уларни қўллаш бўйича тегишли меъёрий – услубий ҳужжатлар ишлаб чиқилган. Масалан, ГОСТ 40. 9001 – 88, ГОСТ 40. 9002- 88 ва ГОСТ 40. 9003 –88 рақамли стандартлар.

Қуйидаги сифат тизими стандартлари халқаро стандартлар таркибига киритилган:

- ИСО 9000–87 Сифатни бошқариш бўйича умумий қўлланма ва сифатни танлаш бўйича стандартлар;
- ИСО 9001– 87 Сифат тизимлари. Лойиҳалаш ёки тайёрлашда, ишлаб чиқариш, монтаж қилишда ва хизмат кўрсатишда сифатни таъминлаш модели;
- ИСО 9002–87 Сифат тизимлари. Ишлаб чиқариш ва монтаж қилишда сифатни таъминлаш модели;
- ИСО 9003–87 Сифат тизимлари. Охирги назорат ва синовдан ўтказишда сифатни таъминлаш модели;
- ИСО 9004 – 87 Сифатни умумий бошқариш ва сифат тизимининг элементлари.
- ИСО 9001, ИСО 9002 ва ИСО 9003 халқаро стандартлари маҳсулот ҳаётий давринининг турли босқичлари учун сифат тизимига бўлган талабларни ўз ичига олади.
- ИСО 9004 стандарти сифат тизимига қўйиладиган талабларни изоҳловчи раҳбарий кўрсатмаларни ифода этади ва тизимни ишлаб чиқиш ва жорий этишда тайёрловчи – корхона томонидан қўлланишга мўлжалланган.
- ИСО 8402–86 (Сифат. Луғат) халқаро стандарти атамашунослик стандарти ҳисобланади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Кейинги йилларда услубий қўлланма сифатида хизмат қилувчи яна ўндан ортиқ стандартлар ишлаб чиқилган. Масалан, ИСО нинг 10011 стандарти аудитни ўтказиш билан боғлиқ Бугунги кунда ушбу сериянинг 20 та стандартлари амал қилмокда.

ИСОнинг бошқа стандартлари сингари ИСО нинг 9000 серияли стандартлари ҳам уларни актуаллаштириш мақсадида вақти – вақти билан қайта кўриб чиқилади. Жумладан, 1994– йилда ИСО нинг 9001 , 9002 ва 9003 стандартлари қайта кўриб чиқилди ва уларга аниқликлар киритилди ҳамда стандартларни ўзаро боғланишини кузатиб боришлиги соддалаштирилди.

Ҳозирги вақтда 2000 йил тарихидаги ИСО 9001 стандарти жорий этилган ва у ИСО 9001, 9002 ва 9003 стандартларини умумлаштирган.

ИСО 9000 серияли стандартлари қуйидаги ҳолларда қўлланишига мўлжалланган:

а) рақобатбардошликни ошириш мақсадида маъмурий бошқариш учун;

б) биринчи ва иккинчи томонлар орасидаги контракт шароитларида сифат тизимининг айрим элементларини текшириш учун;

в) етказиб берувчининг сифат тизимини ИСО стандартининг барча элементлари бўйича истеъмолчи томонидан баҳоланишидан иборат бўлган контракт талаблари бўйича:

г) учинчи томондан сертификатлаштириш учун.

2. Маҳсулот ҳақидаги маълумотларни стандартлаштириш ва кодлаш

Агар биз дўкондан ёки бошқа бир савдо корхоналаридан товар харид қиладиган бўлсак, албатта товар этикеткаси ёки унинг ёнидаги ҳар – хил қалинликдаги чизиқлар ва рақамлар билан белгиланган шаклни кўрамиз, чунки ҳозирги пайтда товарлар (маҳсулотлар) нинг аксарият қисми шундай белгили шакллар билан муомалага чиқарилмокда. Бундай белгининг номи *штрихли код* деб юритилади. Аммо бу белгили шакл ёки штрихли код ҳақидаги маълумотлар кўпчилик истеъмолчиларга ҳали тўлиғича етиб борган эмас. Шунинг учун ҳам биз ушбу саволни ёритиш учун штрихли кодлаш ҳақида етарлича маълумотлар беришга ҳаракат қиламиз.

Штрихли кодлаш тўғрисида берилган тарифлар кўп, лекин уларнинг асл маъноси бир хил. Шулардан айримларини келтириб ўтамиз.

Штрихли код – бу оптик усулда, кўндаланг сканерлаш йўли билан ўқиладиган ҳар хил қалинлик ва қадамларга (шаг) эга бўлган параллел штрихлар (чизиқлар) тўплами ёрдамида ташкил топган код.

Штрихли кодлаш – бу махсус ишлаб чиқилган халқаро ахборотлаштириш тизими ёрдамида маҳсулотларнинг асосий параметрларини белгиловчи услуб. Ёки, *штрихли код* – бу белгилар, рақамлар ва ҳарфларни штрих (чизиқ) ва оралиқлар кетма- кетлиги кўринишидаги кодлаш йўли бўлиб, ахборотни тез ва аниқ компьютерга киргизиш учун хизмат қиладиган шакл.

Ёки, штрихли кодлаш – бу белгиланган шакл, ўлчам, ранг.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Бошқа бир талқинда *штрихли код* (ШК) – бу ҳар хил кенгликдаги қора ва ёруғ (ёки оқ) чизиқларнинг алмашиб туришидир деб тушунтиради.

Ҳақиқатдан ҳам юқорида штрихли код (ШК) ҳақида келтирилган талқинлар ҳар хил бўлишига қарамаслдан уларнинг маъноси бир – бирига жуда яқин ва ўхшаш.

Шаклдаги маълум бир кенгликдаги йўл - йўл чизиқлар ҳамда уларнинг бирлиги (бирга қўшилиши) ахборот тарқатувчилар ҳисобланади. Товарнинг штрихли коди ўзича унинг сифати ҳақида маълумот ёки ахборот бермайди, у фақат ушбу товар тўғрсидаги барча ахборотларни сақловчи электр ҳисоблаш машинаси (ЭҲМ) хотираси уячаларининг адреси ҳисобланади холос. Бу маълумотлар тўплами товар ҳақидаги маълумотлар базасини ҳосил қилади.

Штрихли коддаги «Давлат байроғи» деб аталувчи ёки товар келиб чиққан мамлакатни аниқлаш имконияти истеъмолчи учун энг муҳим ҳисобланади. Штрихли кодда жойлашган барча қолган ахборотлар махсус оптик асбоб - сканер орқали ҳисобланиши (ўқилиши) ёки ЭҲМ га берилиши мумкин. Сканердаги декодер ёрдамида штрихли кодда кодланган маълумотни олиш мумкин . ЭҲМ ўз навбатида олинган ахборотларни ҳисоблайди, қайта ишлайди ва олинган натижа бўйича товар ҳаракатини аниқлайди.

Штрихли кодни маҳсулотларга нисбатан тадбиқ этиш (қўллаш) ғояси илк бор 1930 йилларда АҚШнинг Гарвард бизнес мактабида яратилган бўлиб, ундан амалда фойдаланиш 1960 йилдан бошланган. Штрихли кодлаш илк бор истеъмол товарларини кодлаш учун ишлатилган.

Изланишлар натижасида товар ҳаракатини жадаллаштириш (интенсификациялаш) ва ҳужжатлаштиришни сериялаштириш мақсадида 1960 йилларнинг охирларида товарларни тартиб рақами (номери) бўйича айнан ўхшатишга (идентификациялашга) асосланган универсал тизимлар яратиш ҳақида биринчи ғоялар пайдо бўла бошлади. Жумладан, 1973 йили АҚШда *Маҳсулотнинг Универсал Коди (UPC)* қабул қилинди ва 1977 йилдан бошлаб эса *Европа Кодлаш* тизими (номерлаш ассоциацияси) (EAN) таъсис этилди.

Бу тизим (ассоциация)га яна бошқа мамлакатлар ҳам аъзо бўлиб кирганлиги сабабли, 1981 йилдан бошлаб номерлаш ассоциацияси *Халқаро номерлаш аттестацияси* деб атала бошланди. Бугунги кунда унинг таркибига 80га яқин давлатлар аъзо бўлиб кирган. Шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси ҳам 1999 йилдан бошлаб бу ташкилотнинг хақиқий аъзоси ҳисобланади.

Ҳозирги кунда дунё мамлакатларида 30 дан ортиқ ҳар хил типдаги штрихли кодлар қўлланилмоқда. Шулардан EAN кодлаш тизими универсал бўлиб, амалда ҳар қандай турдаги товарга қўлланиши ва ҳар қандай «ишлаб чиқарувчи – улгуржи корхона – чакана савдо
корхонаси» шаклидаги занжир (цеп) нинг нуқтасида қўлланиши мумкин. EAN тизими доирасида ахборотларни электрон усулда алмаштириш стандарти (EANCOM) ишлаб чиқилган (яратилган) ва у жаҳоннинг кўплаб давлатларида кенг кўламда қўлланилмоқда.

ШК ўзига хос сифат белгиси ҳисобланади, яъни товарга штрихли код беришда уни халқаро стандартларга мос келиши текшириб кўрилади. ШКнинг мавжудлиги сабабли, бу сифат белгиси кўпдан буён жаҳоннинг аксарият давлат-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ларида меъёр (норма) бўлиб қолган. Жумладан, АҚШ, Ғарбий Оуропа ва Жанубий – Шарқий Осиё мамлакатларида товарнинг упаковкаси ёки этикеткасига ШК қўйиш мажбурий талаб бўлиб қолган ва бу мамлакатларнинг аксарият қисмида штрихли коди бўлмаган маҳсулотларни четдан олиш ва бозорда сотиш ман этилган . Масалан, ЕС (Оуропа иттифоқи) таркибига кирувчи давлатларга 1994 йилдан бошлаб штрихли коди бўлмаган импорт маҳсулотларини киритиш ман этилган.

ШКнинг моҳиятларидан бири шуки, товар тўғрисидаги барча ахборотларни (маълумотларни) компьютерга жойлаштириш мумкин. Штрихли код жуда аниқ бўлиб, улар қўл ёрдамида маълумотларни киритишдаги хатоликларни олдини олади. Ўтказилган тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатадики, штрихли кодларни ўқишда хатоликлар фоизнинг мингдан бир бўлагидан кам эканлигини кўрсатиб берган . Ўтказилган тестлар натижаси эса, штрихли код ёрдамида кодланган маълумотлар 10 млн. белгига 1 та хато тўғри келишини исботлаб берди. Қўл ёрдамида киритилган маълумотларда 10 белгига 1 та хато тўғри келади. Энди уларни таққослаб кўрадиган бўлсак, штрихли кодлашнинг аҳамияти жуда ҳам катта ва муҳим эканлигига ишонч ҳосил қиламиз.

Штрихли кодлаш – бу маълумотни тез киритиш демакдир. Штрихли кодлар тез ва осон ҳосил қилинади ва умумий ишлатиладиган принтерлар ёрдамида босилиши мумкин. Бу услуб биргина хатоликларни камайтирибгина қолмай, балки у ахборотни тез ва арзон йиғади, сақлайди ва қидиради ҳамда самарали алоқани таъминлайди. Бу хусусиятлар унумдорлик ва ахборот аниқлигини оширади, етказиб бериш жараёнлари жадвали (графиги)ни яхшилайди ва ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган вақт, куч, ишчи ресурслари, материал ва маблағлар харажатини камайтиради. Ундан ташқари штрихли код – маълумот йиғишда саноат ва савдо манфаати учун хизмат қилади, халқаро ахамиятга эга, бошқа фойдаланувчиларга боғлиқ эмас, жаҳон миқёсида кўп моҳиятли код ёрдамида ҳар қандай товар бирлигини айнан ўхшатиш (индетификациялаш) ишларини бажаради ва ҳоказолар.

Штрихли код – бу ишлаб чиқарувчисининг визит карточкасидир, деб таъкидланади яна бир манбада. Ҳақиқатдан ҳам ушбу таъриф айнан унга жуда монанд.

Штрихли кодлашдан компьютерга маълумотларни қўлда киритиладиган барча жойда фойдаланиш мумкин. Масалан, ишлаб чиқарувчилар, чакана савдо қилувчилар, молия хизмати, маиший хизмат кўрсатувчи корхоналар, телефон компаниялари, давлат агентликлари, соғликни сақлаш муассасалари, транспорт компаниялари ва бошқа тармоқларда кампьютерга ахборотни қўлда киритмаслик учун штрихли кодлардан фойдаланишадилар. Айниқса, штрихли кодлаш хом ашё ва тайёр маҳсулотни ҳисобга олиш, товар айирбошлаш ва ишлаб чиқариш соҳаларида кўпроқ қўлланилади.

Штрихли кодларнинг элементлари штрихлар ва оралиқлар, кишилар ўқийдиган белгилар ва ёруғ зоналардан ташкил топган. Булардан штрихлар ва оралиқлар маълумотларни кодлаш шаблонини белгилайди (аниқлайди). Инсон ўқийдиган белгилар бу – штрихлар ва оралиқлар ёрдамида кодланган ахборотлар (маълумотлар)ни кишилар ўқиши учун матн сифатида берилишидир. Ёруғ зоналар эса штрихлар ва оралиқларгача ва ундан кейинги тоза майдон бўлиб, бу зо-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

наларнинг мавжудлиги штрихли кодни ўқиш учун энг зарур элементларидан бири бўлиб ҳисобланади (1– расм).



1-расм.

Дўконлар ва харидорлар билан ҳисоб – китоб қилиш нуқталарида 90 фойиз атрофидаги муаммолар штрих коднинг икки томонидаги (чеккасидаги) ёруғ майдонни кичрайишидан келиб чиқади. Шунинг учун наминал ўлчамда нашр (чоп) қилинган штрихли код EAN – 13 учун ўзидан чап томондан 3, 63 мм ва ўнг томонидан 2,31 мм ёруғ майдон қолиши керак. Штрихли код EAN – 8 учун эса, чап ва ўнг майдонлар 2, 31 мм дан кичик бўлмаслиги керак.

Штрихли коднинг назорат рақами маълумот ёки ахборотларни тўғри ўқилаётганлигини текшириб туради. Назорат рақами кодланган рақамларнинг охирига қўшилади (1 – расм).

Ҳозирги кунда энг кўп тарқалган штрихли коднинг иккита асосий тури – EAN ва Америка коди – UPC мавжуд бўлиб, буларнинг ичида энг кўп ишлатиладиган код – EAN – 13 ва EAN – 8 ҳисобланади. Бу кодларни биз чакана савдога келаётган барча товарларда учратамиз. Чунки 70 йиллар бошида пайдо бўлган бу штрихли код бутун дунёга ёйилиб кетган ва улар бир хилда ўқилади.

EAN – 13 ва EAN –8 кодлари чакана савдога келаётган товарлар учун стандарт штрихли код ҳисобланади. Бу код фақат 13 ёки 8 хонали рақамлар тўпламини ўз ичига олади. Бу атамада EAN (Europcan Article Number) сўз тўпламининг аббревиатураси (қисқартма сўз , масалан, колхоз, почта, райпо) холос.

13 рақамга эга бўлган код, *EAN-13* деб аталади. Бундаги 1,2 ва 3 рақамлар EAN ассоциацияси томонидан ўрнатилган тартибда берилади ва улар *мамлакат (давлат) кодини* билдиради. Кейинги тўртта рақам – *товар тайёрловчисининг индекси.* Коднинг қолган бешта рақами ишлаб чиқарувчига ўзининг хоҳиши бўйича маҳсулотни кодлаш учун тақдим этилади. Бунда кодни нулдан бошлаб, 99999 гача давом эттириши мумкин. Коднинг охирги 13 – рақами *назорат рақами* дейилади.

EAN коди 1998 йили Ўзбек стандартлари (O`z DSt 6·17 ·01: 1999, O`z DSt 6·17·04: 2000) га киритилган ва бу кодлар халқаро стандартларга асосланганлиги

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

учун, улар Оуропа, Осиё, Марказий ва Жанубий Америка ва Океания давлатларида қўлланиладиган EAN кодлари билан ўзаро алмашувчандир.

Ҳар бир давлатда коднинг тузилиши ҳар хил бўлиши мумкин. Масалан, Ўзбекистонда коднинг биринчи уч рақами – *миллий ташкилотнинг префикси,* кейинги олтита рақам – *корхона маҳсулот эгасининг рақами,* ундан кейинги учта рақам – *товарни идентификациялаштириш* (айнан ўхшатиш ёки тенглаштириш) *блоки* ва охирги рақам *назорат рақами.*

EAN – 13 кодининг таркиби қуйидаги кодлардан иборат:

- давлат коди (“давлат байроғи”);
- корхона (фирма, компния) – тайёрловчи коди;
- маҳсулот коди;
- назорат сони (1- расм).

EAN ассоциацияси томонидан ҳар бир давлат (мамлакат) учун кодлар диопозонлари берилади. Кодлар кўпинча икки белгидан тузилади (масалан, Франция 30 –37, АҚШ ва Канада 00 – 09, Япония 45 – 49), лекин тайёрловчи кодни бир белгига қисқартириш ҳисобига уч белгили ҳам бўлиши мумкин. Масалан, Россия 460 –469, Германия 400 – 440 ва бошқалар (1 – жадвал).

ШК ҳақида ахборотлар жойлашган банклар – давлатлар коди ҳақидаги маълумотлар.

1-жадвал

№	Давлат номи	Давлат коди	Давлат номи	Давлат коди	Давлат номи	Давлат коди
1.	АҚШ ва Канада	00 – 09	Швеция	73	Латвия	4605
2.	Франция	30 – 37	Мексика	750	Тайвань	471
3.	Болгария	380	Венесуэла	759	Эстония	474
4.	Германия	400 – 440	Швейцария	76	Филлипин	480
5.	Россия	460 – 469	Аргентина	779	Мальта	535
6.	Сянгань	489	Чили	780	ЮАР	600 - 601
7.	Япония	45 –49	Бразилия	789	Марокко	611
8.	Буюк Британия	50	Италия	80 – 83	Тунис	619
9.	Греция	520	Испания	84	Гватемала	740– 745
10.	Кипр	529	**Ўзбекистон**	478	Сальвадор	740– 745
11.	Ирландия	539	Куба	850	Гондурас	740– 745
12.	Бельгия ва Люксембург	54	Чехия	859	Панама	740– 745
13.	Португалия	560	Югославия	860	Никарагуа	740–745
14.	Исландия	559	Туркия	869	Коста – Рика	740– 745
15.	Дания	57	Нидерландия	87	Колумбия	770
16.	Польша	590	Жанубий Корея	880	Уругвай	773
17.	Венгрия	599	Сингапур	889	Перу	775

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

18.	Финляндия	64	Австрия	90 – 91	Эквадор	786
19.	Хитой	690	Австралия	93	Тайланд	885
20.	Янги Зелан-дия	94	Словения	383	Индонезия	899
21.	Исроил	729	Хорватия	385	Малайзия	955

EAN – 8 код қуйидаги кодлар таркибидан иборат:
- давлат коди («давлат байроғи»);
- корхона (фирма) – тайёрловчи код;
- назорат сони. (2-расм).

2-расм

8 разрядли EAN коди



2-расм. 8 разрядли EAN коди

EAN – 8 кодида баъзан, тайёрловчи корхона кодининг ўрнига маҳсулотнинг қайд этиш тартиб рақами (номери) ҳам келтирилиши мумкин.

Бу код (EAN – 8) маркалаштириш, жойлаш ёки унча катта бўлмаган товарлар учун ишлатилади (қўлланилади). Ушбу типдаги ШК EAN–13 типдаги ШК дан қисқартирилган ахборотлар ва кичик ўлчамлари (размерлари) билан фарқ қилади. Шунинг учун ҳам унинг рақамлари тўлиқ жойлашмаганлиги сабабли кичик (майда) габаритли товарларга босилади.

EAN– 13 ҳар қандай упаковка ёки товарларга босилади (агар унинг майдонига сиғса).

EAN – 14 фақат транспорт (юкли) упаковкалари учун қўлланади. Бу ШК нисбатан йирикроқ бўлганлиги сабабли уни босиш (чоп этиш) учун юқори сифатли печат талаб этилмайди. Агар товар упаковкаси билан сотилса, у ҳолда фақат EAN–13 қўлланилади, чунки EAN–14 товар ҳақида ахборотга эга эмас ва дўконда ўрнатилган сканерловчи мосламада ҳисоблаб ёки санаб (ўқиб) бўлмайди.

Коддаги рақамлар қатори сканер учун эмас, балки харидор (истеъмолчи) учун мўлжалланган. Харидор учун маълумот фақат маҳсулот тайёрланган давлатни билдириш билан чегараланади, чунки давлат коди махсус нашрлар ва ахбо-

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

ротномаларда босилиб турилади ёки ахборот базалари ва банкларда сақланиши мумкин.

Тўлиқ ШК эса, ташқи савдо ташкилотлари ёки савдо объектларига маҳсулотнинг аниқ келиб чиқиш реквизитларини билиш ва керак бўлган ҳолларда маҳсулотнинг шартнома (контракт) талабларига мос келмайдиган параметрлари ва кўрсаткичлари ҳақида аниқ бир манзилга (нуқтага) *раддия* ёки *норозилик* билдириш имконини яратади.

Ҳозирги кунда республикамизда ҳам штрихли кодлашни кенг миқёсда тадбиқ этиш бўйича маълум даражада ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, 1999 йилда Ўздавстандарт қошидаги Ўзбекистон стандартлаштириш метрология, сертификатлаштириш ва маҳсуот сифатини бошқариш соҳасида кадрлар тайёрлаш ва тадқиқотлар институти (Ўз ТМТИ)да штрихли кодлаш (кодлар) билан шуғулланувчи марказ ташкил этилди. Бу марказнинг асосий мақсади маҳсулотни автоматлаштирилган тарзда идентификациялаш (айнан ўхшатиш, тенглаштириш ёки бирдай қилиш) бўйича муоммаларни ҳал этиш ва
бу фаолиятни кенг равишда тарғиб қилишдан иборат.

Таянч иборалар:

ИСО 9000 – 87; сертификатлаштириш; ИСО 9001, 9002, 9003, 9004 – 87 ва ИСО 8402 – 86, қўлланиши; штрихли код; штрихли кодлаш; зона; префикс; товар коди; корхона рақами; назорат сони; товар айрабошлаш; ишлаб чиқариш; EAN – 8, 13, 14; сканер; декадер ва бошқалар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари фанидан тест синови бўйича
САВОЛЛАР

1 – оралиқ назорати бўйича

1. **Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида”ги қонуни қачон қабул қилинган** ?
   1. 1995 йил 1 сентябрда.
   2. 1994 йил 12 февралда.
   3. 1993 йил 28 декабрда.
   4. 1996 йил 21 июлда.
2. **Ўзбекстон Республикасининг стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш давлат маркази қачон ташкил этилди?**
   1. 1992 йил 2 мартда.
   2. 1993 йил 4 августда.
   3. 1995 йил 18 мартда.
   4. 1996 йил 20 апрелда.
3. **Ўздавстандарт қачон «Ўзстандарт» агентлигига айлантирилди?**
   1. 1990 йилда
   2. 2001 йилда
   3. 2002 йилда
   4. 2005 йилда
4. **Ўзбекистон Республикасининг “стандартлаштириш тўғрисида”ги қонуни неча бўлим ва моддани ўз ичига олади** ?
   1. 3 бўлим 12 моддани.
   2. 4 бўлим 12 моддани.
   3. 5 бўлим 12 моддани.
   4. 2 бўлим 12 моддани.
5. **Республикада стандартлаштириш билан боғлиқ бўлган барча ишлар қайси стандартлаштириш тизими талаблари асосида олиб борилади** ?
   1. МДҲ давлатлари стандартлаштириш тизими талаблари асосида.
   2. Ҳалқаро стандартлаштириш тизими талаблари асосида.
   3. ИСО стандартлаштириш тизими талаблари асосида.
   4. Миллий стандартлаштириш тизими талаблари асосида.
6. **Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш давлат тизимининг мазмуни ва унинг меъёрий ҳужжатлар мажмуи қайси стандартда акс эттирлган** ?
   1. O’zDST 1.7:1998да.
   2. O’zDST 1.0:1998да.
   3. ГОСТ 1.0.-92да.
   4. ЎзРСТ 5.0:1998да.
7. **Миллй стандартлаштириш қандай стандартлаштириш** ?
   1. Мтллий стандартлаштириш – муайян бир мамлакат доирасида ўтказиладиган стандартлаштириш.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. Миллий стандартлаштириш – бу дунёнинг фақат маълум мамлакатларида ўтказиладиган стандартлаштириш.
3. Бу барча мамлакатларнинг тегишли идораларида ўтказиладиган стандартлаштириш.
4. Бу дунёнинг жуғрофий районларида ўтказиладиагн стандартлаштириш.

8. **Меъёрий ҳужжат атамаси қандай тушунчаларни ўз ичига олади?**

1. Стандарт, техникавий шарт, қўлланма ва буйруқ.
2. Стандарт, техниковий шарт, раҳбарий ҳужжат, йўриқнома ва қўлланма.
3. Техникавий шарт, қўлланма, йўриқнома ва буйруқ.
4. Стандарт ва йўриқнома.

9. **“Стандарт” сўзи қандай маънони англатади?**

1. Норма, намуна ва лойиҳа.
2. Намуна, этолон ва лойиҳа.
3. Норма, намуна ва этолон.
4. Намуна ва лойиҳа.

10. **Ҳалқаро стандарт қандай стандарт?**

1. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган минтақавий ташкилот томонидан қабул қилинган стандарт.
2. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган миллий идора томонидан қабул қилинган стандарт.
3. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган вилоят ташкилоти томонидан қабул қилинган стандарт.
4. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган ҳалқаро ташкилот тамонидан қабул қилинган стандарт.

11. **Минтақавий стандарт қандай стандарт?**

1. Бу стандарт лаштириш билан шуғулланадиган минтақавий стандарт томонидан қабул қилинган стандарт.
2. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган ҳалқаро ташкилот томонидан қабул қилинган стандарт.
3. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган имллий идора томонидан қабул қилинган стандарт.
4. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган идоралар томонидан қабул қилинган стандарт.

12. **Миллий стандарт қандай стандарт** ?

1. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган ҳалқаро ташкилот томонтдан қабул қилинган стандарт.
2. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган миллий идора томонидан қабул қилинган стандарт.
3. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган минтақавий ташкилот томонидан қабул қилинган стандарт.
4. Бу стандартлаштириш билан шуғулланадиган идоралар томонидан қабул қилинган стандарт.

13. **Республикада стандартлаштириш бўйича ишларни кимлар ташкил этади ва таъминлайди?**

1. Ўзбекистон Вазирлар Махкамаси.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. Ўздавстандартдаги ҳар бир соҳадаги вазирликлар.
3. Ўздавстандарт, Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги.
4. Ўздавстандарт.

14. Ўздавстандартнинг илмий базасини қайси ташкилот ташкил қилади ?

1. Ўзбекистон стандартлаштириш ва маҳсулот сифатини бошқариш соҳасидаги тадқиқот ва мутахассисларни тайёрлаш институти (ЎзТМТИ).
2. “Этолон” бирлашмаси ва меъёрий ҳужжатлар билан таъминлаш - “стандартлар” дўкони.
3. Меъёрий ҳужжатлар билан таъминлаш ташкилоти.
4. Стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириш худудий марказлари.

15. Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш бўйича қайси меъёрий хужжатлар қўлланилади ?

1. Давлатлараро стандартлар (ГОСТ), Ўзбекистон давлат стандартлари (O’zDst) ва корхона стандарти (KS).
2. Давлатлараро стандартлар (ГОСТ), Ўзбекистон давлат стандартлари (O’zDst), тармоқ стандартлари (TS), техник шартлар (TSh) ва корхона стандартлари (KS).
3. Фақат Ўзбекистон давлат стандартлари (O’zDST).
4. Давлатлараро стандартлар (ГОСТ) ва техник шартлар (TSh).

16. Тасдиқланган меъёрий ҳужжатларга қандай шартли белгилар берилади?

1. Индекси ва рўйхатга олинган тартиб рақами.
2. Рўйхатга олинган тартиб рақами ва тасдиқланган йили.
3. Индекси, рўйхатга олинган тартиб рақами ва тасдиқланган йили.
4. Тасдиқланган йили ва индекси.

17. Стандартлаштириш бўйича меъёрий хужжатлар стандартлаштириш даражаси бўйича қандай бўлинади?

1. Давлат ва корхона миқёсидаги меъёрий хужжатлар.
2. Корхона ва тармоқ миқёсидаги меъёрий хужжатлар.
3. Давлат ва тармоқ миқёсидаги меъёрий хужжатлар.
4. Давлат, тармоқ ва корхона миқёсидаги меъёрий хужжатлар.

18. Стандартлаштириш бўйича меъёрий хужжатлар қайси турларга бўлинади?

1. Асос бўлувчи, маҳсулотга, жараёнларга ва назорат услубларига қўйиладиган стандартлар.
2. Асос бўлувчи, маҳсулотларга ва назорат услубларига қўйиладиган стандартлар.
3. Асос бўлувчи маҳсулотлар ва жараёнларга қўйиладиган стандартлар.
4. Фақат асос бўлувчи стандартлар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

19. **Республикада стандартлаштириш бўйича меъёрий хужжатларнинг қайси хиллари мавжуд?**

1. Умумтехник шартлар, техник шартлар, тамғалаш ва белгилаш стандартлари.
2. Умумтехник шартлар, тамғалаш, атамалар ва таърифлар ҳамда коменклатура стандартлари.
3. Умумтехник шартлар, техник шартлар, атамалар ва таърифлар, тамғалаш, белгилаш ва номенклатура стандартлари.
4. Фақат умумтехник ва техник шартлар стандартлари.

20. **Республикада стандартларни ишлаб чиқиш жараёни неча босқичдан иборат?**

1. 3 босқич.
2. 4 босқич.
3. 2 босқич.
4. 1 босқич.

21. **Қайси муддат ичида фикр-мулохазалар ва таклифлар келиб тушмаса стандарт лойихаси тасдиланган ҳисобланади?**

1. 10 кун.
2. 20 кун.
3. 15 кун.
4. 25 кун.

22. **Меъёрий хужжатларни назорат қилиш кимлар томонидан амалга оширилади?**

1. Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, Табиатни мухофаза қилиш давлат қўмитаси, Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва уларнинг худудий органлари, ҳамда махсус вакил сифатида белгиланган бошқа давлат бошқарув органлари.
2. Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, табиатни мухофаза қилиш давлат қўмиталари, Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва вилоят назорат органлари.
3. Фақат Ўздавстандарт ва унинг худудий органлари.
4. Меъёрий хужжатлар назорат қилинмайди.

23. **Стандартларнинг шарт бўлган талабларига риоя қилиш устидан қайси шахслар назорат ўтказадилар?**

1. Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасининг стандартлар устидан назорати бўйича бош инспекторлар ва стандартлар устидан назорати бўйича инспекторлар.
2. Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасининг стандартлар устидан назорати бўйича бош инспекторлар, вилоят ва шахарларнинг стандартлар устидан назорати бўйича давлат бош инспекторлари ва стандартлар устидан назорати бўйича инспекторлар.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

3. Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасининг стандартлар устидан назорати бўйича бош инспекторлар ва вилоят ҳамда шаҳарларнинг станлартлар устидан назорати бўйича давлат бош инспекторлари.
4. Назорат қилинмайди.

24. **Ўзбекистон Республикасида қайси идоралар стандартлар устидан давлат назоратини амалга оширади?**
1. Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш давлат қўмитаси ва Соғлиқни сақлаш вазирлиги.
2. Ўздавстандарт, Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ва Соғлиқни сақлаш вазирлиги.
3. Ўздавстандарт, Архитектура ва қурилиш, Табиатни мухофаза қилиш давлат қўмитаси ва Соғлиқни сақлаш вазирлиги.
4. Назорат қилинмайди.

25. **Амалдаги ёки ҳаракатдаги стандартлар қайси ҳолларда бекор қилинади** ?
1. Ушбу стандарт талаблари асосида маҳсулот ишлаб чиқариш бутунлай тўхтаса ва стандартни бекор қилиш тўғрисида қарор қилинса.
2. Ушбу стандарт ўрнига бошқа меъёрий хужжат ишлаб чиқилса ва стандартни бекор қилишга қарор қилинса.
3. Ушбу стандарт талаблари асосида маҳсулот ишлаб чиқариш бутунлай тўхтаса ва унинг ўрнига янги меъёрий ҳужжат ишлаб чиқилса.
4. Агар стандартни бекор қилиш тўғрисида қарор қабул қилинса.

26. **Ҳозирги кунда дунёда стандартлаштириш бўйича қанча ҳалқаро ташкилотлари фаолият кўрсатмоқда** ?
1. 25дан ортиқ.
2. 30дан ортиқ.
3. 45дан ортиқ.
4. 50дан ортиқ.

27. **ИСА Ҳалқаро Ассоциацияси қайси йилдан бошлаб ИСО Ҳалқаро Стандартлаштириш ташкилоти деб юритилди?**
1. 1946 йил.
2. 1939 йил.
3. 1955 йил.
4. 1926 йил.

28. **Ўзбекстон Республикаси қайси йилдан бошлаб ИСО ҳалқаро ташкилотининг ҳақиқий аъзоси ҳисобланади?**
1. 1 январ 1992 йилдан.
2. 1 январ 1994 йилдан.
3. 1 январ 1996 йилдан.
4. 1 январ 2000 йилдан.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

29. **ИСО ҳалқаро стандартлаштириш ташкилотининг органларини тўғри белгиланг.**
1. Бош ассомблея, кенгаш, кенгаш қўмиталари ва марказий котибият.
2. Бош ассамблея, кенгаш ва техник идоралар.
3. Бош ассамблея, кенгаш, кенгаш қўмиталари, техник идоралар ва марказий котибиат.
4. Фақат бош ассамблея.

30. **ИСО 9000 халқаро стандартлар оиласига қайси стандартлар киради?**
1. ИСО 9000, ИСО 9001 ва ИСО 9004
2. ИСО 9002 ва ИСО 9003
3. ИСО 9000, ИСО 9001, ИСО 9002, МСО 9003 ва ИСО 9004
4. ИСО 9001, ИСО 9002, ИСО 9003 ва ИСО 9004

31. **Қайси халқаро стандартлар республика миллий стандарти сифатида қабул қилинган?**
1. O`z DSt iso 9000: 2002, O`z DSt iso 9001: 2002, O`z DSt iso 9002: 1999 ва РСТ Ўз ИСО 8402: 1998
2. O`z DSt iso 9001: 2002, O`z DSt iso 9004: 1999 ва РСТ Ўз ИСО 8402: 1998
3. O`z DSt iso 9001: 2002, O`z DSt iso 9002: 1999, O`z DSt iso 9003: 1999, O`z DSt iso 9004: 1999 ва РСТ Ўз ИСО 8402: 1998
4. O`z DSt iso 9000: 2002, O`z DSt iso 9001: 2002, O`z DSt iso 9002: 1999, O`z DSt iso 9003: 1999, O`z DSt iso 9004: 1999 ва РСТ Ўз ИСО 8402: 1998

32. **ИСО ҳалқаро стандартларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ бўлган барча асосий техник ишлар кимлар томонидан амалга оширилади?**
1. Техник қўмиталар ва кенгаш орқали.
2. Кичик техник қўмиталар ва кенгаш орқали.
3. Техник қўмиталар ва Бош ассамблея орқали.
4. Техник қўмиталар ва кичик техник қўмиталар орқали.

33. **МЭК ҳалқаро ташкилоти қачон ташкил этилган?**
1. 1906 йилда.
2. 1909 йилда.
3. 1915 йилда.
4. 1990 йилда.

34. **Ўзбекистон Республикасининг “Метрология тўғрисида”ги қонуни қачон қабул қилинган ?**
1. 1992 йил 25 мартда.
2. 1993 йил 28 декабрда.
3. 1995 йил 3 августда.
4. 1996 йил 15 январда.

35. **Ўзбекистон Республиаксининг “Метрология тўғрисида”ги қонуни неча бўлим ва моддадан ташкил топган ?**
1. 2 бўлим 15 моддадан.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. 6 бўлим 20 моддадан.
3. 5 бўлим 22 моддадан.
4. 4 бўлим 19 моддадан.

36. **Метролоигя сўзи қандай маънони англатади**?

1. ўлчаш, ўлчам ва нутқ деган маънони.
2. ўлчаш, нутқ, мантиқ ва илм деган маъноин.
3. ўлчам, мантиқ, илм ёки фан деган маънони.
4. ўлчаш, ўлчам, нутқ, мантиқ, илм ёки фан деган маънони.

37. **Метролоигя фан сифатида қандай масалаларни ўз ичига олади**?

1. Ўлчашлар, уларга боғлиқ ва тегишли бўлган масалаларни.
2. Ўлчашлар ва сифатни белгилаш билан боғлиқ бўлган масалаларни.
3. Ўлчашлар ва сертификатлаштириш билан боғлиқ бўлган масалаларни.
4. Ҳаммаси тўғри.

38. **Ўлчаш воситаси – бу нима**?

1. Ўлчаш учун фойдаланилмайдиган ва меъёрланмайдиган метрологик хусусиятларга эга бўлган техник восита.
2. Ўлчаш учун фойдаланилган ва меъёрлаштирилган метрологик хусусиятларга эга бўлган техник восита.
3. Ўчаш учун меъёрий хужжат белгилайдиган техник восита.
4. Ҳаммаси тўғри.

39. **Физик катталик деганда нимани тушунасиз**?

1. Сифат томонидан кўпгина физик обектларга нисбатан умумий бўлиб, миқдор томонидан иккита объект учун хусусий бўлган хоссадир.
2. Сифат томонидан кўпгина физик объектларга нисбатан умумий бўлмасдан бир объект учун хусусий бўлган хоссадир.
3. Сифат томонидан кўпгина объектларга нисбатан умумий бўлиб, миқдор томонидан ҳар бир объект учун хусусий бўлган хоссадир.
4. Физик катталик – бу ўлчов бирлигидир.

40. **Ўлчаш деб нимага айтилади**?

1. Ўлчаш – бу ҳар бир катталиклар тўғрисида ахборот бериш ва ўзгартириш демакдир.
2. Ўлчаш – бу ҳар бир катталиклар тўғрисида ахборот қабул қилиш ва уларни ўзгартирмасдан қолдиришдир.
3. Ўлчаш – бу ҳар бир катталиклар тўғрисида ахборот қабул қилиш ва ўзгартириш демакдир.
4. Ҳаммаси тўғри.

41. **Ўлчаш воситаларининг қандай турлари мавжут**?

1. Ўлчовлар, ўлчаш асбоблари ва ўлчаш тизимлари.
2. Ўлчаш асбоблари, ўлчаш тизимлари ва ўлчаш ўзгарткичлари.
3. Ўлчаш тизимлари, ўлчаш қурилмалари ва ўлчаш асбоблари.
4. Ўлчовлар, ўлчаш асбоблари, ўлчаш ўзгарткичлари, ўлчаш қурилмалари ва ўлчаш тизимлари.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

42. **Ўзбекистон Республикасининг қайси стандартида ўлчашлар борлигини таъминлаш бўйича миллий давлат тизимининг асосий қоидалари тўлиқ кўрсатиб берилган?**
1. Ўз.РСТ 8.001-98да
2. O’zDST 1.0:1998да.
3. O’zDST 1.7:1998да.
4. ГОСТ 1.0.-92да.

43. **Метрологик таъминот деб нимага айтилади?**
1. Ўлчашлар бирлигини таъминлаш ва талаб этилган аниқликка эришиш учун зарур бўлган техник воситалар, тартиб қоидалар ва меъёрларнинг тадбиқ этилишига айтилади.
2. Ўлчашлар бирлигини таъминлаш ва талаб этилмайдиган аниқлик учун зарур бўлган техник воситалар ва меъёрларнитадбиқ этишга айтилади.
3. Ўлчашлар бирлигини таъминлаш ва талаб этилган аниқликка эришиш учун зарур бўлган техник воситаларнигина қўллашга айтилади.
4. Барчаси тўғри.

44. **Метрологик таъминотнинг ташкилий асосига қандай хизматлар киради?**
1. Давлат ва тармоқлардаги метрологик хизматлардан ташкил топган худудий метрологик хизматлар киради.
2. Давлат ва тармоқлардаги метрологик хизматлардан ташкил топган Ўзбекистон Республикасининг метрология хизмати киради.
3. Давлат ва тармоқлардаги метрологик хизматлардан ташкил топган ЎзТМТИ хизмати киради.
4. Жавоблар тўғри эмас.

45. **Республикада метрологик ишларнинг ҳолати, унинг бажарилиши ва ривожланиши бўйича қандай идора жавобгар ҳисобланади?**
1. ЎзТМТИ.
2. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш худудий марказлари.
3. Ўздавстандарт.
4. Ҳеч ким жавобгар ҳисобланмайди.

46. **Ўлчаш воситаларини қиёслаш деб нимага айтилади?**
1. Меъёрий хужжатлар билан белгиланган шароитларда ўлчаш воситаларининг яроқлилигини аниқлаш мақсадида кўпчилик томонидан ўтказиладиган операциялар мажмуи.
2. Меъёрий хужжатлар билан белгиланмаган шароитда ўлчаш воситаларининг яроқсизлигини аниқлаш учун ўтказиладиган операциялар мажмуи.
3. Меъёрий хужжатлар билан белгиланмаган шароитда ўлчаш воситаларининг яроқсизлигини аниқлаш мақсадида давлат метрологик хизматиидоралари томонидан ўтказиладиган операциялар мажмуи.
4. Меъёрий хужжатлар билан белгиланган шароитда ўлчаш воситаларининг яроқлилигини аниқлаш мақсадида давлат метрологик хизмати идоралари томонидан ўтказиладиган операциялар мажмуи.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

47. **Ўлчаш воситалари давлат метрологик хизматлари томонидан неча кун муддат ичида қиёслашдан ўтказилиши керак?**
1. 15 кун.
2. 20 кун.
3. 10 кун.
4. 25 кун.

48. **Ўлчаш воситаларини калибрлаш деб нимага айтилади?**
1. Ўлчаш воситаларининг ҳақиқий метрологик тавсифларини аниқлаш мақсадида ЎзТМТИ томонидан ўтказиладиган операциялар мажмуи.
2. Ўлчаш воситаларининг ҳақиқий метрологик тавсифларини аниқлаш мақсадида калибрлаш лабораториялари томонидан ўтказиладиган операциялар мажмуи.
3. Ўлчаш воситаларини ҳақиқий метрологик тавсифларини аниқлаш учун Ўздавстандарт томонидан ўтказиладиган операциялар мажмуи.
4. Бу ерда тўғри жавоб йўқ.

49. **Ўзбекистон Республикасида давлат метрологик назорати ва текшируви ким томонидан амалга оширилади?**
1. ЎзТМТИ томонидан.
2. Худудий метрологик хизматлар томонидан.
3. Ўздавстандарт томонидан
4. Маҳаллий органлар томонидан.

50. **Метрология қонунияти бўйича қайси ташкилот стандартлаштириш бўйича ҳалқаро ташкилот ҳисобланади?**
1. ИСО ҳалқаро ташкилоти.
2. МЭК ҳалқаро ташкилоти.
3. СЕРТИКО (КАСКО).
4. МОЗМ ҳалқаро ташкилоти.

51. **МОЗМнинг раҳбарий олий органи нима ҳисобланади?**
1. Метрология бўйича ҳалқаро конфренция.
2. Стандартлаштириш бўйича ҳалқаро конфренция.
3. Сертификатлаштириш бўйича ҳалқаро конфренция.
4. ИСО ҳалқаро ташкилоти.

52. **Метрология бўйича ҳалқаро конфренция ҳар неча йилда чақирилади?**
1. 3 йилда 1 марта.
2. 4 йилда 1 марта.
3. 1 йилда 1 марта.
4. 10 йилда 1 марта.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

Стандартлаштириш ва сертификатлаштириш асослари фанидан тест синови бўйича
САВОЛЛАР

2 – оралиқ назорати бўйича

1. **Ўзбекистон республикасининг “Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги қонуни қачон қабул қилинган?**
   1. 1995 йил 20 мартда.
   2. 1993 йил 28 декабрда.
   3. 1996 йил 8 августда.
   4. 1992 йил 15 августда.
2. **Ўзбекистон Республикасининг “Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги қонуни неча боб ва моддадан тузилган?**
   1. 6 боб 18 моддадан.
   2. 5 боб 15 моддадан.
   3. 4 боб 23 моддадан.
   4. 10 боб 25 моддадан.
3. **Ўзбекистон Республикасининг миллий сертификатлаштириш органи қайси орган ҳисобланади?**
   1. Вазирлар Маҳкамаси.
   2. Олий кенгаш.
   3. Республика сертификатлаштириш бошқармаси.
   4. Ўздавстандарт «Ўзстандарт» агентлиги.
4. **Сертификатлаштириш деб нимага айтилади?**
   1. Маҳсулот ёки хизматларни муайян стандарт ёки техник шартларга мос келишини тасдиқлаш мақсадида ўтказиладиган фаолиятга
   2. Маҳсулот ёки хизматларни келгусида бўладиган стандарт ёки техник шартларга мос келишини тасдиқлаш мақсадида ўтзиладиган фаолиятга
   3. Маҳсулот ёки хизматларни корхона талабларига мос келишини тасдиқлаш мақсадида ўтказиладиган фаолиятга
   4. Тўғри жавоб йўқ
5. **Стандартлаштириш миллий тизими – бу қандай тизим?**
   1. Сертификатлаштириш бўйича ўзининг бошқарув ва ижро идоралари ҳамда тартиб-қоидаларига эга бўлган ва давлат миқёсида амал қиладиган тизим
   2. Сертификатлаштириш бўйича ўзининг бошқарув ва ижро идоралари ҳамда тартиб-қоидаларига эга бўлган ва давлат миқёсида амал қиладиган тизим
   3. Сертификатлаштириш бўйича махсус Низомга эга бўлган ва давлат миқёсида амал қиладиган тизим
   4. Барча жавоб тўғри

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

6. **Маҳсулотларни сертификатлаштириш ким тамонидан амалга оширилади?**
   1. Бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича ҳудудий марказлар томонидан
   2. Бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича корхона раҳбарлари томонидан
   3. Бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича аккредитланган идоралар томонидан
   4. Барча жавоблар тўғри
7. **Сертификатлаштириш соҳасидаги гувоҳнома нима?**
   1. Сертификатлаштириш тизими қоидаларига асосан бериладиган белги
   2. Сертификатлаштириш тизими қоидаларига асосан ҳужжат
   3. Сертификатлаштириш тизими қоидаларига асосан бериладиган мукофат
   4. Сертификатлаштириш тизими қоидаларига асосан нашр этилган ҳужжат
8. **“Сертификатлаштириш” ибораси қандай маънони англатади?**
   1. Тўғри қилинган деган маънони.
   2. Нотўғри қилинган деган маънони.
   3. Охиригача етказилган эмас деган маънони.
   4. Ҳаммаси тўғри.
9. **Мажбурий сертификатлаштириш субьектларига қайси ташкилотлар киради?**
   1. Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги), сертификатлаштириш бўйича идоралар, синов лабораториялари, текшириш идоралари ва стандартлаштириш органлари.
   2. Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги), сертификатлаштириш бўйича идоралар, синов лабораториялари, текшириш идоралари ва маҳсулот тайёрловчлар.
   3. Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги), сертификатлаштириш бўйича идоралар, синов лабораториялари, текшириш идоралари ва метрологик хизматлар.
   4. Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги) ва метрологик хизматлар.
10. **“Мувофиқлик” сўзининг маъноси нима?**
   1. Маҳсулот, хизмат ёки жараёнга белгиланган барча талабларга риоя этмаслик ёки бажармаслик.
   2. Маҳсулот, хизмат ёки жараёнга белгиланган барча талабларни бажариш шарт эмас.
   3. Маҳсулот, хизмат ёки жараёнга белгиланган барча талабларга риоя қилиш ёки уларни бажариш.
   4. Маҳсулотнинг стандартга мослиги.
11. **Мувофиқлик сертифкати нима?**
   1. Маҳсулот, хизмат ёки жараёнларнинг маълум бир стандарт ёки бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келишини ишонтирадиган ва сертификатлаштириш тизими қоидалари асосида нашр этилган ҳужжат

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. Маҳсулот, хизмат ёки жараёнларнинг стандартлаштириш бўйича қоидаларга мос келишини ишонтирадиган ва сертификатлаштириш тизими қоидалари асосида нашр этилган ҳужжат.
3. Четга чиқариладиган маҳсулотларга бериладиган ҳужжат.
4. Ҳамма жавоблар тўғри.

12. **Мажбурий сертификатлаштириш нима**?

1. Сертификатлаштириш ваколатига эга бўлмаган идора томонидан маҳсулот (хизмат)нинг стандартлардаги мажбурий талабларга мувофиқлигини тасдиқлашдир.
2. Стандартлаштириш ваколатига эга бўлган тизим томонидан маҳсулот (хизмат)нинг стандартлардаги мажбурий талабларга мувофиқлигини тасдиқлашдир.
3. Сертификатлаштириш ваколатига эга бўлган идора томонидан маҳсулот (хизмат)нинг стандартлардаги мажбурий талабларга мувофиқлигини тасдиқлашдир.
4. Бу ерда тўғри жавоб йўқ.

13. **Сертификатлаштириш тизими деб нимага айтилади**?

1. Мувофиқликни сертификатлаштириш фаолиятини ўтказиш учун мўлжалланган идорага айтилади.
2. Мувофиқликни сертификатлаштириш фаолиятини ўтказиш учун ўз қоида ва қонунларига эга бўлган метрологик хизматга айтилади.
3. Мувофиқликни сертификатлаштириш фаолиятини яратувчи идорага айтилади.
4. Мувофиқликни сертификатлаштириш фаолиятини ўтказиш учун ўз тартиб-қоидаларига эга бўлган тизимга айтилади.

14. **Ихтиёрий сертификатлаштириш деб нимага айтилади**?

1. Ишлаб чиқарувчи, сотувчи ёки истеъмолчи ташаббуси билан ихтиёрий равишда ўтказиладиган сертификатлаштиришга айтилади.
2. Ишлаб чиқарувчи, сотувчи ёки истеъмолчи ташаббуси билан ихтиёрий равишда ўтказиладиган стандартлаштиришга айтилади.
3. Ишлаб чиқарувчи, сотувчи ёки ситеъмолчи ташаббуси билан ихтиёрий равишда ўтказиладиган метрологик хизматга айтилади.
4. Барча жавоблар тўғри.

15. **Сифат сертификати нима**?

1. Етказиб берилаётган маҳсулотга илова қилинадиган ва унинг сифатини эътиборга олмайдиган хужжат
2. Етказиб берилаётган маҳсулотга илова қилинадиган ва унинг сифатини тасдиқлайдиган ҳужжат.
3. Етказиб берилаётган молга илова қилинадиган меъёрий ҳужжат.
4. Етказиб берилаётган маҳсулотнинг яроқлилигини тасдиқловчи ҳужжат.

16. **Синов лабораторияларини аккредитлаш деб нига айтилади**?

1. Синов лабораторияларининг маълум синовлар ёки синовларнинг маълум хилларини амалга ошириш ҳуқуқларини тан олмасликка айтилади.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. Синов лабораторияларининг маълум синовлар ёки синовларнинг маълум хилларини амалга ошириш ҳуқуқларини расмий жиҳатдан тан олиш бўйича метрологик хизматга айтилади.
3. Синов лабораторияларининг маълум синовлар ёки синовларнинг маълум хилларини амалга ошириш ҳуқуқларини расмий жиҳатдан тан олишга айтилади.
4. Синов лабораторияларининг яроқлилигини аниқловчи ҳужжатга айтилади.

17. **Лобараторияни аккредитлаш тизими деб нимага айтилади**?
    1. Ўз иш тартиби ва бошқариш қоидаларига эга бўлган тизимга айтилади
    2. Ўз иш тартиби ва бошқариш қоидаларига эга бўлмаган тизимга айтилади
    3. Ўз иш тартиби ва Низомга эга бўлган тизимга айтилади
    4. Бу ерда тўғри жавоб йўқ
18. **Экспорт – аудитор қандай шахс**?
    1. Сертификатлаштириш сохасида муассаса ва корхоналар фаолиятини баҳолаш ҳамда гувоҳнома бериш ҳуқуқига эга бўлган ва аттестациядан ўтган шахс
    2. Сертификатлаштириш соҳасида муассаса ва корхоналар фаолиятини баҳолаш ҳамда назорат қилиш ҳуқуқига эга бўлган ва аттестациядан ўтган шахс
    3. Сертификатлаштириш соҳасида муассаса ва корхоналар фаолиятини баҳолаш ҳамда назорат қилиш ҳуқуқига эга бўлган ва аттестациядан ўтган шахс
    4. Барча жавоблар тўғри
19. **Бир тамонлама келишув кандай келишув**?
    1. Биринчи томон тарафидан иккинчи томоннинг иш натижаларини тон олмаслик ҳақидаги келишув
    2. биринчи томон тарафидан иккинчи томоннинг иш натижаларини текшириш бўйича келишув
    3. Биринчи томон тарафидан иккинчи томоннинг иш натижаларини тан олиш ҳақидаги келишув
    4. Биринчи томон тарафидан иккинчи томоннинг сифат кўрсаткичларини баҳолаш ҳақидаги келишув
20. **Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш бўйича миллий идораси қайси ташкилот**?
    1. ЎзТМТИ
    2. «Эталон» ишлаб чиқариш бирлашмаси
    3. ҲСМСМлар
    4. Ўздавстандарт («Ўзстандарт» агентлиги)
21. **Стандартлаштириладиган маҳсулотнинг хавфсизлиги ва сифати тўғрисидаги тушунчалар Ўзбекистон Республикасининг қайси қонунида кўрсатилган**?
    1. “Стандартлаштириш тўғрисида”ги қонунида.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. “Озиқ - овқат маҳсулотларининг сифати ва хавфсизлиги тўғрисида”ги қонунида.
3. “Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”ги қонунида.
4. “Метрология тўғрисида”ги қонунида.

22. **Синов лабораторияларига аккредитлаш аттестацияси неча йил муддатга берилади?**

1. 3 йилга.
2. 4 йилга.
3. 10 йилга.
4. 5 йилга.

23. **Ўзбекистон Республикаси сертификатлаштириш миллий тизими томонидан нечта сертификатлаштириш схемаси қабул қилинган?**

1. 6 та.
2. 4 та.
3. 8 та.
4. 10 та.

24. **Озиқ – овқат маҳсулотлари ва ноозиқ – овқат товарларидан қайси бири мажбурий сертификатлаштиришдан ўтказилади.**

1. Озиқ – овқат маҳсулотларининг барча турлари.
2. Ноозиқ – овқат товарларининг барча турлари.
3. Иккаласи ҳам.
4. Тўғри жавоб йўқ.

25. **Сертификатлаштириш жараёнининг умумий муддати қанчадан ошмаслиги керак?**

1. 15 кундан.
2. Бир ойдан.
3. Икки ойдан.
4. 10 кундан.

26. **Таърифлар ва савдо бўйича фаолият юритувчи бош Битим (ТСББ) қандай ташкилот ҳисобланади?**

1. Жаҳон савдо қоидаларини назорат қилувчи ҳалқаро ташкилот.
2. Жаҳон савдо ишларига раҳбарлик қилувчи ҳалқаро ташкилот.
3. Жаҳон савдо қоидаларини ишлаб чиқувчи ҳалқаро ташкилот.
4. Ҳамма жавоб тўғри.

27. **Таърифлар ва савдо бўйича фаолият юритувчи бош Битим (ТСББ) қачон жаҳон савдо ташкилоти (ЖСТ)га ўзгартирилди?**

1. 1995 йилнинг декабрида
2. 1993 йилнинг декабрида
3. 1999 йилнинг декабрида
4. 2000 йилнинг декабрида

28. **Қуйидагилардан қайси бири сертификатлаштириш бўйича ҳалқаро қўмита ҳисобланади?**

1. ИСО / ДЕВКО.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. ИСО / ИНФКО.
3. ИСО / ПЛАКО.
4. ИСО / СЕРТИКО ёки ИСО / КАСКО.

29. **Нималар маҳсулот сифатини таъминлашнинг асосий йўналишлари ҳисобланади**?

1. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш.
2. Стандартлаштириш ва метрология.
3. Метрология ва сертификатлаштириш.
4. Тўғри жавоб йўқ.

30. **Сифатни таъминлаш деб нимага айтилади**?

1. Маҳсулот ёки хизмат сифатига белгиланган маълум талабларни қондиришга ишонч ҳосил қилиш учун даврий равишда назорат қилинадиган чора ва тадбирларга айтилади.
2. Маҳсулот ёки хизмат сифатига белгиланган маълум талабларни қондиришга ишонч ҳосил қилиш учун даврий равишда режалаштириладиган ва ўтказиладиган чора – тадбирлар мажмуига айтилади.
3. Маҳсулот ёки хизмат сифатига белгиланган маълум талабларни қондиришга ишонч ҳосил қилиш учун даврий равишда ўтказиладиган метрологик хизматга айтилади.
4. Барча жавоб тўғри.

31. **Сифат деб нимага айтилади**?

1. Объектнинг таъриф ёки тавсифлари мажмуи бўлиб, белгиланган ва кўзда тутилган талабларни қондириши шарт бўлмаган хусусиятга айтилади.
2. Объектнинг таъриф ёки тавсифлари мажмуи бўлиб, белгиланган ва кўзда тутилган талабларни қондириш хусусиятига айтилади.
3. Товарнинг ижобий кўрсаткичларига айтилади.
4. Озиқ – овқат маҳсулотларининг асосий кўрсаткичларига айтилади.

32. **Товар сифатига таъсир этувчи субъектив омилларга қандай омиллар киради**?

1. Техник омиллар.
2. Иқтисодий омиллар.
3. Инсон фаолияти билан боғлиқ омиллар.
4. Инсон фаолияти билан боғлиқ бўлмаган омиллар.

33. **Қандай маҳсулот яроқсиз ёки брак ҳисобланади**?

1. Маҳсулот сифатида тузатиб бўладиган нуқсонлар мавжуд бўлса.
2. Маҳсулот сифатида айрим камчиликлар бўлса.
3. Маҳсулот сифатида камчиликлар етарли даражада бўлса.
4. Маҳсулот сифатида тузатиб бўлмайдиган камчиликлар бўлса.

34. **Сифат тизими дегани нима**?

1. Сифат бўйича умумий раҳбарликни таъминлайдиган ташкилий тизимлар, масъулиятлар, ишлар, жараёнлар ва ресурслар мажмуи.
2. Сифат бўйича умумий раҳбарликни таъминлайдиган метрологик тушунчалар мажмуи.
3. Сифат бўйича умумий раҳбарликни таъминлайдиган ташкилий ишларни амалга ошириш ифодасидир.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

4. Барча жавоблар тўғри.

35. **ИСОнинг 9000 сериядаги стандартлари қандай стандартлар ва нима учун қўлланилади?**

1. Маҳсулотлар таркибидаги зарарли моддалар миқдорини кафолатлайдиган стандарт.
2. Сифат тизимларини корхоналарда тадбиқ этишга мўлжалланган ҳалқаро моделлар стандарти.
3. Стандартларни ишлаб чиқишга мўлжалланган стандартлар.
4. Маҳсулотларни стандартлаштиришда қўлланиладиган стандартлар.

36. **Сифат тизимлари сертификатлаштиришдан ўтказиладими?**

1. Ўтказилмайди.
2. Ўтказилади.
3. Айрим сифат тизимларигина ўтказилиши мумкин.
4. Барча жавоблар тўғри.

37. **Сифат тизимининг биринчи стандартлари қачон ва қаерда ишлаб чиқилган?**

1. 1980 йили АҚШда.
2. 1965 йили Францияда.
3. 1970 йили Буюк Британияда.
4. 1990 йили собиқ СССРда.

38. **Республикада миллий стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимларини ислоҳ қилиш қачондан бошланган?**

1. 1991 йилдан.
2. 1986 йилдан
3. 1997 йилдан
4. 2001 йилдан

39. **Республика миллий стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимларини ислоҳ қилишдан мақсад нима?**

1. Республикани Жаҳон Савдо Ташкилотига тенг ҳуқуқли аъзо бўлиб киришига тайёрлаш.
2. Республикада Жаҳон Савдо Ташкилотига ўхшаш ташкилот тузиш.
3. Республикани МХДлари билан алоқасини кўчайтириш
4. Республикани Жаҳон Савдо Ташкилоти аъзолигидан чиқариш.

40. **Стандартлаштириш ва сифатни таъминлаш тизимларини ривожлантириш ва такомиллаштириш «Концепцияси» ва чора-тадбирлар Дастури қачон қабул қилинган?**

1. 2001 йил 26 мартда
2. 2003 йил 26 мартда
3. 2005 йил 26 мартда
4. 2006 йил 26 мартда

41. **Штрихли кодлаш нима?**

1. Махсус ишлаб чиқилган ҳалқаро ахборотлаштириш тизими ёрдамида маҳсулотларнинг умумий сонини белгиловчи хужжат.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

2. Махсус ишлаб чиқарилган ҳалқаро ахборотлаштириш тизими ёрдамида маҳсулотларнинг сифатини назорат қилувчи услуб.
3. Махсус ишлаб чиқарилган ҳалқаор ахборотлаштириш тизими ёрдамида маҳсулотларнинг асосий параметрларини белгиловчи услуб.
4. Товарларни сифатини аниқловчи услуб.

42. **Маҳсулотларга нисбатан штрихли кодни тадбиқ этиш ғояси илк бор қаерда ва қачон яратилган?**
1. 1940 йилда Японияда.
2. 1930 йилда АҚШда.
3. 1960 йилда собиқ СССРда.
4. 1935 йилда Буюк Британияда.

43. **Оуропа кодлаш тизими** (EAN) **нечанчи йилда тасис этилди?**
1. 1970 йилда.
2. 1985 йилда.
3. 1977 йилда.
4. 1990 йлда.

44. EAN **бўйича қайси разрядли кодлаш тизимларидан фойдаланилади?**
1. EAN – 8 ва UPC.
2. EAN – 13 ва UPC.
3. EAN – 6 ва EAN – 7.
4. EAN – 8 ва EAN – 13 ва 14.

45. **Қуйидаги кодларни қайси бири штрихли – кодлаш бўйича Ўзбекистон давлат коди ҳисобланади?**
1. 50.
2. 478.
3. 590.
4. 460-469.

46. **Қуйидаги кодларни қайси бири штрихли – кодлаш бўйича Россия давлат коди ҳисобланади.**
1. 880.
2. 400 – 440.
3. 460 – 469.
4. 600 – 601.

47. **Сифат назорати бўйча Оуропа ташкилоти** – EOKK **қайси йилда ташкил этилди?**
1. 1960 йилда.
2. 1973 йилда.
3. 1950 йилда.
4. 1957 йилда.

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com

1 – оралиқ назорати бўйича

сав.	0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	жав	3	1	3	2	4	2	1	2	3
1.	4	1	2	3	1	2	3	4	1	3
2.	2	3	1	2	3	3	4	1	2	3
3.	3	4	4	1	2	3	4	1	2	3
4.	3	4	1	1	2	3	4	1	2	3
5.	4	1	2							

2 – оралиқ назорати бўйича

сав.	0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	жав	2	3	4	1	2	3	4	1	2
1.	3	1	3	2	1	2	3	1	2	3
2.	4	2	4	4	1	2	3	2	4	1
3.	2	2	3	4	1	2	2	3	3	1
4.	2	3	2	3	4	2	3	4		

Самарқанд иқтисодиёт
ва сервис институти
Институт босмахонаси,
Шохрух кўчаси, 60

Буюртма № 24
Ҳажми 8,5 б.т.
Адади 50 нусха

PDF created with pdfFactory trial version www.pdffactory.com